

Nota
Uitvoering wet op de archeologische
monumentenzorg

Afdeling Bouwhistorie Archeologie en Monumenten
18 mei 2010

Inhoud

1	Inleiding	5
1.1	Aanleiding	5
1.2	Doel van het beleidsplan	6
1.3	Opzet en leeswijzer	6
DEEL I	ARCHEOLOGISCHE ACHTERGRONDEN.....	8
2	Karakteristiek van het Bossche bodemarchief.....	8
2.1	Algemeen.....	8
2.2	Beknopte bewoningsgeschiedenis van 's-Hertogenbosch	8
2.2.1	Landschappelijke ligging.....	8
2.2.2	Steentijd (tot ca. 4900 voor Chr.)	9
2.2.3	Neolithicum-Bronstijd (ca. 4900-800 voor Chr.)	9
2.2.4	IJzertijd-Romeinse Tijd (800 voor Chr.-450 na Chr.).....	10
2.2.5	Vroege Middeleeuwen (450-1050 na Chr.)	10
2.2.6	Late Middeleeuwen en Nieuwe Tijd	10
2.3	Aandachtsgebieden van het Bossche Bodemarchief.....	11
2.4	De staat van het bodemarchief in 's-Hertogenbosch	13
2.5	Het Bossche archeologiebeleid tot op heden.....	14
3	Nieuwe taken op het gebied van de archeologische monumentenzorg die voortvloeien uit de wet op de archeologische monumentenzorg.	16
4	Realisatie van het gemeentelijk beleid	21
4.1	Gemeentelijke archeologische beleidskaart;	21
4.2	Bestemmingsplanvoorschriften en vergunningsvoorwaarden voor bouw-, sloop- en aanlegvergunningen	22
4.2.1	Wijze van opnemen van archeologische waarden en verwachtingen in bestemmingsplannen	23
4.2.2	Afwegingen: wel of geen onderzoekseisen	25
4.2.3	Toelichting op de voorschriftcategorieën.....	26
4.3	Het AMZ-proces: onderzoek in stappen	34
4.3.1	Waardering.....	34
4.3.2	Selectiebesluit	34
4.3.3	Randvoorwaarden aan de vergunning	35
4.3.4	Kwaliteitsbewaking	36
4.3.5	Voorbeelden	38
4.4	Toezicht op de kwaliteit van het onderzoek;	40
4.5	Handhaving	40

4.6	Opgravingsvergunning en onderzoek in eigen beheer	41
4.7	Inpassing, visualisering en behoud in situ	42
4.8	Monumentenverordening	43
4.9	Beschermde archeologische monumenten	43
4.10	Kennisvermeerdering en onderzoek	44
4.11	Voorlichting- en informatie voor betrokkenen	45
4.12	Archeologisch depot en open depot	45
5	Personele en financiële consequenties	47
5.1	Rol van verschillende afdelingen van de gemeente op het gebied van archeologische monumentenzorg	47
5.1.1	Afdeling BAM	48
5.2	De inzet van vrijwilligers	50
5.3	Financiële onderbouwing van de archeologische monumentenzorg	50
5.3.1	Risicobeheersing door goede voorbereiding	51
5.3.2	Planschade	52
5.3.3	Archeologie en de exploitatie-overeenkomst	53
5.3.4	Excessieve kosten archeologie	53
5.4	Financiële consequenties voor de burger	53
5.5	Leges	54
6	Literatuur	55
Bijlage 1	WETTELIJK EN BELEIDSMATIG KADER	57
1	Rijk	57
1.1	Overwegingen die ten grondslag liggen aan het archeologisch monumentenzorgbeleid	57
1.2	Rijksbeleid	57
1.3	Invoering van het veroorzakersprincipe	58
1.4	De organisatie van de AMZ	59
1.5	Rijkstaken	59
1.5.1	De Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed (RCE)	59
1.5.2	Het Rijk als bevoegd gezag	60
1.5.3	Kwaliteitsborging en inspectie	60
2	Provincie	62
2.1	Provinciale taken en instrumenten	62
2.1.1	De provinciaal archeoloog (PA)	63
2.2	Wat verandert er met de nieuwe Wet op de Ruimtelijke Ordening?	63
3	Gemeente	64
3.1	Het belang van een gemeentelijk AMZ-beleid	64

3.2	Risico's.....	64
3.3	Oplossingen	65
3.3.1	Opgraven in eigen beheer	65
3.3.2	Samenwerking met buurgemeenten	65
4	Andere partijen binnen het archeologisch bestel	67
4.1	De 'bodemverstoorder'	67
4.2	Marktpartijen (uitvoerders van archeologische werkzaamheden)	67
4.3	Universiteiten	68
4.4	Amateurs en vrijwilligers.....	68
Bijlage 2	70
	Standaardeisen Gemeente 's-Hertogenbosch t.b.v. de rapportage van een archeologisch bureauonderzoek.....	70
Bijlage 3	72
	Standaardeisen Gemeente 's-Hertogenbosch t.b.v. de rapportage van een inventariserend veldonderzoek (verkennend en karterend booronderzoek).....	72
Bijlage 4	Archeologische beleidskaart.....	74

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

's-Hertogenbosch is een stad met een rijk verleden. Dit komt niet alleen tot uiting in de vele zichtbare bovengrondse monumenten maar ook in een rijk, aan het zicht onttrokken archeologisch bodemarchief. Sinds 1977 wordt dit, door de aanstelling van een gemeentelijk archeoloog, systematisch onderzocht. 's-Hertogenbosch was de vierde gemeente in Nederland (na Rotterdam, Utrecht en Amsterdam) die daarmee het belang van haar ondergrondse erfgoed erkende. Mede door de combinatie met bouwhistorisch onderzoek heeft 's-Hertogenbosch lange tijd een voortrekkersrol vervuld op het gebied van de studie naar de archeologische resten van haar rijke verleden. Het was vooral de gemeente die de keuze maakte om een intensief archeologie beleid te voeren zonder dat er sprake was van een wettelijke verplichting daartoe.

In de jaren negentig kwam ook op landelijk niveau steeds meer aandacht voor het beheer van archeologische resten in onze bodem. Aan de basis daarvan staat de ondertekening van het *Europese Verdrag inzake de bescherming van het archeologische erfgoed* – kortweg 'Het Verdrag van Malta' - in 1992.¹ Sindsdien is het beleid gericht op het streven om archeologische waarden volwaardig mee te wegen bij beslissingen over de ruimtelijke inrichting van ons land. Na vele jaren van voorbereiding is het verdrag in september 2007 wettelijk verankerd in de Wet op de Archeologische Monumentenzorg (Wamz), een herziening en uitbreiding van de Monumentenwet 1988. Het doel van deze wet is het reguleren van bodemversturende activiteiten zodat verantwoord met het archeologisch erfgoed omgesprongen wordt. Parallel daaraan heeft de rijksoverheid de laatste jaren een aantal initiatieven genomen om de plaats van de cultuurhistorie binnen de ruimtelijke ontwikkeling te versterken. De resultaten daarvan zijn onder andere terug te vinden in de Nota Ruimte, de Nota Belvédère en opeenvolgende Cultuurnota's. De archeologie is daarmee integraal onderdeel geworden van het rijksbeleid inzake de kwaliteit van de leefomgeving. De introductie van de nieuwe wet op de ruimtelijke ordening (Wro) in 2008 is het sluitstuk van het wetgevingstraject waarbij de verschillende wetten op het gebied van ruimtelijke ordening, milieu, natuur en cultuur nauwer op elkaar worden aangesloten. Eenzelfde tendens is waar te nemen in het provinciale beleid. Via het Streekplan en de Cultuurhistorische Waardenkaart en de provinciale richtlijnen en toetsingskaders voor ruimtelijke plannen bestaat ook bij de provincie steeds meer aandacht voor het behoud van archeologische waarden, bijvoorbeeld als onderdeel van de kwaliteit van de leefomgeving.

De invoering van de Wamz en de toegenomen aandacht voor de archeologische zorg binnen het ruimtelijk beleid hebben grote gevolgen voor gemeenten. Gezien de geleidelijke decentralisatie van overheidstaken, die het rijksbeleid met betrekking tot ruimtelijke ordening en monumenten sinds de negentiger jaren kenmerkt, wordt de gemeente steeds meer de centrale spil bij het streven naar versterking van de kwaliteit van de leefomgeving en de daaraan gekoppelde zorg voor het culturele erfgoed. De rol die de gemeente 's-Hertogenbosch jarenlang op vrijwillige basis heeft vervuld omdat zij daarvan het belang inzag krijgt daarmee een solide juridische basis. Bij ruimtelijke planvorming is onze gemeente dan ook verplicht nadrukkelijk rekening te houden met de cultuurhistorische (waaronder archeologische) waarden binnen het eigen grondgebied.

¹ Ook wel aangeduid als het Verdrag van Valletta (de hoofdstad van Malta).

Aan besluitvorming en vergunningverlening zullen zonodig voorwaarden worden verbonden.

In de gemeente is de ruimtelijke ontwikkelingsdruk groot, waardoor veel archeologische resten op langere of kortere termijn bedreigd worden. De gemeente hecht grote waarde aan de cultuurhistorische identiteit en leefbaarheid van de woonomgeving. Met de kennis die de afgelopen jaren is opgebouwd is de gemeente in staat een afweging te maken tussen het belang van het archeologisch erfgoed en de belangen die zijn verbonden aan de diverse bodemversturende ontwikkelingen die in 's-Hertogenbosch gaan plaatsvinden. Er zullen keuzes gemaakt worden tussen wat in de bodem bewaard moet blijven, onderzocht dient te worden voorafgaand aan een bodemverstoring of verloren mag gaan. Daarnaast zal het bodemarchief en de resultaten van het onderzoek ook een belangrijke inspiratiebron vormen bij ruimtelijke ontwikkelingen. Tenslotte is het gemeentelijk beleid erop gericht zoveel mogelijk resultaten te presenteren en bekend te maken aan een breed publiek.

1.2 Doel van deze nota

De bovenstaande ontwikkelingen vormen voor het gemeentebestuur de aanleiding tot het opstellen van deze nota. Omdat de Wamz gemeenten nu meer en op een andere wijze dan voorheen beleidsruimte biedt om naar eigen behoefte invulling te geven aan de archeologische monumentenzorg op gemeentelijk grondgebied, is het doel van deze nota om vast te leggen hoe de Wet op de archeologische monumentenzorg uitgevoerd wordt. De gemeente streeft er naar om voortbordurend op de beleidsrichting die de laatste jaren is ingeslagen het beleid aan te passen aan de landelijke wetgeving en het provinciale beleid. Voorop staat daarbij dat de eigenheid van ons archeologisch en cultureel erfgoed en de kennis die de afgelopen jaren daarover is opgebouwd, gewaarborgd blijven. Dat betekent dat de formulering van het archeologiebeleid nauw verweven is met de eigen ruimtelijke ambities en ander voornemens op het gebied van ruimtelijke ordening, infrastructuur, landbouw, cultuur, monumenten en toerisme.

1.3 Opzet en leeswijzer

De onderhavige nota is onderverdeeld in twee delen: *archeologische achtergronden en beleidskeuzen en realisatie*.

In deel I (archeologische achtergronden) worden de achtergronden geschetst van het nieuwe beleid in het licht van de huidige praktijk van de archeologische monumentenzorg en de resultaten die dat heeft opgeleverd. Hierin wordt de karakteristiek van het Bossche bodemarchief geschetst en worden speerpunten en kennislacunes aangegeven die in de komende tijd om extra aandacht vragen. Tenslotte wordt ook een beeld geschetst van het beleid zoals dat de afgelopen decennia is gevoerd.

In deel II (beleidskeuzen en uitvoering) wordt aangegeven welke fundamentele beleidskeuzen worden gemaakt, deels voortvloeiend uit verplichtingen die de nieuwe wet stelt (hoofdstuk 3). In hoofdstuk 4 worden de verschillende beleidsinstrumenten belicht die relevant zijn bij de implementatie van het nieuwe beleid. Hierin worden ook enkele voorbeelden gegeven. In hoofdstuk 5 wordt aangegeven wat de personele, organisatorische en financiële consequenties zijn van het beleid.

In de bijlage zijn diverse relevante stukken en voorbeeldteksten opgenomen die van belang zijn bij het uitvoeren van het beleid.

Bijlage 1 (beleidskader) begint met een overzicht van het rijks- en provinciale beleid op het gebied van archeologie en cultuurhistorie (paragraaf 2 en 3) – het generieke kader waarbinnen de gemeente zijn beleid dient te formuleren. In paragraaf 4 wordt ingegaan op de nieuwe taken van de gemeente. In paragraaf 5 staan de belangrijkste andere spelers binnen het archeologiebestel centraal. Het accent ligt dus op de taakverdeling tussen alle betrokken partijen en de belangrijkste veranderingen daarin bij invoering van de Wamz.

DEEL I ARCHEOLOGISCHE ACHTERGRONDEN

2 Karakteristiek van het Bossche bodemarchief

2.1 Algemeen

Op grond van de nieuwe *Wet op de Archeologische Monumentenzorg* (Wamz) moet de gemeente duidelijk maken dat bij inrichtingsplannen de archeologische belangen in kaart zijn gebracht en dat er, indien er sprake is van waardevolle archeologische resten, zorgvuldig is vastgesteld dat deze resten in de bodem dienen te worden behouden, dienen te worden opgegraven en gepresenteerd of verloren mogen gaan. Archeologische monumentenzorg wordt daarmee in ieder geval een integraal onderdeel van de ruimtelijke-orderingsprocedures. Praktisch gezien vereist dit een betrouwbaar inzicht in de situering van enerzijds de bekende archeologische waarden en anderzijds de onbekende, te verwachten waarden. Daarom is onlangs een archeologische kaart van de gemeente 's-Hertogenbosch vervaardigd². Deze kaart vormt de basis van het archeologische monumentenzorgbeleid in samenhang met het selectiebeleid ten aanzien van waardevolle archeologische vindplaatsen. De waardevolle archeologische vindplaatsen wil de gemeente het liefst in de bodem oftewel 'in situ' behouden of, indien dat niet mogelijk is, laten opgraven en de onderzoeksresultaten publiekelijk maken (behoud ex situ). De keuze wat waardevolle archeologische resten zijn is bepaald op basis van welke aspecten van het Bossche verleden nog onvoldoende zijn onderzocht of welke archeologische resten zo kenmerkend zijn voor ons verleden dat ze niet verloren mogen gaan. Ten behoeve van het eerste aspect, de kennislacunes, is een lokale onderzoeksagenda opgesteld (zie paragraaf 2.3). Deze is een praktische uitwerking van de Nationale Onderzoeksagenda Archeologie (NOaA) die iets vergelijkbaars beoogd op landelijke schaal.

Na een kort overzicht van de stand van zaken op het gebied van het archeologisch onderzoek in de gemeente en de daaruit opgebouwde kennis, volgt een evaluatie van de omgang met die archeologische waarden in de afgelopen jaren.

2.2 Beknopte bewoningsgeschiedenis van 's-Hertogenbosch³

2.2.1 Landschappelijke ligging

De gemeente 's-Hertogenbosch bevindt zich op het overgangsgebied van de hogere Brabantse zandgronden naar het lager gelegen rivierdal van de Maas. Het centrale en zuidelijke gedeelte van de gemeente wordt gekenmerkt door een aantal grote, oost-west lopende, zandruggen. Ook in het noorden van de gemeente bevinden zich resten van enkele wat lagere zandruggen. Het zand is vanwege erosie door wind en water plaatselijk verdwenen waardoor een vrij grillig patroon is ontstaan van hogere ruggen en kopjes en lagere gebieden. In de lagere delen stromen de rivieren Dommel en Aa die ter hoogte van

² Boshoven en Van Genabeek 2008

³ Voor een uitgebreidere beschrijving van de bewoningsgeschiedenis wordt verwezen naar de toelichting bij de archeologische verwachtingskaart van 's-Hertogenbosch (Boshoven en Van Genabeek 2008)

de huidige binnenstad samen vloeien en als Dieze in de Maas uitmonden. Door stagnatie van de afwatering van deze riviertjes tegen de zandruggen is in het zuidelijk deel een moerassig gebied ontstaan. Het noordelijk deel van de gemeente heeft sterk onder invloed van de Maas gestaan. Door regelmatige overstromingen werden door de Maas zand en klei afgezet die over het oorspronkelijke zandlandschap heen liggen of tegen de hogere delen daarvan uitwigen. Bij overstromingen werden dicht bij de rivier zwaardere bestanddelen, voornamelijk de zandfractie, afgezet terwijl verder van de rivier voornamelijk klei terecht kwam. Door verschillen in klink kwam de zone dichtbij de rivier in de loop van de tijd hoger te liggen dan het er achter gelegen kleigebied en ontstond een oeverwal. Uiteindelijk is door deze ontwikkeling een aantal gebieden te onderscheiden:

- Een zone parallel aan de Maas en deels de Dieze met relatief hoog gelegen oeverwallen die nog maar zelden overstromen;
- Een zone van uiterwaarden tussen de oeverwallen en de Maas die regelmatig onder water lopen;
- Een laag gelegen gebied achter de oeverwallen waar door overstromingen klei is afgezet. Plaatselijk steken door dit kleidek hogere zandkoppen heen;
- Een gebied met hoger gelegen zandruggen die plaatselijk doorsneden worden door riviertjes die voor erosie van het zand hebben gezorgd en waardoor plaatselijk alleen nog dekzandeilanden over zijn gebleven;
- Een lager gelegen zone waar de afwatering van de riviertjes Dommel en Aa stagneerde tegen de oost-west lopende zandrug, waardoor een moeras gebied ontstond waarin plaatselijk nog hoger gelegen resten van de zandrug bewaard zijn gebleven;
- Een zone met relatief laag gelegen delen van de dekzandrug die niet onder invloed staan van een rivier of beek.

Deze bovenvermelde zones zijn in het verleden niet allemaal even aantrekkelijk geweest voor bewoning. Met name terreinen die hoog gelegen waren en in de nabijheid van het water waren intensief bewoond. Vanaf de Late Middeleeuwen ging de mens steeds meer ingrijpen in het landschap. Onder meer door de aanleg van dijken en het bouwen van stuwen en gemalen kon men het landschap en de bewoonbaarheid daarvan beïnvloeden.

2.2.2 Steentijd (tot ca. 4900 voor Chr.)

In de vroegste periode van onze geschiedenis leefde de mens als rondtrekkende jagers en verzamelaars. Men verbleef in tijdelijke jachtkampjes die soms meerder seizoenen achter elkaar werden bezocht. Op het grondgebied van de gemeente 's-Hertogenbosch zijn diverse vondsten bekend uit deze periode. De oudste daarvan dateren uit het Midden Paleolithicum (300.000-35.000 voor Chr.) en zijn gevonden in de diepe zand- en grindwingaten. Het gaat om vuurstenen en benen werktuigen en grote hoeveelheden dierlijk bot. Vanwege hun zeldzaamheid zijn sommige van deze vondsten van nationaal belang. Ook uit de jongere perioden van de steentijd (Laat-Paleolithicum en Mesolithicum (respectievelijk 35.000-8800 voor Chr. en 8800-4900 voor Chr.) zijn vondsten bekend. In die periode kiest men de wat hoger gelegen zandkoppen in het dal van de Maas uit als plaats voor de kampementen.

2.2.3 Neolithicum-Bronstijd (ca. 4900-800 voor Chr.)

In het Neolithicum treden er grote veranderingen op in de bestaans economie. De mens gaat over op landbouw en tegelijkertijd ontstaan ook permanente nederzettingen. In de gemeente 's-Hertogenbosch zijn in ieder geval vanaf het Laat Neolithicum (2200-1800 voor Chr.) bewoningssporen bekend, onder andere bij Engelen en ten noorden van Rosmalen. Bij Engelen bevindt zich een voor Nederland zeldzame nederzetting van de klokbekercultuur. Ook uit oudere perioden van het Neolithicum zijn vondsten bekend maar hierbij zijn tot nu toe geen nederzettingssporen gevonden. De bewoningsdichtheid is in deze periode waarschijnlijk niet hoog. Slechts op enkele gunstig gelegen zandkoppen en -ruggen was bewoning aanwezig. Dit beeld blijft ongeveer hetzelfde in de Bronstijd. In deze periode komt zoals de naam zegt het gebruik van bronzen gereedschappen, wapens en siervoorwerpen op. Nederzettingen zijn aanwezig in de omgeving van Engelen en ter plaatse van de Maaspoort. Bij de Kloosterstraat is een grafmonument opgegraven uit deze tijd en van verschillende zandkoppen is aangetoond dat ze toen als akkerland werden gebruikt.

2.2.4 IJzertijd-Romeinse Tijd (800 voor Chr.-450 na Chr.)

In IJzertijd neemt de bevolkingsdichtheid in het gebied langs de Maas en in het Dommeldal sterk toe. Op vrijwel alle zandkoppen en flanken van zandruggen binnen de gemeente zijn bewonings- of gebruikssporen uit deze periode aangetroffen. Het belang van de regio wordt onder meer benadrukt door de aanwezigheid van een heiligdom ter plaatse van de latere Romeinse Tempel van Empel. In de Vroege- en Midden Romeinse Tijd blijft het belang van de regio bestaan, onder meer gezien de aanwezigheid van het omvangrijke tempelcomplex ten noorden van Empel. Ook vondsten direct ten zuiden van de gemeente in het dal van de Dommel bij Halder wijzen op het belang van dit gebied. Vreemd genoeg is het aantal nederzettingssporen uit de Romeinse Tijd relatief gering. Dit in tegenstelling tot het vele losse vondstmateriaal. Vermoedelijk hangt dit samen met de ruilverkavelingswerkzaamheden in het Maaskant gebied waarbij veel hoger gelegen koppen zijn geëgaliseerd waarbij de archeologische grondsporen zijn vernield.

2.2.5 Vroege Middeleeuwen (450-1050 na Chr.)

In de Laat Romeinse Tijd neemt net als elders in Brabant de bevolking sterk af. Alleen bij de Tempel van Empel zijn enkele sporen en vondsten uit die periode tevoorschijn gekomen. In de Vroege Middeleeuwen blijft de bewoningsdichtheid aanvankelijk gering. Pas vanaf de Karolingische periode neemt het aantal vondsten toe. Dan wordt vermoedelijk ook voor het eerst een aanzet gegeven tot de ontwikkeling van enkele dorpen zoals Engelen, Empel, Orthen en Rosmalen. Deze lijken na die tijd ook niet meer verplaatst te worden.

2.2.6 Late Middeleeuwen en Nieuwe Tijd

Vanaf de 12de eeuw neemt de bevolkingsdichtheid in de regio weer sterk toe. In deze periode gaat de mens ook steeds meer invloed uitoefenen op het landschap. Zo worden in de loop van de 13de eeuw de Maasdijk aangelegd en de dijk tussen Orthen en Kruisstraat. Door het plaatsen van sluisen en gemalen kan ook steeds beter het waterpeil

worden beheerst. De stichting van 's-Hertogenbosch aan het eind van de 12de eeuw betekent een grote verandering voor de bestaans economie maar ook voor de infrastructuur van de regio. De stad groeit zeer snel en is vooral in de 13de en 14de eeuw een economische 'boomtown'. Het omliggende platteland profiteert daar sterk van mee omdat ze de stad voorziet van allerlei eerste levensbehoeften en grondstoffen. De stad zelf groeit in zeer korte tijd uit tot een belangrijke ambachts- en handelsstad en tot een belangrijk strategisch steunpunt aan de noordgrens van het Hertogdom Brabant. In het begin van de 13de eeuw is de stad reeds voorzien van een stenen ommuring en is daarmee één van de eerste ommuurde steden van de huidige Nederland. Reeds in de 14de eeuw is de stad alweer toe aan een nieuwe ommuring en groeit daarmee in een eeuw tijd in oppervlakte van 9 naar ruim 100 hectare. In de 15de en begin 16de eeuw is 's-Hertogenbosch na Dordrecht en Utrecht de grootste stad binnen het huidige Nederlandse grondgebied. De economische welvaart is onder meer af te lezen in het snelle versteningsproces van de huizen, de bouw van de enorme Sint-Janskerk en de vestiging van enkele tientallen kloosters. Vooral ten gevolge van oorlogen en godsdiensttwisten neemt de welvaart in de loop van de 16de eeuw af. De stad blijft echter haar strategische belang behouden. Deze tijd heeft grote gevolgen voor de omgeving van de stad. Dorpen raken door plundering en brandschatting deels ontvolkt, kloosterlingen uit de omgeving nemen hun toevlucht tot de stad en om een vrij schootsveld rond de stad te creëren worden alle gebouwen direct rond de stad gesloopt en worden hoogtes afgegraven. Gedurende de 80-jarige oorlog wordt de stad diverse malen belegerd waarna ze uiteindelijk in 1629 door Frederik Hendrik veroverd wordt. Dit beleg waarbij de modernste strategische technieken en inzichten worden gebruikt geniet internationale belangstelling. In de 17de en 18de eeuw wordt Brabant generaliteitsgebied. De bloei van het godsdienstig leven is voorbij en economisch gaat het een stuk minder. De strategische positie blijft echter behouden tot aan het eind van de 19de eeuw. Pas in de loop van die eeuw treedt weer een economische opbloei op. De Zuid-Willemsvaart wordt aangelegd en de stad wordt ontsloten door middel van een spoorlijn en verharde wegen. Pas na het opheffen van de vesting in 1874 kan de stad ook buiten de middeleeuwse vestingmuren uitbreiden.

2.3 Aandachtsgebieden van het Bossche Bodemarchief

De eeuwenlange bewoning heeft in de bodem van de gemeente 's-Hertogenbosch talloze sporen nagelaten dat we aanduiden als het bodemarchief. Door haar ligging op de overgang van hoog naar laag, van zand naar klei en lang belangrijke land- en waterwegen is het bodemarchief uniek te noemen. Voor de meeste perioden uit de geschiedenis en voor de meeste menselijke activiteiten bied het de enige bron van kennis. Het is daarom belangrijk hier zorgvuldig mee om te springen. In het onderstaande zullen enkele punten worden genoemd waarin het Bossche bodemarchief zich landelijk of soms internationaal onderscheidt en waaraan dus extra aandacht besteed zou moeten worden. Deze aspecten zijn te beschouwen als een lokale onderzoeksagenda.⁴ Voor terreinen waar dergelijke resten in de bodem bewaard zijn gebleven geldt dat extra inspanning nodig is voor behoud in situ en, indien dat niet mogelijk is, extra aandacht voor het onderzoek bij het behoud ex situ.

⁴ Een aantal van deze aandachtspunten zijn reeds in 1983 geformuleerd door Hans Janssen (Janssen 1983, p. 20-21)

1 -Vindplaatsen uit het Midden-Paleolithicum met onder meer benen werktuigen en dierlijk botmateriaal. Deze vindplaatsen bevinden zich op grote diepte in de ondergrond en zijn daardoor moeilijk toegankelijk.

2 -Vindplaatsen uit het Neolithicum onder andere van de Klokbekercultuur in het noorden van de gemeente. Met name de ligging in een grenszone op de overgang van de zandgronden naar het riviereengebied maken deze regio van groot belang.

3 -Intensieve bewoning in de IJzertijd en Romeinse Tijd. De Maaskant vormde waarschijnlijk aan het eind van de IJzertijd een belangrijke, dicht bevolkte regio. De aanwezigheid van een heiligdom hangt daar mee samen. In de Romeinse Tijd wordt deze positie voortgezet en ligt de gemeente in de contactzone van het Dommeldal met belangrijke Romeinse vindplaatsen en de Maaskant.

4 -Het ontstaan van de dorpen zoals Rosmalen, Empel, Engelen en Orthen in de Karolingische tijd waarna ze, in tegenstelling tot andere dorpen in Brabant, niet meer zijn verplaatst.

5 -Het ontstaan en de oudste periode van de stad 's-Hertogenbosch. Als relatief vroege, gestichte stad in het noorden van het Hertogdom Brabant is de oudste fase van de stadsontwikkeling erg interessant. Met name de vroege infrastructuur, de relatie tussen het domein van de hertog en de handelsnederzetting en de stichting van vroege kloosters (Minderbroeders en Predikheren) zijn daarbij belangrijke aandachtspunten

6 -De ruimtelijke ontwikkeling buiten de oudste stadskern. De snelle groei enerzijds en de ligging in een dynamisch gebied met een stelsel van waterlopen en hoge zandruggen maakte dat de stad een uniek karakter heeft gekregen. De vraag is hoe de stad na de uitbreiding is ingevuld, welke keuzes daarbij zijn gemaakt en welk karakter de verschillende wijken daarbij hebben gekregen.

7 -'s-Hertogenbosch was in de Middeleeuwen een stad van kerken en kloosters. Over de ontwikkelingsgeschiedenis daarvan, het uiterlijk van de gebouwen en de materiële cultuur van de kloosters in relatie tot de andere stedelingen is weinig bekend. Ook enkele kloosters direct buiten de stad zijn in dit kader van belang.

8 -De stad 's-Hertogenbosch was gedurende de Late Middeleeuwen een belangrijke stad met een bloeiende economie, handel en nijverheid. Dit moet invloed hebben gehad op de dorpen in de directe omgeving. Over het uiterlijk van de dorpen, de materiële cultuur van de bewoners en de economische positie is in vergelijking met de grote stad echter nauwelijks iets bekend.

9 -In de binnenstad van 's-Hertogenbosch zijn nog vele huizen bewaard gebleven die geheel of gedeeltelijk uit de Late Middeleeuwen stammen. De ontwikkeling van de huizen gedurende de Middeleeuwen en de differentiatie in huizenbouw zijn een onderzoeksonderwerp waar bij uitstek samen kan worden gewerkt door bouwhistorici en archeologen. Met name de mogelijkheid om in 's-Hertogenbosch de ondergrondse gegevens te combineren met resultaten van bouwhistorisch onderzoek maken de studie van de huizen van nationaal belang.

10- De stad was in de Middeleeuwen niet alleen een belangrijke handelsstad maar ook een belangrijke stad op het gebied van ambachtsnijverheid waar zowel voor de lokale als voor de regionale en internationale afzetmarkt werd geproduceerd. Deze ambachten hebben hun sporen in de bodem achter gelaten maar over de aard van de bedrijfsgebouwen en installaties, de verspreiding van de verschillende ambachten en de verspreiding van de producten is nog weinig bekend.

11- Archeologie is bij uitstek de wetenschap om iets te weten te komen over het dagelijks leven van onze voorouders. Vooral de bestudering van de materiële cultuur en het voedsel levert daarover veel informatie op.

12 -'s-Hertogenbosch heeft lange tijd een belangrijke strategische positie ingenomen. De oudste stadsmuur was een van de eerste in Nederland. De tweede ommuring besloeg een veel groter areaal en was steeds aan vernieuwing onderhevig waarbij ze werd aangepast aan de nieuwste inzichten. Op het gebied van onderzoek naar de vestingwerken en de ontwikkelingsgeschiedenis daarvan loopt de gemeente 's-Hertogenbosch voorop.

13 -In 1629 werd 's-Hertogenbosch belegerd door Frederik Hendrik. Met de inzet van veel geld, mankracht en de modernste middelen van die tijd werd het gebied rond de stad drooggelegd en werd de stad door de aanleg van linies van de buitenwereld afgesloten. Het beleg baarde internationaal veel opzien en werd nog eeuwen lang als voorbeeld aangehaald in militaire handboeken. Naar de linies en de andere aanvalswerken alsmede naar de legerplaatsen van de troepen is nooit archeologisch onderzoek gedaan. Gezien het belang van het beleg is een dergelijk onderzoek van internationale betekenis.

2.4 De staat van het bodemarchief in 's-Hertogenbosch

De eeuwenlange bewoningsgeschiedenis heeft veel sporen in de bodem nagelaten. Door ontgroningen, egalisatie en de aanleg van diepe kelders en funderingen is daarvan met name de afgelopen honderd jaar veel verloren gegaan. Vooral bij de ruilverkaveling van de Maaskant in de jaren '40 en '50 zijn veel donken met daarop sporen van bewoning in de prehistorie, Romeinse Tijd en Vroege Middeleeuwen grotendeels verdwenen. Ten westen van de Dieze echter heeft de ruilverkaveling minder versturende invloed gehad op het bodemarchief. Door de aanleg van nieuwbouwwijken zijn in sommige gebieden veel resten verloren gegaan, terwijl op andere plaatsen juist een beschermende ophogingslaag is opgebracht. De toestand van het bodemarchief in dergelijke gebieden is dus vaak onduidelijk, maar de mate van verstoring kan erg meevallen. In de binnenstad bestaat een vrij goed beeld van de staat van het bodemarchief. Tot 1977 werd er bij bouwwerkzaamheden nauwelijks aandacht besteed aan de archeologische resten. In die periode zijn dan ook veel terreinen vergraven en is de informatie verloren gegaan. Ook na 1977 kon, vooral door onderbezetting, niet op alle plaatsen voldoende onderzoek uitgevoerd worden. Het ongezien verloren gaan van archeologische resten wordt wel aangeduid met de erosie van het bodemarchief. De mate van erosie is onder meer vastgelegd op een kaart die in 1983 is gepubliceerd.⁵ Over de potentie van het bodemarchief kan dus worden gesteld dat naast grote delen van de binnenstad vooral

⁵ Zie Janssen 1983 p. 13, afb 2 en p. 14 afb 3.

gronden die niet door egalisatie of ontgronding zijn aangetast belangrijke resten uit het verleden kunnen bevatten.

2.5 Het Bossche archeologiebeleid tot op heden

In 1977 werd door de gemeente een archeoloog aangesteld. 's-Hertogenbosch was daarmee één van de eerste gemeenten in Nederland die haar verantwoordelijkheden op het gebied van de omgang met het ondergrondse erfgoed serieus nam. In de eerste jaren was de aandacht vooral gericht op de binnenstad, hoewel ook enkele onderzoeken daarbuiten werden uitgevoerd. Dit was onvermijdelijk gezien de toen nog beperkte bezetting en financiële middelen. De uitvoering van het onderzoek was geheel in handen van medewerkers van de gemeente zelf, ondersteund door een grote groep vrijwilligers. De projectontwikkelaars hoefden de kosten van het onderzoek niet te betalen en waren zelfs meestal niet eens verplicht onderzoek toe te staan. Het beleid was er in die periode dan ook op gericht om met de beschikbare mensen en middelen zoveel mogelijk te onderzoeken wat verloren zou gaan. De nadruk lag daarbij op het veldwerk aangezien hieraan vrijwel het volledige budget op ging. In de loop van de jaren '80 kon de bezetting en het beschikbare budget iets worden uitgebreid waardoor ook meer aandacht kon worden besteed aan de inbedding van het onderzoek in het planproces en kon de uitwerking van oud onderzoek ter hand worden genomen. De nadruk bleef gezien de vele bouwactiviteiten in de stad echter liggen bij het veldwerk.

In 1990 werd de nota 'De archeologische en bouwhistorische dienst in de jaren negentig' gepresenteerd waarna het budget werd verruimd en de personele bezetting werd vergroot. Met een team van drie personen kon serieus werk worden gemaakt van het inhalen van de achterstand in uitwerking, analyse, rapportage en conservering. Bovendien werd geprobeerd om waar mogelijk de kosten van het onderzoek ten laste te laten komen van het betreffende bouwproject. In 1992 werd door de minister van O.C. en W. op Malta een verdrag ondertekend waarin de zorg voor het bodemarchief op Europese schaal werd aangepakt (zie bijlage 1). In de nota 'Van Behouden naar Inspireren' (2000) werd een aantal uitgangspunten van het verdrag vertaald in gemeentelijk beleid. Zo kwam er meer aandacht voor de presentatie van kennis en onderzoeksresultaten resulterend in de aanstelling van een publieksmedewerker (2003). Daarnaast kwam ook aandacht voor het behouden van archeologische resten in situ en het benutten daarvan bij het maken van ruimtelijke plannen. In deze periode zijn ook de eerste gemeentelijke archeologische monumenten vastgesteld. In 2002 is door de vaststelling van de archeologische verwachtingskaart van de binnenstad een instrumentarium gecreëerd waarmee eigenaren gestimuleerd konden worden om zorgvuldiger om te springen met waardevolle terreinen in de binnenstad.

Vooruitlopend op de vertaling van de uitgangspunten van het Verdrag van Malta in een aangepaste Monumentenwet is in 2001 op nationaal niveau het zogenaamde interimbeleid vastgesteld. Vanaf dat moment gingen veel overheden handelen in de 'geest van Malta'. Vooral bij projecten die vanuit de overheid werden geïnitieerd werd archeologische waarden meegewogen in de besluitvorming en planvorming en werden de kosten van het archeologisch onderzoek meegenomen in het projectbudget. Ook de provincie toetste bij wijziging van bestemmingsplannen reeds op het verantwoord afwegen van de archeologische belangen. Ook de gemeente 's-Hertogenbosch werkt al enkele jaren zoveel mogelijk 'Malta-conform'. Bij veel projecten, die door particulieren werden geïnitieerd, konden de kosten echter niet op de initiatiefnemer worden verhaald en vond onderzoek plaats op kosten van de gemeente. Dit was ook de situatie op het

moment dat de aanpassing op de Monumentenwet op 1 september 2007 onder de naam Wet op de Archeologische Monumentenzorg (Wamz). Vanaf die datum krijgen alle gemeenten twee jaar de tijd om zelfstandig archeologiebeleid te ontwikkelen. Voor de gemeente 's-Hertogenbosch betekent dat dat het bestaande beleid deels wordt aangepast, deels wordt voortgezet conform de nieuwe wet.

II BELEIDSKEUZEN EN REALISATIE

3 Nieuwe taken op het gebied van de archeologische monumentenzorg die voortvloeien uit de wet op de archeologische monumentenzorg.

In tegenstelling tot de oude monumentenwet vloeien uit de nieuwe *Wet op de Archeologische Monumentenzorg* (Wamz) enkele verplichtingen voort aangezien de gemeente er te allen tijde voor moet zorgen dat bij inrichtingsplannen en besluiten over bodemingrepen de archeologische belangen in kaart zijn gebracht en dat er in het afwegingsproces zorgvuldig mee is omgesprongen. De (verplichte) taken en bevoegdheden van de gemeente in het nieuwe bestel kunnen globaal in een drietal categorieën worden verdeeld:

1. De nieuwe Wet op de archeologische monumentenzorg gaat ervan uit dat bij het maken van plannen rekening gehouden wordt met aanwezige danwel te verwachten archeologische monumenten. Het begrip monument slaat hierbij niet op een wettelijk beschermd monument maar alle terreinen die zaken bevatten die ouder zijn dan vijftig jaar en van algemeen belang zijn wegens hun schoonheid, wetenschappelijke betekenis of cultuurhistorische waarde. Daarom is voorgeschreven dat bij het maken van bestemmingsplan de archeologische belangen worden afgewogen. Het gaat dus niet alleen maar om documentatie op het moment dat er iets wordt verstoord maar om de afweging vooraf. Aan elk bestemmingsplan moet daarom een paragraaf worden toegevoegd waar in staat op welke plaatsen sprake is van (mogelijke) archeologische waarden en hoe daarmee omgesprongen dient te worden.
2. Een tweede belangrijke verandering is, dat de wet uitgaat van het principe dat de verstoorder betaalt. Dit kan belangrijke consequenties hebben. Een voorbeeld kan dit illustreren. Wanneer ergens belangrijke archeologische resten worden vermoed kan in een bestemmingsplan bijvoorbeeld geregeld zijn dat eerst een verkennend archeologisch onderzoek moet worden gedaan om vast te stellen of er ook daadwerkelijk archeologische resten aanwezig zijn en wat de waarde daarvan is. De kosten van dat onderzoek komen ten laste van de initiatiefnemer. Blijken er dan inderdaad belangrijke resten aanwezig te zijn dan dient geprobeerd te worden de plannen zodanig aan te passen dat de resten in situ behouden kunnen worden. Als dit niet mogelijk is, bijvoorbeeld omdat er een kelder moet komen, dan kan hij verplicht worden de kosten van archeologisch onderzoek te betalen. Het is de nadrukkelijke bedoeling van de wetgever dat de initiatiefnemer op deze wijze de kosten van het onderzoek afweegt tegen zijn belang om een kelder te maken. Uit het verkennend onderzoek kan natuurlijk ook blijken dat de archeologische resten zo belangrijk zijn dat ze moeten blijven zitten. In dat geval kan geen kelder worden gebouwd. Dit soort zaken werd tot voor kort niet in bestemmingsplannen geregeld en is dus nieuw. De gemeente streeft ernaar om het verstoorders principe zodanig toe te passen dat geen onnodige verplichtingen worden opgelegd maar dat wel het doel van de wetgeving voor ogen wordt gehouden. In andere gevallen zal de gemeente (een deel van) de kosten voor haar rekening nemen of het onderzoek zelf uitvoeren.

3. Onderdeel van dit nieuwe systeem is, dat particuliere initiatiefnemers zelf aan een door hen te kiezen archeologisch bureau opdracht kunnen geven voor het doen van archeologisch onderzoek. Om dit mogelijk te maken is een uitgebreid systeem van kwaliteitszorg in het leven geroepen. De gemeente heeft in dit systeem een rol als bevoegd gezag om de kwaliteit van het archeologisch onderzoek in de gemeente te waarborgen.

Om deze nieuwe taken uit te voeren is voor een aantal oplossingsrichtingen gekozen die de volgende elementen bevat. Deze elementen zijn in de volgende hoofdstukken nader uitgewerkt.

Bestemmingsplanvoorschriften

1.1. De gemeente stelt een archeologische beleidskaart op waarop de archeologisch waardevolle gebieden staan aangegeven waarvoor geldt dat eisen worden gesteld wanneer ingrepen in de bodem plaats vinden.

1.2. De gemeente houdt bij vaststelling of wijziging van bestemmingsplannen rekening met de (mogelijke) aanwezigheid van archeologische waarden, zoals aangegeven op de beleidskaart. Per bestemmingsplan wordt daarbij ingezoomd op de archeologische verwachting en zal geprobeerd worden deze te specificeren en verder te onderbouwen door middel van bureauonderzoek eventueel uitgebreid met een verkennend booronderzoek. Daarbij wordt ook rekening gehouden met mogelijke verstoringen en de diepte waarop de archeologische resten te verwachten zijn.

1.3. Via de bestemmingsplanvoorschriften kan aan initiatiefnemers worden verplicht de archeologische waarden van een terrein nader vast te laten stellen en wordt aangegeven aan welke voorwaarden de initiatiefnemer moet voldoen om verantwoord met de resten om te gaan. In bepaalde gebieden zullen bij kleine ingrepen in het bodemarchief initiatiefnemers vrijgesteld worden van dergelijke verplichtingen, in enkele gevallen zal het benodigde onderzoek door de gemeente worden betaald. In tabel 1 worden de verschillende gebieden afzonderlijk toegelicht.

1.4. De gemeente streeft ernaar om zoveel mogelijk resten in situ (op de oorspronkelijke plaats) te behouden. Dit is ook het uitgangspunt van de wet. Bij het maken van bestemmingsplannen en bij het stellen van voorwaarden bij de vergunningverlening zal het belang van behoud in situ moeten worden afgewogen tegen andere belangen. Behoud in situ zal dan niet altijd mogelijk zijn. In die gevallen zal in ieder geval worden geregeld dat archeologisch resten die moeten verdwijnen, eerst moeten worden gedocumenteerd.

Veroorzaker betaalt

2.1. Initiatiefnemers van bodemversturende activiteiten zijn verplicht om de kosten van archeologisch waarderend onderzoek te dragen en zijn – als behouden niet mogelijk is – verantwoordelijk voor de kosten van een opgraving of voor de kosten van het 'archeologie vriendelijk bouwen' ("veroorzakerprincipe" ofwel "de

verstoorder betaalt"). In bepaalde gevallen (zie paragraaf 4.2.1) kan in het bestemmingsplan worden bepaald dat het waarderend onderzoek niet door de initiatiefnemer maar door de gemeente wordt bekostigd.

2.2. Kleinschalige ingrepen zullen worden vrijgesteld van de verplichtingen van "Malta". De wet geeft hiervoor mogelijkheden. Wat verantwoord kan worden vrijgesteld is afhankelijk van de archeologische waarde, en verschilt dus per gebied. Op basis over onze kennis over de spreiding en intensiteit van vondsten wordt in 's-Hertogenbosch voor sommige een strengere norm gehanteerd dan de wet als richtlijn stelt. In voor andere gebieden geldt echter een soepelere norm.

2.3. Een bijzondere situatie doet zich voor in delen van de binnenstad en bij enkele terreinen van kloosters en kastelen daarbuiten. Daar is ook bij kleine ingrepen archeologisch onderzoek noodzakelijk terwijl behoud in situ geen optie is. Om die reden zal de gemeente in dergelijke gebieden bij ingrepen kleiner dan 25m² het onderzoek op eigen kosten en in eigen beheer uitvoeren.

2.4. Het principe van 'de veroorzaker betaalt' is ingevoerd om een financiële prikkel uit te delen om zo 'archeologie-vriendelijk' mogelijk te bouwen. Met name in de binnenstad en in de oude kernen van de omliggende dorpen is er vanwege de hoge dichtheid aan resten echter weinig keus mogelijk. Met andere woorden als er wordt gebouwd moet er altijd worden gefundeerd en dat zal altijd ten kosten gaan van de bovenste meter van het bodemarchief. Hier heeft de financiële prikkel dus geen positief effect op de archeologie en is het onredelijk om de kosten voor het onderzoek op de veroorzaker te laten drukken. Bij de bouw van kleine bijgebouwen (tot 100m²) in de binnenstad en in oude dorpskernen die beperkt blijven tot de bovenste meter van het bodemarchief en waarbij dus diepere lagen gespaard blijven zal de gemeente op eigen kosten het onderzoek uitvoeren. Uiteraard dient de initiatiefnemer wel voldoende gelegenheid te geven voor onderzoek. Bij diepere ingrepen is wel sprake van een keuzemogelijkheid en in dergelijke gevallen komen de kosten geheel voor de initiatiefnemer.

2.5 Bij het stellen van voorwaarden zal er op worden gelet om de kosten voor de initiatiefnemer te beperken. Op basis van de resultaten van een waarderend onderzoek kan bijvoorbeeld met de initiatiefnemer overeen gekomen worden het bouwplan met zo min mogelijk verstoring uit te voeren, bijvoorbeeld door aanpassing van het palenplan. Ook zal de in het verleden reeds verzamelde kennis over een gebied zoveel mogelijk worden ingezet om de kosten zo laag mogelijk te houden

2.6. Het staat de particuliere initiatiefnemer van ruimtelijke ingrepen vrij om voor de uitvoering van archeologisch onderzoek dat hij zelf moet betalen een keuze maken uit (vergunninghoudende) aanbieders op de archeologische markt;

2.7. Archeologische eisen werken voor een initiatiefnemer kostenverhogend. In veel gevallen zijn deze kosten ondergeschikt aan de bouwkosten. In sommige gevallen kunnen de kosten van archeologisch onderzoek zo hoog zijn, dat ze niet meer in verhouding staan tot de volledige bouwkosten. Toch kan het maatschappelijk belang eisen, dat het bouwplan doorgang vindt. Voor die gevallen

zal een regeling worden ontworpen die voorziet in een bijdrage in deze excessieve kosten.

2.8. In een deel van de gevallen zal de gemeente zelf initiatiefnemer en dus “verstoorder” zijn. De gemeente zal in die gevallen zoveel mogelijk het onderzoek in eigen beheer blijven uitvoeren. Dit zal aanmerkelijk tijd- en kostenbesparend zijn ten opzichte van het in de markt zetten van het onderzoek. Door de expertise die binnen de gemeente bestaat kan namelijk sneller en gericht onderzoek plaatsvinden.

Toezicht op kwaliteit

3.1. De gemeente geeft via richtlijnen of een programma van eisen aan hoe het archeologisch onderzoek dient te worden verricht. Een dergelijk programma van eisen dient door de gemeente vastgesteld te worden.

3.2. Bij de uitvoering van alle vormen van archeologisch onderzoek ziet de gemeente er in haar rol als bevoegd gezag op toe dat wordt gewerkt conform de geldende normen en eisen.

3.3. Conform de eisen die aan een opgravingsvergunning worden gesteld dienen de resultaten van archeologische onderzoeken binnen twee jaar in een rapport vastgelegd te worden.

3.4. De resultaten van het onderzoek dienen publiekelijk toegankelijk te zijn.

3.5. De gemeente formuleert op basis van de tot op heden uitgevoerde onderzoeken en uitgewerkte gegevens onderzoeksvelden en kennislacunes en verwerkt deze in een locale onderzoeksagenda. De onderzoeksagenda vormt de basis voor de op te stellen programma's van eisen voor opgravingen van derden. Dit maakt het beter mogelijk te motiveren waarom in het onderzoek bepaalde accenten worden gelegd en wordt het geld daar besteed waar het nieuwe informatie oplevert over de geschiedenis van de stad.

3.6. De gemeente zal zoveel mogelijk onderzoek in eigen beheer uit blijven voeren. Naast kostenoverwegingen is een belangrijke overweging daarbij dat op deze wijze de continuïteit van de kennisverwerving kan worden gewaarborgd en de samenhang en kwaliteit beter kan worden gegarandeerd. De gemeente beschikt daartoe over een eigen opgravingsvergunning.

3.7. Waar de gemeente geen opdrachtgever is, hebben particulieren de mogelijkheid een (marktconforme) offerte te vragen aan de gemeente. De wet biedt de mogelijkheid hiertoe. Om rolvermenging te voorkomen zullen uitvoering en toezicht binnen de gemeente organisatorisch worden gescheiden..

Met de vaststelling van de Wamz heeft de gemeente de nodige beleidsruimte gekregen bij de praktische invulling van de archeologische monumentenzorgtaken. Naast de taken die voortvloeien uit de nieuwe wet op de archeologische monumentenzorg zal de gemeente het in het verleden ingezette beleid voort zetten. Het gaat daarbij om de volgende zaken

Voortzetting bestaand beleid

4.1. In gevallen waarin de bestemmingsplannen nog niet zijn aangepast en geen paragraaf bevatten met betrekking tot archeologie kan de gemeente archeologisch onderzoek eisen maar kunnen de kosten niet worden verhaald op de initiatiefnemer.

4.2. Bij alle ruimtelijke plannen houdt de gemeente rekening met archeologische en cultuurhistorische aspecten.

4.3. De gemeente draagt zorg voor de verzamelde informatie en objecten door het beheren van een archief en depot voor bodemvondsten.

4.4. De gemeente draagt zorg voor de analyse en evaluatie van in het verleden verzamelde informatie en gebruikt de verzamelde kennis voor het maken van verantwoorde keuzes met betrekking tot de archeologische monumentenzorg.

4.5. De gemeente draagt er zorg voor dat alle kennis die door middel van archeologisch onderzoek is verzameld toegankelijk wordt gemaakt voor huidige en toekomstige generaties.

4.6. De gemeente zal proberen om door middel van wettelijke bescherming waardevolle archeologische en cultuurhistorische terreinen in situ te behouden voor toekomstige generaties.

4.7. De gemeente zal door randvoorwaarden in Programma's van Eisen en door middel van actieve werving en begeleiding de inzet van vrijwilligers bij het onderzoek en de uitwerking stimuleren. Hierdoor wordt het draagvlak van het publiek vergroot en worden bovendien kosten bespaard voor het arbeidsintensieve werk

4.8. De gemeente zal voor buurgemeenten die daar belangstelling voor hebben de mogelijkheid bieden om archeologische expertise die binnen de gemeente 's-Hertogenbosch aanwezig is in te huren met het oog op de rol van bevoegd gezag die de betreffende gemeente krijgt.

4 Realisatie van het gemeentelijk beleid

Om het in hoofdstuk 3 geformuleerde beleid te realiseren kunnen verschillende taken worden gedefinieerd. Een aantal van deze taken is reeds geheel of gedeeltelijk uitgevoerd en heeft inmiddels beleidsinstrumenten opgeleverd waarmee het beleid kan worden verwezenlijkt.

1. Opstellen gemeentelijke archeologische beleidskaart
2. Opstellen bestemmingsplanvoorschriften en vergunningsvoorwaarden voor bouw-, sloop- en aanlegvergunningen
3. Hanteren van het AMZ-proces
4. Toezicht houden op kwaliteit van het onderzoek (onder andere door programma's van eisen)
5. Handhaving
6. Aanvragen opgravingsvergunning en onderzoek in eigen beheer
7. Inpassing, visualisering en behoud in situ
8. Opstellen erfgoedverordening;
9. Bescherming archeologische monumenten
10. Kennisvermeerdering en onderzoek
11. Opstellen onderzoeksagenda
12. Opstellen selectiebeleid
12. Voorlichting- en informatie geven aan betrokkenen
13. Inrichten en in stand houden archeologisch depot en informatiecentrum

4.1 Gemeentelijke archeologische beleidskaart;

Door de gemeente 's-Hertogenbosch is een beleidskaart opgesteld. Deze is gebaseerd op de archeologische verwachtingskaart van de binnenstad die in 2004 is vastgesteld en de archeologische verwachtingskaart voor de rest van de gemeente die in januari 2008 uitgekomen.⁶ Op de beleidskaart en de bijbehorende legenda staan de locaties en gebieden aangegeven waarvan bekend is of verwacht wordt dat er archeologische waarden aanwezig zijn en de maatregelen die genomen moeten worden om verantwoord met de archeologische resten om te gaan. Op de kaart is een onderscheid gemaakt tussen gebieden waarvan reeds vast staat dat er archeologische waarden aanwezig zijn en gebieden waar alleen een verhoogde kans bestaat op het aantreffen van archeologische waarden.

Op de kaart is de gemeente opgedeeld in de volgende gebieden:

- Wettelijk beschermde rijksmonumenten (categorie 1);
- Wettelijk beschermde gemeentelijke monumenten (categorie 2);
- Overige terreinen van archeologische waarde, waarvan reeds is vastgesteld dat er archeologisch resten in de bodem aanwezig zijn (categorie 3);
- De ondergrond van bijzondere gebouwen in de Middeleeuwse binnenstad (categorie 4A);
- De ondergrond van de historische hoofdstructuur van de Middeleeuwse binnenstad (categorie 4B);

⁶ Boshoven en Van Genabeek 2008

- Ondergrond van de rest van de Middeleeuwse binnenstad (categorie 4C);
- Terreinen buiten de binnenstad waar resten van bijzondere gebouwen te verwachten zijn (categorie 4D);
- Historische dorpskernen (categorie 4E);
- Zones met restanten van vestingwerken uit de 17de-19de eeuw (categorie 4F);
- Gebieden met verspreide bewoning en grafvelden uit de prehistorie, Romeinse tijd en Vroege Middeleeuwen in gebieden die niet recentelijk zijn opgehoogd (categorie 5A);
- Gebieden met verspreide bewoning en grafvelden uit de prehistorie, Romeinse tijd en Vroege Middeleeuwen in gebieden die recentelijk zijn opgehoogd (categorie 5B);
- Gebieden met een lage of geen archeologische verwachting (categorie 6);
- Gebieden die zodanig verstoord zijn dat er nog slechts een geringe kans is op archeologische resten (categorie 7).

De gemeente kan door zowel Rijk, provincie, als particuliere initiatiefnemers aangesproken worden op het aanleveren van betrouwbare (inhoudelijke en beleidsmatige) informatie en een transparant en verantwoord selectiebeleid.⁷ Het is voor de gemeente in de nieuwe systematiek dus strategisch en organisatorisch van groot belang om zelf steeds over een zo volledig mogelijk en actueel overzicht van de samenstelling van het eigen bodemarchief te kunnen beschikken. De beleidskaart is in dat kader een belangrijk instrument, dat echter up-to-date moet worden gehouden. Alle relevante informatie uit archeologisch onderzoek binnen de gemeente dient beschikbaar te komen voor de verdere ontwikkeling van het gemeentelijk beleid en voor presentatie en publicatie. Uiteindelijk moet alle nieuwe informatie in een goed functionerend informatiesysteem terechtkomen en gebruikt kunnen worden voor het actualiseren van de gemeentelijke beleidskaart. De beleidskaart zal eenmaal per vijf jaar worden aangepast, waarbij nieuw gegenereerde kennis en informatie wordt gebruikt voor het bijstellen van de grenzen van de verwachtingszones. De beleidskaart zal raadpleegbaar zijn op de gemeentelijke website en op het intranet.

4.2 Bestemmingsplanvoorschriften en vergunningsvoorwaarden voor bouw-, sloop- en aanlegvergunningen

Met de invoering van de Wamz is de verplichting ingegaan om in nieuwe of te wijzigen bestemmingsplannen archeologische waarden vast te leggen. Met de invoering van de nieuwe Wro (2008) wordt bovendien het bestemmingsplan ge(her)positioneerd als het centrale instrument binnen de ruimtelijke ordening voor de gemeente. Op grond van de Wamz dient de gemeenteraad bij de vaststelling van een bestemmingsplan (zoals bedoeld in artikel 10 van de Wro) en bij de bestemming van de in het plan begrepen grond, rekening te houden met de in de grond aanwezige dan wel te verwachten archeologische resten. In het bestemmingsplan dient dus de afweging gemaakt te worden tussen de archeologische en de andere belangen in een gebied. Als er geen duidelijk zwaarder wegende belangen zijn dient aangegeven te worden welke maatregelen getroffen moeten worden om de archeologische waarden te behouden. Voor de integratie van de archeologische monumentenzorg in de ruimtelijke ordening is de opname van archeologische waarden in het bestemmingsplan dus een essentiële eerste stap. Voor bepaalde ingrepen betekent dit dat vanwege de mogelijke aanwezige archeologische

⁷ In dit kader bestaat er bijvoorbeeld een relatie met de Wet Kenbaarheid Publiekrechtelijke Beperkingen Onroerend Goed (Wkpb).

waarden een aanlegvergunning noodzakelijk is danwel dat er aanvullende eisen worden gesteld aan de reeds verplichte aanleg- bouw- of sloopvergunning. Indien een bestemmingsplan op de onderstaande wijze (zie 4.2.1) tot stand is gekomen (we spreken in dat verband van een 'archeologievriendelijk' of Malta-proof bestemmingsplan), kan de gemeente voor ingrepen van een bepaalde omvang van de aanvrager van een bouw-, sloop-, of aanlegvergunning ('de veroorzaker') verlangen dat (nader) waarderend archeologisch onderzoek wordt verricht ten einde de archeologische waarde van het terrein vast te stellen. De gemeente geeft via (standaard) richtlijnen of een Programma van Eisen (PvE) aan hoe dat onderzoek dient te worden uitgevoerd. De kosten daarvan komen in de meeste gevallen⁸ voor rekening van de aanvrager (het veroorzakerprincipe). Bij de vergunningsaanvraag dient de eindrapportage van het waarderend onderzoek mee ingediend te worden. Op basis van de resultaten van het onderzoek kan de gemeente randvoorwaarden stellen aan de bouw- sloop of aanlegvergunning. Ook de kosten van deze maatregelen komen meestal⁹ voor kosten van de initiatiefnemer.

Uitgangspunten:

1. De gemeente houdt bij de vaststelling van bestemmingsplannen rekening met de aanwezigheid van archeologische waarden en verwachtingen;
2. In de *toelichting* op het bestemmingsplan wordt aangegeven waarom de aangewezen terreinen vanuit archeologisch oogpunt bescherming verdienen.
3. In het bestemmingsplan kan voor bepaalde gebieden worden geëist dat bij het indienen van een aanvraag voor sloop- bouw- of aanlegvergunning een rapport wordt overlegd waarin de archeologische waarde van het terrein wordt aangegeven.
4. Voor ingrepen met een geringe impact op de eventueel aanwezige archeologische resten of wanneer de archeologische waarde reeds is vastgesteld verleent de gemeente ontheffing van het uitvoeren van een waarderend archeologisch onderzoek
5. De keuze of een waarderend archeologisch onderzoek wordt geëist berust bij de gemeente en is gebaseerd op inhoudelijke criteria.
6. In de *planvoorschriften* wordt vastgelegd welke gevolgen de gemeente verbindt aan de aanwezigheid van archeologische waarden bij geplande bouwactiviteiten of andere bodemversturende activiteiten. Die gevolgen kunnen zeer uiteenlopend zijn, variërend van "geen gevolgen voor bouwen" via "eerst opgraven, dan bouwen" tot en met "geen bodemverstoring, maar behoud in de bodem".
7. De voorwaarden voor het verlenen van bouw-, sloop en aanlegvergunningen worden hierop aangepast;.
8. Bij geringe bodemverstoringen waarbij echter wel mogelijke archeologische resten verdwijnen, kan de gemeente besluiten op eigen kosten archeologisch onderzoek uit te voeren.

4.2.1 Wijze van opnemen van archeologische waarden en verwachtingen in bestemmingsplannen

Op de archeologische beleidskaart wordt een onderscheid gemaakt tussen terreinen of plaatsen waarvan vast staat dat er archeologische waarden aanwezig zijn en gebieden waarvoor een verhoogde kans bestaat op het aantreffen van archeologische waarden. In

⁸ In gevallen waarin in onvoldoende mate kan worden aangetoond dat er sprake is van archeologische waarden en de bouwingsgreep relatief klein zal de gemeente de kosten voor waarderend onderzoek voor haar rekening nemen. Dit zal per bestemmingsplan worden geregeld.

⁹ In gevallen waar het kleinschalige ingrepen betreft (<25 m²) in de stadskern en bij belangrijke gebouwen buiten de binnenstad zal het onderzoek worden bekostigd of uitgevoerd door de gemeente.

deze laatste categorie is het zeker dat er sprake is van verspreide bewoning en grafvelden uit de prehistorie, Romeinse Tijd en Middeleeuwen maar is niet exact bekend waar deze liggen. Deze laatste categorie zal bij het tot stand komen van het bestemmingsplan nader worden bekeken en aanvullend worden onderzocht ten einde de verwachting zo goed mogelijk te onderbouwen en waar nodig te beperken. Zo zal bijvoorbeeld vastgesteld kunnen worden dat een terrein deels verstoord is of dat eventuele archeologische resten pas op grotere diepte aanwezig zijn. Op de plankaart zal vervolgens worden aangegeven waar archeologische resten zeker aanwezig zijn en waar archeologische resten verwacht worden. Indien nog niet is vastgesteld dat er zeker archeologische resten aanwezig zijn en wat de waarde daarvan is kan van de initiatiefnemer eerst worden verlangd om door middel van een waarderend onderzoek vast te laten stellen of er sprake is van een archeologische vindplaats en wat de waarde daarvan is. Bij terreinen waar in het oude bestemmingsplan al bouwrechten golden zal hiermee in het nieuwe bestemmingsplan rekening worden gehouden door bij kleinschalige ingrepen een waarderend onderzoek door de gemeente te laten betalen aangezien het niet redelijk wordt geacht een particulier voor de kosten op te laten draaien. De initiatiefnemer dient wel tijdig het initiatief te nemen voor een dergelijk onderzoek zodat hij de rapportage bij de aanvraag van de vergunning kan meesturen. De uitkomst van het waarderend onderzoek heeft uiteindelijk invloed op de randvoorwaarden die aan de vergunning kunnen worden gekoppeld.

In tabel 2 zijn de stappen die bij de vergunningverlening doorlopen moeten worden schematisch weergegeven. De onderverdeling in zeven archeologische voorschriftcategorieën voor bestemmingsplannen en vergunningsprocedures tracht een verantwoorde balans te vinden tussen enerzijds de wetenschappelijke en cultuurhistorische belangen en anderzijds de maatschappelijke en organisatorische uitvoerbaarheid. De voorwaarden zijn daarbij zoveel mogelijk proportioneel afgestemd op de omvang van de eventuele ingreep, in combinatie met de kans dat daarbij belangwekkende en informatieve archeologische resten zullen worden aangetroffen. Daarbij is een belangrijke rol weggelegd voor de afdeling BAM die op grond van haar jarenlange ervaring op de betreffende situatie afgestemde adviezen kan geven. Op basis van de voorschriften in het bestemmingsplan kan de gemeente een waarderend onderzoek verlangen maar dit zal alleen gebeuren wanneer de aard van de ingreep zodanig is dat eventuele archeologische resten bedreigd zijn. Vaak zal dus geen waarderend onderzoek worden geëist. Bij ingrepen op plaatsen waar reeds voldoende bekend is over de ondergrond, bijvoorbeeld op sommige plaatsen in de binnenstad zal tijdig met de initiatiefnemer contact worden opgenomen en zal hem de beschikbare informatie over de waardering ter beschikking worden gesteld zodat hij die bij zijn vergunningsaanvraag kan meesturen. In andere gevallen zal wel waarderend onderzoek worden geëist maar zal dit bekostigd of uitgevoerd worden door de gemeente. Op deze manier wordt het veroorzakersprincipe alleen toegepast als dit voldoende onderbouwd kan worden. Wanneer de aanwezigheid en waarde van archeologische resten op een terrein in voldoende mate is vastgesteld neemt de gemeente randvoorwaarden op in de vergunning.¹⁰

¹⁰ In de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie is sprake van het nemen van een zogenaamd selectiebesluit. In de praktijk komt een dergelijk besluit overeen met de randvoorwaarden die aan een vergunning worden gesteld.

4.2.2 Afwegingen: wel of geen onderzoekseisen

Op de op de beleidskaart als categorie 1, 2, 3, 4 en 5 aangemerkte terreinen kan, in lijn met de wijziging van de Wamz, van toekomstige initiatiefnemers tot bodemverstorende activiteiten een (financiële) inspanning gevraagd kunnen worden om archeologische resten op te sporen en zo nodig veilig te stellen. Hierbij geldt wel dat het moet gaan om ingrepen met een minimale diepte en een minimale oppervlakte. Bij het tot stand komen van het bestemmingsplan zal kritisch gekeken worden naar de beleidskaart en naar de overige kennis die over een gebied aanwezig is, bijvoorbeeld over bodemverstoringen of ophogingen. Met name de gebieden met resten van verspreide bewoning en grafvelden uit de prehistorie tot vroege middeleeuwen (categorie 5) op de beleidskaart zal daarmee nader worden begrensd en onderbouwd. In bepaalde gevallen zal in het kader van het opstellen van een bestemmingsplan nog nader verkennend booronderzoek worden uitgevoerd. Dit gebeurt dan op kosten van het project van de bestemmingsplanwijziging. Op deze manier wordt voorkomen dat aan initiatiefnemers beperkingen worden opgelegd op plaatsen waarvan al bekend is dat de ondergrond is verstoord of dat er dikke ophogingspakketten aanwezig zijn.

De Wamz geeft voor wat betreft de oppervlakte van de ingrepen waaraan eisen gesteld kunnen op het gebied van archeologisch onderzoek een minimum aan van 100m². De wet stelt ook dat de gemeenteraad kan besluiten hiervan af te wijken. De gemeente 's-Hertogenbosch heeft ervoor gekozen om in bepaalde gebieden al onderzoek te kunnen eisen bij ingrepen kleiner dan 100m². Uit onderzoek is namelijk bekend dat in gebieden met een vastgestelde archeologische waarde resten een hoge dichtheid hebben en dat ook kleine ingrepen een grote impact kunnen hebben op de archeologische resten en dus veel belangrijke informatie kunnen vernietigen. Anderzijds is het in gebieden met een lage archeologische verwachting ook bij ingrepen groter dan 100m² niet altijd noodzakelijk om archeologisch onderzoek uit te voeren. Voor elk gebied op de archeologische beleidskaart is dus een op de Bossche situatie toegesneden regime geformuleerd met betrekking tot de omvang van de ingrepen die zonder archeologische randvoorwaarden uitgevoerd kunnen worden.

Als een ingreep de in het bestemmingsplan gestelde grenzen overschrijdt kan een waarderend onderzoek geëist worden. Of een onderzoek geëist wordt hangt af van de omvang van de ingreep en de mate van kennis die al over het betreffende gebied aanwezig is. Binnen de gemeente 's-Hertogenbosch is namelijk veel kennis en expertise aanwezig op het gebied van archeologie en wordt bovendien al vele jaren onderzoek uitgevoerd. Als er over een terrein reeds voldoende bekend is zal geen of slechts minimaal onderzoek worden geëist. De keuze zal worden gemaakt door de gemeente waarbij sprake is van maatwerk. Uitgangspunt is dat niet meer wordt geëist dan noodzakelijk is. Bij kleine ingrepen binnen gebieden waarvoor in het oude bestemmingsplan al bouwrechten golden zal het waarderend onderzoek van categorie 5-gebieden betaald worden door de gemeente.

Bij ingrepen kleiner zijn dan 25m² in de binnenstad en op terreinen van belangrijke gebouwen buiten de binnenstad zijn de kosten voor archeologisch onderzoek relatief hoog en vindt de gemeente het niet redelijk de veroorzaker hier geheel voor te laten betalen. Daarnaast vindt de gemeente dat er in bovengenoemde gebieden en in de dorpskernen bij bouwinitiatieven waar het gaat om bijgebouwen weinig mogelijkheden bestaan om te kiezen voor een andere bouwlocatie om de archeologische resten te

ontzien. Het gaat dan om kleine bijgebouwen waar alleen de bovenste 1 meter onder het maaiveld wordt verstoord voor nieuwbouw. In bovengenoemde gevallen zal de gemeente hier op eigen kosten het onderzoek uitvoeren. Voor dit soort kleine en ondiepe ingrepen dient wel een vergunning aangevraagd te worden maar zal het onderzoek uitgevoerd worden door en op kosten van de gemeente.

In de op de beleidskaart als categorie 6 of 7 aangemerkte gebieden zal van de initiatiefnemers tot bodemverstorende activiteiten geen inspanning gevraagd worden.

In alle gevallen waarbij aan het verlenen van de vergunning geen randvoorwaarden worden verbonden is het niet uitgesloten dat er archeologische resten aangetroffen worden en is de archeologie zeker niet vogelvrij. Zo blijkt uit de verspreiding van alle archeologische waarnemingen op de archeologische verwachtingskaart dat ook in de zones met een lage verwachting vondsten zijn gedaan. Het gaat hierbij met name om vondsten of vindplaatsen die niet betrouwbaar te karteren zijn. De gemeente kiest er echter voor in situaties en gebieden waar de trefkans zeer laag is of geen archeologische resten verwacht worden vooraf geen bijzondere eisen ten aanzien van de archeologie te stellen aan grondeigenaren en initiatiefnemers. In het geval dat in die gebieden toch archeologische resten worden aangetroffen zal de gemeente het initiatief nemen om tot een verantwoorde oplossing te komen. De Monumentenwet verplicht overigens grondeigenaren en vinders van archeologische waarden deze direct bij de minister te melden.¹¹

4.2.3 Toelichting op de voorschriftcategorieën

In de bestemmingsplanvoorschriften zal, conform de nieuwe Wet op de Archeologische Monumentenzorg, een regeling voor de omgang met archeologische waarden dienen te worden opgenomen. In het vigerende bestemmingsplan Buitengebied is al een aantal voorschriften ten behoeve van de bescherming van archeologische waarden en verwachtingen opgenomen. De voorschriften binnen de gemeente 's-Hertogenbosch zijn onder te verdelen in een zevental categorieën en een dertiental subcategorieën:

¹¹ Wamz 2007, artikel 53

Categorie op beleidskaart	Soort terrein	Karakteristiek van terrein	Wanneer wel of geen vergunning nodig	Archeologische randvoorwaarden aanvraag vergunningen	Onderbouwing beleidskeuze
1	Wettelijk beschermd archeologisch rijksmonument	Archeologische resten die vanuit nationaal oogpunt behouden dienen te blijven en derhalve als monument beschermd zijn ingevolge art. 3 van de Monumentenwet of waar deze wordt voorbereid.	De wettelijke bescherming verbiedt hier de meeste bodemversturende activiteiten, tenzij de Minister van OCW hiervoor vooraf vergunning verleent. Indien de graafwerkzaamheden niet dieper reiken dan 30 cm onder het maaiveld kan vrijstelling worden verleend. In voorkomende gevallen dienen de werkzaamheden te worden voorgelegd aan de RCE die vaststelt of ingrepen geaccepteerd worden en of er dan randvoorwaarden aan gekoppeld worden.		Van een beperkt aantal terreinen is vastgesteld dat zich in de ondergrond archeologische resten bevinden die van dusdanig nationaal belang zijn dat bescherming in situ noodzakelijk is. Deze terreinen zijn aangemerkt als rijks archeologisch monument
2	Wettelijk beschermd gemeentelijk archeologisch monument	Terreinen van hoge archeologische waarde waarvan is vastgesteld dat belangrijke resten in de ondergrond aanwezig zijn en die zijn aangewezen als gemeentelijk archeologisch monument	De wettelijke bescherming verbiedt hier de meeste bodemversturende activiteiten, tenzij de gemeente hiervoor vooraf een monumentenvergunning verleent. Indien de graafwerkzaamheden niet dieper reiken dan 50 cm onder het maaiveld kan vrijstelling worden verleend. In voorkomende gevallen dienen de werkzaamheden te worden voorgelegd aan de gemeente die vaststelt of ingrepen geaccepteerd worden en		Van een beperkt aantal terreinen is vastgesteld dat zich in de ondergrond archeologische resten bevinden die van dusdanig belang zijn dat bescherming in situ noodzakelijk is. Deze terreinen zijn aangewezen als gemeentelijk archeologisch monument.

			of er dan randvoorwaarden aan gekoppeld worden.		
3	Terreinen met een vastgestelde (hoge) archeologische waarde	Terreinen waarvan is vastgesteld dat zich waardevolle archeologische resten in de ondergrond bevinden, die op de landelijke archeologische monumentkaart (AMK) zijn opgenomen maar die geen wettelijke bescherming genieten	Aanleg- bouw- of sloopvergunning nodig bij werkzaamheden met een oppervlakte groter dan 1m ² of diepte groter dan 30cm – maaiveld)	De aanvraag van een bouw- sloop- of aanlegvergunning dient gepaard te gaan van een rapportage van het waarderend onderzoek. Wanneer de archeologische resten in het verleden reeds voldoende zijn gewaardeerd (hetgeen bij dergelijke terreinen meestal het geval zal zijn) is geen waarderend onderzoek noodzakelijk	Van een beperkt aantal terreinen is vastgesteld dat zich in de ondergrond archeologische resten bevinden die van hoge waarde zijn. Deze terreinen staan aangegeven op de archeologische monumentenkaart (AMK).
4A	Delen van de stadskern van hoge archeologische waarde op de plaatsen van bijzondere gebouwen. (categorie 2 en 4 op AVK binnenstad)	Het gebied ter plaatse van belangrijke gebouwen zoals kloosters en gasthuizen alsmede de voorwerken uit de 17 ^{de} en 18 ^{de} eeuw. Hier zijn vaak tot op meters diepte resten bewaard gebleven van geconcentreerde bebouwing. De resten kenmerken zich door een complexe stratigrafie, de aanwezigheid van muurwerk en een grote hoeveelheid vondsten. De resten kunnen plaatselijk tot zeer kort onder het huidige maaiveld bewaard zijn gebleven. Een deel van deze resten is zo waardevol dat behoud in situ wenselijk is.	Voor alle bodemingrepen groter dan 5m ² en dieper dan 50cm onder het maaiveld is een aanleg- bouw- of sloopvergunning vereist. In principe is behoud in situ van de archeologische resten voor deze terreinen het uitgangspunt. Dat betekent dat de funderingsdiepte en de plaats van de palen zoveel mogelijk wordt afgestemd op de aanwezige resten. Bouw van eventuele kelders wordt alleen vergund indien is aangetoond dat hierdoor de archeologische resten niet of slechts in geringe mate worden aangetast.	Bij grote ingrepen (groter dan 25m ² en dieper dan 50cm) kan een waarderend onderzoek worden geëist ten einde vast te stellen of de ingreep de archeologische waarden aantast en of technische maatregelen noodzakelijk zijn om de resten in situ te beschermen. Bij kleine ingrepen (kleiner dan 25m ²) kan als randvoorwaarde gesteld worden dat voorafgaand aan de ingreep gelegenheid wordt gegeven voor archeologisch onderzoek door de gemeente. Bij bijgebouwen waar slechts sprake is van verstoring tot maximaal 1 meter onder het maaiveld zal het onderzoek door de gemeente op kosten van de gemeente worden uitgevoerd.	Het betreft resten van belangrijke gebouwen die zeldzaam zijn en belangrijk voor de geschiedenis van de stad. De resten zijn zeer geconcentreerd en vanaf geringe diepte onder het maaiveld aanwezig Een zeer klein oppervlak kan reeds veel informatie bevatten. Om die reden zijn alle ingrepen vergunningsplichtig die groter zijn dan 5m ² en dieper reiken dan 50cm onder het huidige maaiveld. In de binnenstad is in het verleden veel onderzoek gedaan. Een nieuwe waardering is daarom niet altijd noodzakelijk omdat er bij de BAM reeds voldoende inzicht is om terreinen te waarderen. De BAM zal dergelijke informatie ter beschikking stellen. Voorafgaand aan het verlenen van de vergunning is echter wel aanvullende informatie nodig om de plannen op aan te kunnen passen. Kleine ingrepen (kleiner dan 25m ²) vragen meestal geen planaanpassing maar hier kan het wel noodzakelijk zijn om voorafgaan aan de werkzaamheden een opgraving uit te voeren of de werkzaamheden te begeleiden. Omdat de kosten voor archeologie in dergelijke gevallen vrijwel altijd excessief is, zal de gemeente de kosten voor haar rekening nemen. Bij ondiepe ingrepen voor de realisering van bijgebouwen bestaat er voor de initiatiefnemer meestal weinig mogelijkheid om de bouw ten gunste van de archeologie aan te passen. Een financiële prikkel met dat doel is hier dus niet van toepassing en daarom zal de gemeente bij bijgebouwen ondiep onderzoek (tot 1 meter – maaiveld) zelf op eigen kosten uitvoeren. Op het moment dat er binnen het plan wel diepere ingrepen plaats vinden komt het onderzoek wel geheel voor rekening van de initiatiefnemer.

4B	Delen van de stadskern van hoge archeologische waarde binnen de Middeleeuwse hoofdstructuur. (categorie 5 op AVK binnenstad)	Het gebied langs de belangrijkste Middeleeuwse straten. Hier zijn vaak tot op meters diepte resten bewaard gebleven van geconcentreerde bebouwing. De resten kenmerken zich door een complexe stratigrafie, de aanwezigheid van muurwerk en een grote hoeveelheid vondsten. De resten kunnen plaatselijk tot zeer kort onder het huidige maaiveld bewaard zijn gebleven. Een deel van deze resten is zo waardevol dat behoud in situ wenselijk is.	Voor alle bodemingrepen groter dan 5m ² en dieper dan 50cm onder het maaiveld is een aanleg- bouw- of sloopvergunning vereist. In principe wordt gestreefd naar behoud in situ. Dat betekent dat de funderingsdiepte en de plaats van de palen zoveel mogelijk wordt afgestemd op de aanwezige resten.	<p>Bij grote ingrepen (groter dan 25m² en dieper dan 50cm) kan een waarderend onderzoek worden geëist om voorafgaand aan het verlenen van de vergunning de plannen aan te kunnen passen aan de resten om deze in situ te kunnen behouden.</p> <p>Bij kleine ingrepen (kleiner dan 25m²) kan als randvoorwaarde gesteld worden dat voorafgaand aan de ingreep gelegenheid wordt gegeven voor archeologisch onderzoek door de gemeente</p> <p>Bij bijgebouwen waar slechts sprake is van verstoring tot maximaal 1 meter onder het maaiveld zal het onderzoek door de gemeente op kosten van de gemeente worden uitgevoerd.</p>	<p>Het betreft resten van de Middeleeuwse hoofdstructuur van de stad. De resten zijn zeer geconcentreerd en vanaf geringe diepte onder het maaiveld aanwezig en een zeer klein oppervlak kan reeds veel informatie bevatten. Om die reden zijn alle ingrepen vergunningsplichtig die groter zijn dan 5m² en dieper reiken dan 50cm onder het huidige maaiveld. In de binnenstad is in het verleden veel onderzoek gedaan. Een nieuwe waardering is daarom niet altijd noodzakelijk omdat er bij de BAM reeds voldoende inzicht is om terreinen te waarderen. De BAM zal dergelijke informatie ter beschikking stellen.. Voorafgaand aan het verlenen van de vergunning is echter wel aanvullende informatie nodig om de plannen op aan te kunnen passen. Kleine ingrepen (kleiner dan 25m²) vragen meestal geen plaanpassing maar hier kan het wel noodzakelijk zijn om voorafgaan aan de werkzaamheden een opgraving uit te voeren of de werkzaamheden te begeleiden. Omdat de kosten voor archeologie in dergelijke gevallen vrijwel altijd excessief is, zal de gemeente de kosten voor haar rekening nemen.</p> <p>Bij ondiepe ingrepen voor de realisering van bijgebouwen bestaat er voor de initiatiefnemer meestal weinig mogelijkheid om de bouw ten gunste van de archeologie aan te passen. Een financiële prikkel met dat doel is hier dus niet van toepassing en daarom zal de gemeente bij bijgebouwen ondiep onderzoek (tot 1 meter – maaiveld) zelf op eigen kosten uitvoeren. Op het moment dat er binnen het plan wel diepere ingrepen plaats vinden komt het onderzoek wel geheel voor rekening van de initiatiefnemer.</p>
4C	Overige delen van de Middeleeuwse stadskern van hoge archeologische waarde (categorie 6 op de AVK binnenstad)	Het gebied binnen de 17 ^{de} vestingwerken. Hier zijn vaak tot op meters diepte resten bewaard gebleven van geconcentreerde bebouwing. De resten kenmerken zich door een complexe stratigrafie, de aanwezigheid van muurwerk en een grote hoeveelheid vondsten. De resten kunnen plaatselijk tot zeer kort onder het huidige maaiveld bewaard zijn gebleven	Voor alle bodemingrepen groter dan 25m ² en dieper dan 50cm onder het maaiveld is een aanleg- bouw- of sloopvergunning vereist.	<p>Bij aanvraag van een bouw- sloop- of aanlegvergunning kan een rapportage van het waarderend onderzoek worden geëist.</p> <p>Bij bijgebouwen waar slechts sprake is van verstoring tot maximaal 1 meter onder het maaiveld zal het onderzoek door de gemeente op kosten van de gemeente worden uitgevoerd.</p>	<p>Het betreft resten gebouwen en structuren in de middeleeuwse binnenstad. De resten zijn soms zeer geconcentreerd en vanaf geringe diepte onder het maaiveld aanwezig en een zeer klein oppervlak kan reeds veel informatie bevatten. Om die reden zijn alle ingrepen vergunningsplichtig die groter zijn dan 25m² en dieper reiken dan 50cm onder het huidige maaiveld. In de binnenstad is in het verleden veel onderzoek gedaan. Een waardering is daarom niet altijd noodzakelijk omdat er bij de BAM vaak al voldoende inzicht is om terreinen te waarderen.</p> <p>Bij ondiepe ingrepen voor de realisering van bijgebouwen bestaat er voor de initiatiefnemer meestal weinig mogelijkheid om de bouw ten gunste van de archeologie aan te passen. Een financiële prikkel met dat doel is hier dus niet van toepassing en daarom zal de gemeente bij bijgebouwen ondiep onderzoek (tot 1 meter – maaiveld)</p>

					zelf op eigen kosten uitvoeren. Op het moment dat er binnen het plan wel diepere ingrepen plaats vinden komt het onderzoek wel geheel voor rekening van de initiatiefnemer.
4D	Terreinen buiten de stads- of dorpskernen met een hoge verwachting voor het aantreffen van resten van kloosters, kastelen of molens	Het gaat hierbij om gebieden waarvan op basis van historische gegevens, oude kaarten, archeologische vondsten of nog aanwezige bebouwing bekend is dat er in het verleden belangrijke gebouwen hebben gestaan. Op deze terreinen zijn in veel gevallen resten van stenen gebouwen, grachten en soms menselijke begravingen te verwachten. Deze resten zullen veelal vrij kort onder de oppervlakte aangetroffen kunnen worden. Verder zijn binnen een relatief klein gebied de archeologische resten erg geconcentreerd.	Voor alle bodemingrepen groter dan een in het bestemmingsplan nader te bepalen oppervlak en dieper dan 50cm onder het huidige maaiveld is een aanleg- bouw- of sloopvergunning vereist. Het oppervlak zal per element in het bestemmingsplan worden bepaald maar is altijd < 50m ²	Afhankelijk van de aard en de omvang van de ingreep en de reeds bestaande kennis over het terrein zal door de BAM bekeken worden of waarderend onderzoek noodzakelijk is. Bij kleine ingrepen (< 25m ²) is geen waarderend onderzoek noodzakelijk maar kan als randvoorwaarde gesteld worden dat voorafgaand aan de ingreep gelegenheid wordt gegeven voor archeologisch onderzoek	De archeologische resten op deze terreinen zijn vaak relatief dicht onder het huidige maaiveld aanwezig. De archeologische resten zijn vaak geconcentreerd over een klein gebied waardoor een relatief kleine ingreep grote gevolgen kan hebben voor het bodemarchief. Om die reden kan al onderzoek worden verlangd bij relatief kleine ingrepen.
4E	Terreinen binnen de oude kernen van de dorpen met een hoge verwachting op het aantreffen van resten van vroegere dorpsbebouwing	Dit is het gebied van de kern van de dorpen Bokhoven, Engelen, Dieskant, Deuteren, Orthen, Oud Empel, Herven, Hintham, Gewande, Rosmalen, Kruisstraat etc. Hier is in ieder geval vanaf de Late Middeleeuwen tot heden geconcentreerde bebouwing aanwezig geweest. De archeologische resten bevinden zich dan ook op geringe diepte onder het huidige maaiveld. De meeste bebouwingsresten zijn te verwachten langs de oude straten maar ook op achterterreinen kunnen archeologische resten aanwezig zijn.	Voor alle bodemingrepen groter dan 50m ² en dieper dan 50cm onder het huidige maaiveld is een aanleg- bouw- of sloopvergunning vereist.	Afhankelijk van de aard en de omvang van de ingreep en de reeds bestaande kennis over het terrein zal door de BAM bekeken worden of waarderend onderzoek noodzakelijk is. Bij bijgebouwen waar slechts sprake is van verstoring tot maximaal 1 meter onder het maaiveld en een oppervlakte van < dan 100m ² zal het onderzoek door de gemeente op kosten van de gemeente worden uitgevoerd.	De archeologische resten op deze terreinen zijn vaak relatief dicht onder het huidige maaiveld aanwezig. De archeologische resten zijn vaak wat minder geconcentreerd dan bij categorie 4D en bovendien zijn de resten vaak minder zeldzaam. Om die reden kan onderzoek s onderzoek vereist bij verstoringen die groter zijn dan 50 m ² Bij ondiepe ingrepen voor de realisering van bijgebouwen kleiner dan 100m ² bestaat er voor de initiatiefnemer meestal weinig mogelijkheid om de bouw ten gunste van de archeologie aan te passen. Een financiële prikkel met dat doel is hier dus niet van toepassing en daarom zal de gemeente bij bijgebouwen ondiep onderzoek (tot 1 meter – maaiveld) zelf op eigen kosten uitvoeren. Op het moment dat er binnen het plan wel diepere ingrepen plaats vinden komt het onderzoek wel geheel voor rekening van de initiatiefnemer.
4F	Plaatsen buiten de stads- of dorpskern met een hoge verwachting op het aantreffen van resten van vestingwerken uit de 16 ^{de} - 19 ^{de} eeuw.	Rondom de stad zijn vanaf de 16 ^{de} eeuw vestingwerken aangelegd in de vorm van schansen, forten en verdedigingslinies. De meest uitgebreide dateren uit de periode van het beleg van 's-Hertogenbosch in 1629. Over deze werken is archeologisch erg weinig bekend. Veel van de sporen zullen bestaan uit grachten en wallen, soms deels van steen. Ook kunnen soms bebouwingsresten verwacht worden.	Voor alle bodemingrepen groter dan 50m ² en dieper dan 50cm onder het huidige maaiveld is een aanleg- bouw- of sloopvergunning vereist.	Afhankelijk van de aard en de omvang van de ingreep en de reeds bestaande kennis over het terrein zal door de BAM bekeken worden of waarderend onderzoek noodzakelijk is.	Archeologische resten op deze terreinen kunnen zich soms dicht onder het huidige maaiveld bevinden maar ook op grote diepte zitten. Om die reden is een vergunning bij ingrepen dieper dan 50 cm. vereist. De aard van de te verwachten resten en de aard van de geplande ingreep (lineair of vlak) bepalen in sterke mate in hoeverre archeologisch onderzoek wenselijk is. Dit zal dan ook per geval worden bekeken.

		Vermoedelijk zitten de resten plaatselijk dicht onder het maaiveld			
5A	Terreinen met verspreide bewoning en grafvelden in gebieden zonder recente ophogingspakketten	Deze gebieden waren in het verleden geschikte locaties voor bewoning. Meestal gaat het hierbij om hogere zandruggen, donken en oeverwallen. Vanaf de Late Middeleeuwen zijn sommige van deze terreinen als akker gebruikt waarbij door plaggenbemesting de gronden langzamerhand zijn opgehoogd en een zogenaamd esdek is ontstaan. Dit ophogingspakket heeft oudere bewoningssporen vaak goed geconserveerd. In het rivierengebied zijn de lagere koppen vaak afgedekt door een laag klei. Veel van de archeologische vondsten die in het verleden zijn gedaan zijn afkomstig van deze terreinen. Ook in naburige gemeenten is vastgesteld dat vergelijkbare gebieden vaak rijk zijn aan archeologische resten. De kans op het aantreffen van goed bewaarde sporen van vroegere bewoners is derhalve groot	Deze gebieden zullen in het kader van het opstellen van het bestemmingsplan nader worden onderzocht ten einde mate van verstoring en diepte nader vast te stellen. Voor de daarna resterende gebieden met mogelijke archeologische resten zal voor alle bodemingrepen groter dan 100m ² en dieper dan de dikte van de eventuele ophogingslaag een aanleg- bouw of sloopvergunning worden vereist.	Bij kleinschalige <u>bouwingrepen</u> (<250m ²) in gebieden waar in het oude bestemmingsplan al bouwrechten golden zal het waarderend onderzoek worden uitgevoerd op kosten van de gemeente. Wanneer de archeologische resten in het verleden reeds voldoende zijn gewaardeerd of wanneer kan worden aangetoond dat het terrein in het verleden reeds is verstoord, is geen waarderend onderzoek noodzakelijk	Deze terreinen betreffen veelal gebieden waar een beschermend ophogingspakket of kleipakket aanwezig is dat eventuele archeologische resten goed beschermd heeft. Ondiepe ingrepen zullen dergelijke resten niet aantasten en zijn daarom toegestaan. Om die reden kan bij ingrepen die dieper reiken dan 50 cm een waarderend onderzoek worden geëist. Indien bij het maken van het bestemmingsplan is vastgesteld dat de archeologische resten dieper liggen zal alleen bij diepere ingrepen een vergunning nodig zijn. Vindplaatsen in deze gebieden nemen vaak een groot areaal in beslag waardoor bij ingrepen kleiner dan 100m ² geen waarderend onderzoek noodzakelijk wordt geacht. Indien in een vorig bestemmingsplan al bouwrechten golden binnen een bepaald gebied zal het waarderend onderzoek door de gemeente worden bekostigd mits de oppervlakte van de bouwingreep niet groter is dan 250m ² en indien de oppervlakte van het te bebouwen oppervlakte niet groter is dan in het oude bestemmingsplan was toegestaan.
5B	Terreinen met een hoge of middelhoge archeologische verwachting in recent opgehoogde gebieden.	Deze gebieden waren in het verleden geschikte locaties voor bewoning. Meestal gaat het hierbij om hogere zandruggen, donken en oeverwallen. Vanaf de Late Middeleeuwen zijn sommige van deze terreinen als akker gebruikt waarbij door plaggenbemesting de gronden langzamerhand zijn opgehoogd en een zogenaamd esdek is ontstaan. Dit ophogingspakket heeft oudere bewoningssporen vaak goed geconserveerd. In het rivierengebied zijn de lagere koppen vaak afgedekt door een laag klei. Door de aanleg van woonwijken en industrieterreinen in de 20 ^{ste} eeuw zijn deze gebieden opgehoogd. Het is in veel gevallen niet exact bekend wat deze ingrepen voor invloed hebben gehad op de archeologische resten en op welke diepte eventuele resten zich bevinden. Door recente ingrepen en ophogingen zal de bovenste 100cm in ieder geval verstoord zijn.	Deze gebieden zullen in het kader van het opstellen van het bestemmingsplan nader worden onderzocht ten einde mate van verstoring en diepte nader vast te stellen. Voor de daarna resterende gebieden met mogelijke archeologische resten zal in het bestemmingsplan voor alle bodemingrepen groter dan 100m ² en dieper dan de dikte van de recente ophogingslaag een aanleg- bouw of sloopvergunning worden vereist. De dikte van het recente ophogingspakket zal per gebied in het	Bij kleinschalige <u>bouwingrepen</u> (<250m ²) in gebieden waar in het oude bestemmingsplan al bouwrechten golden zal het waarderend onderzoek worden uitgevoerd op kosten van de gemeente. Wanneer de archeologische resten in het verleden reeds voldoende zijn gewaardeerd of wanneer kan worden aangetoond dat het terrein in het verleden reeds is verstoord, is geen waarderend onderzoek noodzakelijk	Bij ingrepen die niet dieper reiken dan de onderkant van deze ophoging is geen vergunning nodig. Vindplaatsen in deze gebieden nemen vaak een groot areaal in beslag waardoor bij ingrepen kleiner dan 100 m ² geen vergunning nodig is. Indien in een vorig bestemmingsplan al bouwrechten golden binnen een bepaald gebied zal het waarderend onderzoek door de gemeente worden bekostigd mits de oppervlakte van de bouwingreep niet groter is dan 250m ² en indien de oppervlakte van het te bebouwen oppervlakte niet groter is dan in het oude bestemmingsplan was toegestaan.

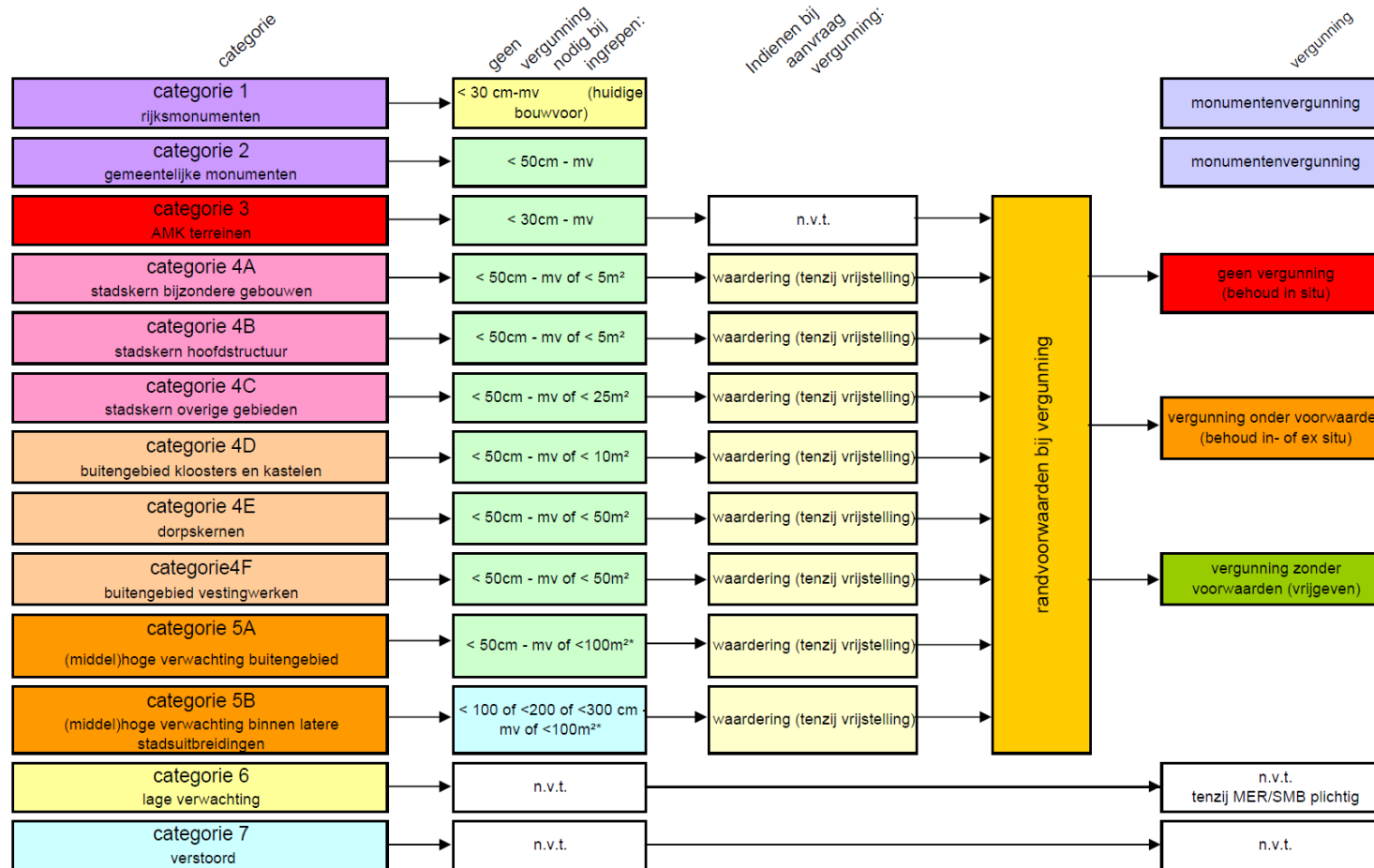
			bestemmingsplan worden aangegeven.		
6	Terreinen met een lage verwachting	Deze gebieden waren in het verleden minder aantrekkelijk voor bewoning. Vaak waren ze relatief vochtig of extreem droog. Toch werden deze gebieden incidenteel wel gebruikt. Zo kunnen hier grafvelden voorkomen en liepen er diverse wegen. In enkele gevallen zijn in dit gebied ook resten aangetroffen van zeer vroege bewoning uit de steentijd. De kans op het aantreffen van dergelijke sporen is relatief klein. Om die reden hebben dergelijke gebieden een lage verwachting gekregen. Overigens is er door de kleine kans dat in dergelijke gebieden archeologische resten worden aangetroffen erg weinig bekend over het gebruik van deze gebieden. Toevalsvondsten leveren hier dan ook vaak zeer veel nieuwe informatie op	In deze gebieden is wat archeologie betreft geen vergunning vereist. Wel zal bij m.e.r. plichtige projecten en projecten die onder de tracéwet vallen nader onderzoek worden verlangd. Deze situaties vallen onder het regime van de Wet Milieubeheer en de Tracéwet. ¹²		Op deze terreinen is de kans op het aantreffen van archeologische vindplaatsen klein. Hier is ook geen beschermende ophogingslaag aanwezig. Eventuele archeologische resten zijn moeilijk door middel van vooronderzoek op te sporen maar vaak wel waardevol vanwege hun zeldzaamheid of ouderdom. Daarom zullen alleen bij zeer grootschalige (MER-plichtige) ingrepen randvoorwaarden op het gebied van archeologie worden gesteld. Wel wil de gemeente de gelegenheid krijgen om in voorkomende gevallen zelf onderzoek te doen.
7	Verstoorde terreinen	Hieronder vallen de gebieden waar het bodemprofiel als gevolg van saneringen, ontgroningen, onderkelderingen en zware funderingen zodanig verstoord is, dat eventuele archeologische resten als verloren beschouwd mogen worden, of in ieder geval zodanig zijn aangetast dat zij niet meer voor onderzoek of bescherming in aanmerking komen.	In deze gebieden is wat archeologie betreft geen vergunning vereist. Wel zal bij m.e.r. plichtige projecten en projecten die onder de tracéwet vallen nader onderzoek worden verlangd. Deze situaties vallen onder het regime van de Wet Milieubeheer en de Tracéwet. ¹³		

Tabel 1: overzicht van de voorschriftcategorieën en de bijbehorende voorschriften in het bestemmingsplan

¹² Indien de gemeente Bevoegd Gezag is kan zij zorgdragen dat dit in de richtlijnen voor de MER wordt opgenomen, in andere gevallen zal de gemeente hiervoor via inspraakreacties voor dienen zorg te dragen.

¹³ Indien de gemeente Bevoegd Gezag is kan zij zorgdragen dat dit in de richtlijnen voor de MER wordt opgenomen, in andere gevallen zal de gemeente hiervoor via inspraakreacties voor dienen zorg te dragen.

stappen vergunningverlening archeologie

Tabel 2: Schematisch overzicht van de bij de vergunning verlening te doorlopen stappen m.b.t. de archeologie. *Oppervlakte- en dieptematen worden per bestemmingsplan op basis van nader onderzoek bepaald.

4.3 Het AMZ-proces: onderzoek in stappen

Indien in het kader van de aanvraag van een aanleg- bouw- of sloopvergunning door de initiatiefnemer een nader onderzoek moet worden uitgevoerd om de archeologische waarde van een gebied te bepalen gaat daarmee een stapsgewijs onderzoek traject van start. Dit traject wordt aangeduid met *Archeologische MonumentenZorg proces* (kortweg AMZ-proces). Zolang archeologische terreinen en verwachtingszones niet in de bestemmingsplannen zijn opgenomen, geldt dit stappenplan ook bij bestemmingsplanwijzigingen en vrijstellingsbesluiten. In tabel 3 zijn de benodigde stappen schematisch weergegeven. Hierbij moet worden bedacht dat bepaalde stappen in de praktijk kunnen worden overgeslagen of samengevoegd waardoor het tijdspad wordt verkort.

4.3.1 Waardering

Het AMZ-proces is een vorm van trechtering, waarbij begonnen wordt met betrekkelijk eenvoudige onderzoeksmethoden en de meer complexe en kostbare werkzaamheden pas later in het proces alleen worden toegepast op terreinen die deze investeringen waard zijn. Zo wordt via een proportionele inzet van middelen gekomen tot een afweging van het archeologische belang in het kader van de ruimtelijke ordening. Iedere stap eindigt met de afweging door de gemeente of er voldoende informatie is om een selectiebesluit te kunnen nemen. Als er niet voldoende informatie is verkregen over de aard en kwaliteit van de eventuele archeologische resten (en dus over de gevolgen van de geplande ingreep) kan de gemeente geen selectiebesluit nemen. De gemeente zal dan verlangen dat de initiatiefnemer aanvullend onderzoek laat verrichten waarmee de benodigde informatie wordt verzameld over de aard en kwaliteit van de aanwezige archeologische resten.

4.3.2 Selectiebesluit

Op basis van het onderzoeksrapport waarin de archeologische waarde van het terrein in voldoende mate is vastgesteld neemt de gemeente een zogenaamd selectiebesluit over het al dan niet verlenen van een vergunning en of daaraan nadere voorwaarden worden verbonden (zoals de aanpassing van het bouw plan, het uitvoeren van een opgraving of het uitvoeren van een begeleiding). De term selectiebesluit is overgenomen uit de KNA maar komt in de bestaande terminologie bij planprocedures niet voor. Een selectiebesluit betreft het standpunt van de gemeente over wat de initiatiefnemer moet doen om verantwoord met de archeologische resten om te gaan. Het standpunt maakt in de praktijk meestal onderdeel uit van de bouw- aanleg- of sloopvergunning of van de ruimtelijke onderbouwing van de wijziging van een bestemmingsplan. In de rest van het beleidsplan wordt het selectiebesluit aangeduid als randvoorwaarden aan de vergunning. Gezien de grote financiële, planologische en cultuurpolitieke consequenties die aan archeologische selectiebesluiten verbonden kunnen zijn, is het van het grootste belang dat dit soort besluiten op een zorgvuldige, transparante, rechtvaardige en rechtmatige wijze tot stand komen.

Het op de juiste wijze uitvoeren van de AMZ cyclus en het door gekwalificeerde personen laten toetsen van de rapporten en bepalen van randvoorwaarden aan vergunningen is van het grootste belang voor alle partijen *en* voor het bodemarchief. De duur van de

verschillende stappen van onderzoek, het inplannen van het onderzoek en het vervaardigen van rapportages verschilt sterk van geval tot geval. Hiermee dient rekening gehouden te worden. Archeologie blijft uiteindelijk maatwerk. Archeologische sporen die over het hoofd zijn gezien gaan ongezien verloren, of kunnen alleen via een kostbare last-minute reddingsoperatie worden gedocumenteerd. Bovendien kan een slecht uitgevoerd AMZ-proces leiden tot discussie en stagnatie in de planprocedure en het vergunningentraject, met alle gevolgen van dien. Een dergelijke situatie verkleint de kans op succesvolle inpassing van archeologische waarden. Door de tijdsdruk is een onvoorziene (en kostbare) opgraving vaak dan nog de enige mogelijkheid die overblijft. Een goed uitgevoerd AMZ-proces is dus van belang.

De gemeente acht het daarom noodzakelijk om bij nieuw op te starten inrichtingsprojecten de noodzakelijke archeologische werkzaamheden van meet af aan op te nemen in de projectdefinitie, planning en -begroting.

4.3.3 Randvoorwaarden aan de vergunning

De randvoorwaarden die aan een vergunning worden gesteld zijn maatwerk maar vallen in een aantal categorieën uiteen:

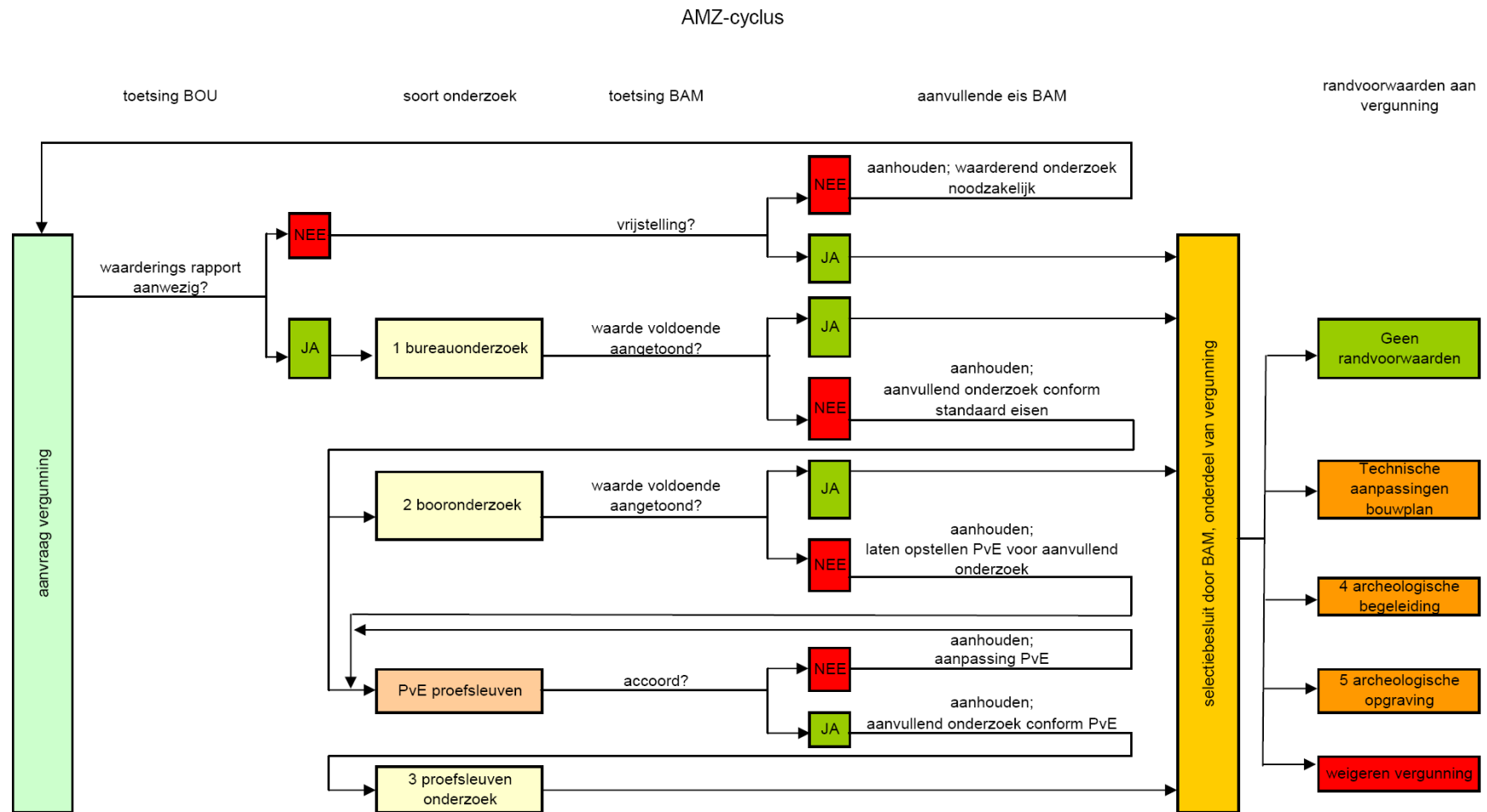
- Er worden geen randvoorwaarden verbonden aan de vergunning; er kan dus gewoon gebouwd worden;
- De bouwvergunning wordt verleend maar er dienen technische aanpassingen plaats te vinden waardoor de archeologische resten behouden kunnen worden. In de praktijk betekent dit vaak dat bijvoorbeeld het palenplan wordt aangepast. Dit kan extra kosten met zich meebrengen.
- Er wordt verplicht gesteld dat voorafgaand aan de werkzaamheden een archeologische opgraving wordt uitgevoerd van de resten die door de werkzaamheden verloren zullen gaan. Hiermee wordt behoud ex situ van de resten bewerkstelligd. De opgraving wordt uitgevoerd op basis van een door de gemeente vastgesteld Programma van Eisen en dient te worden uitgevoerd door een instantie met een opgravingsvergunning. De opgraving mondt uit in een basisrapportage conform de richtlijnen in de KNA en het kwaliteitshandboek van de BAM. Bij ingrepen groter dan 25m² en dieper dan 1 meter draait de initiatiefnemer geheel op voor de kosten van de opgraving. Bij relatief kleine ingrepen die vergunningsplichtig zijn (onder andere in delen van de binnenstad, kleiner dan 25m² en bij bijgebouwen tot 1 meter onder het maaiveld) vindt de gemeente dat de kosten relatief hoog zijn in relatie tot de omvang van de ingreep. Daarom zal zij het onderzoek in eigen beheer uitvoeren en daarmee de kosten voor haar rekening nemen. Dit op voorwaarde dat de ingreep tijdig wordt gemeld en de gemeente de gelegenheid wordt geboden het onderzoek in te plannen.
- Er wordt verplicht gesteld dat de uitvoering van de werkzaamheden wordt begeleid door een archeoloog, waarbij deze de gelegenheid krijgt om belangrijke zaken te documenteren. De begeleiding wordt uitgevoerd op basis van een door de gemeente vastgesteld Programma van Eisen en dient te worden uitgevoerd door een instantie met een opgravingsvergunning. De begeleiding mondt uit in een basisrapportage conform de richtlijnen in de KNA en het kwaliteitshandboek van de BAM. Bij ingrepen groter dan 25m² draait de initiatiefnemer geheel op voor de kosten van de begeleiding. Bij relatief kleine ingrepen die

vergunningplichtig zijn (onder andere in delen van de binnenstad, kleiner dan 25m² en bij bijgebouwen tot 1 meter onder het maaiveld) vindt de gemeente dat de kosten relatief hoog zijn in relatie tot de omvang van de ingreep. Daarom zal zij de begeleiding in eigen beheer uitvoeren en daarmee de kosten voor haar rekening nemen. Dit op voorwaarde dat de ingreep tijdig wordt gemeld en de gemeente de gelegenheid wordt geboden het onderzoek in te plannen. Uiteraard staat het de initiatiefnemer vrij een particulier bureau in te huren voor de werkzaamheden maar in dat geval draait ze geheel op voor de kosten.

4.3.4 Kwaliteitsbewaking

Voor de verschillende onderzoeksstappen van het AMZ-proces gelden kwalitatieve randvoorwaarden. Dit zijn deels landelijk geldende kwaliteitsnormen, deels algemene voor de gehele gemeente geldende randvoorwaarden, deels specifieke op de betreffende locatie en het betreffende onderzoek geformuleerde randvoorwaarden.

- Voor alle stappen geldt dat de uitvoering ervan dient plaats te vinden conform specificaties vastgelegd in de protocollen en leidraden van de vigerende versie van de Kwaliteitsnorm voor de Nederlandse Archeologie (KNA) en het kwaliteitshandboek van de afdeling Bouwhistorie, Archeologie en Monumenten van de gemeente 's-Hertogenbosch;
- Voor de stappen 2, 3, 4 en 5 in tabel 3 geldt dat uitvoering alleen is voorbehouden aan bedrijven met een zgn. opgravingsvergunning of de gemeente 's-Hertogenbosch;
- Voor het uitvoeren van stappen 1 en 2 zijn door de gemeente standardeisen opgesteld. (zie bijlage 2 en 3)
- Voor het uitvoeren van stappen 3, 4, en 5 dient een Programma van Eisen (PvE) opgesteld te worden. Dit gebeurt door de archeoloog van de gemeente. Indien gewenst kan de initiatiefnemer ook een PvE laten opstellen door een door hem ingeschakeld bureau. Dit PvE dient echter wel goedgekeurd en vastgesteld te worden door de senior archeoloog van de gemeente. De kosten hiervoor worden middels de legesheffing verhaald.

Tabel 3: Schematisch overzicht van het Archeologische Monumentenzorgproces.

4.3.5 Voorbeelden

Ter verduidelijking van de procedures en de keuzes volgen hieronder enkele fictieve voorbeeldsituaties. Hierbij wordt ervan uitgegaan dat de archeologie in het bestemmingsplan is geregeld.

Stal Sprokkelboschstraat

Een agrariër aan de Sprokkelboschstraat wil een nieuwe stal bouwen. Oppervlakte 150m². Het terrein ligt in een gebied met hoge verwachting buiten de bebouwde kom. Vanwege de hoge verwachting en vondsten in de omgeving eist de gemeente een verkennend booronderzoek met als doel te toetsen of de bodemopbouw nog intact is. Uit het onderzoek blijkt dat de bodemopbouw intact is en dat het archeologisch interessante niveau op 1 m onder het maaiveld zit. De fundering van de stal zal niet dieper worden dan 80cm onder het maaiveld. De randvoorwaarden in de bouwvergunning luiden dat indien er niet dieper mag worden gegraven dan 80cm onder het maaiveld en dat verder archeologisch onderzoek niet noodzakelijk is.

Paviljoens Waterleidingstraat

Een zorginstelling aan de Waterleidingstraat wil enkele nieuwe paviljoens bouwen. Oppervlakte 6000m². Het terrein staat op de beleidskaart aangeduid als een gebied met een middelhoge of hoge verwachting (categorie 5). Het afgelopen jaar zijn in de omgeving twee proefsleuvenonderzoeken geweest waaruit bleek dat in dit gebied geen bewoning aanwezig is geweest. Er is voldoende kennis over het gebied, er worden geen randvoorwaarden gesteld aan de bouwvergunning.

Serre Engelen

Een particulier in de dorpskern van Engelen wil een serre bouwen achter zijn huis. Oppervlakte 26m². Het terrein ligt in een gebied met een hoge verwachting. De verstoring is kleiner dan 50m². Er hoeft dus geen vergunning aangevraagd te worden (wat betreft archeologie).

Riolering Bokhoven

De gemeente wil in de dorpskern van Bokhoven een nieuwe riolering aanleggen. Het riool loopt over een lengte van 500m door een gebied met hoge archeologische verwachting; oppervlakte totaal ca 1000m². Vanwege de aanwezige bestrating is waarderend onderzoek niet mogelijk: in de aanlegvergunning wordt als randvoorwaarde opgenomen dat de werkzaamheden archeologisch begeleid moeten worden waarbij alle sporen die tevoorschijn komen vastgelegd worden.

Vetput Hinthamerstraat

Een restauranthouder in de Hinthamerstraat wil achter zijn keuken een vetput aanleggen van 2x2x1,5 m. Het is een gebied binnen de Middeleeuwse hoofdstructuur in de binnenstad. Uit bouwhistorisch onderzoek is bekend dat zicht op de betreffende terrein een 17de eeuwse beerput bevindt waarvan het gewelf vlak onder het maaiveld zit. Het terrein is kleiner dan 5m² dus er is geen onderzoek noodzakelijk. In dit geval zal de gemeente de eigenaar vragen om op vrijwillige basis mee te werken aan een archeologisch onderzoek door de gemeente.

Winkel Hoge Steenweg

Een ontwikkelingsmaatschappij wil het winkelpand van een grote winkelketen aan de Hoge Steenweg uitbreiden en onderkelderen. Het betreft een terrein binnen de Middeleeuwse hoofdstructuur in de Binnenstad. De oppervlakte van de kelder is 100m². Door archeologische waarnemingen in de jaren '90 en oud kaartmateriaal weten we dat hier middeleeuwse achterbebouwing te verwachten is van een groot adellijk huis dat aansluit op de Binnendieze. De reeds aanwezige kennis wordt verwoord in een waarderingsrapport. De randvoorwaarden aan de bouwvergunning luiden: voorafgaand aan de bouw dient een archeologische opgraving plaats te vinden.

De ontwikkelingsmaatschappij vindt een dergelijk onderzoek te duur en besluit om de aanbouw niet te onderkelderen. De aanbouw wordt op palengefundeerd met randbalken die maximaal 60cm onder het huidige maaiveld worden aangelegd. De rest wordt aangevuld. Door deze aanpak blijft de archeologie grotendeels gehandhaafd. In de randvoorwaarden aan de bouwvergunning staat dat het uitgraven van de sleuven voor de randbalken archeologisch begeleid dient te worden. Hiertoe dient de gemeente minimaal twee maanden van te voren schriftelijk bericht te krijgen van de beoogde startdatum van de werkzaamheden. Tijdens de begeleiding dient de gemeente de gelegenheid te krijgen om de archeologische sporen te documenteren. Het onderzoek wordt betaald door de gemeente.

Woningbouw Zuid-Willemsvaart

Een woningbouwcorporatie wil aan de Zuid-Willemsvaart in de binnenstad een woningcomplex bouwen. De locatie bevindt zich op een terrein dat aangeduid wordt als 'overige delen van de Middeleeuwse stadskern van hoge archeologische waarde'. De oppervlakte van het bouwplan bedraagt 1400m² en zal onderkelderd worden. Voor de nieuwbouw wordt een bestaand gebouw gesloopt dat deels is onderkelderd. De rest gefundeerd op balken tot 1 m onder het maaiveld. Gezien de oppervlakte van het niet onderkelderde deel en de ligging ten opzichte van de Binnenstad luidt de randvoorwaarde in de vergunning: Er dient een archeologisch onderzoek met beperkte vraagstelling plaats te vinden waarbij één profiel in de bouwput wordt onderzocht.

Zwembad Empel

Een particulier uit Empel wil achter zijn huis aan de Maasdijk een zwembad aanleggen van 5x8m. De oppervlakte van de bouwput inclusief pompkelder bedraagt echter 60m². De diepte is 2 meter. Het betreft een gebied binnen de oude kern van Empel met in de ondergrond resten van vroegere dorpsbebouwing. Op het buurperceel heeft in het verleden een opgraving plaats gehad waaruit blijkt dat de waardevolle archeologische resten vanaf 1,20m beneden het maaiveld beginnen. De BAM vindt hier een vooronderzoek en een waarderend onderzoek niet noodzakelijk gezien de omvang van het project. De randvoorwaarde aan de aanlegvergunning luidt: een opgraving van het te verstoren deel.

Als alternatief wordt aangeboden om het zwembad slechts één meter in te graven en de rest deels op te hogen, deels te voorzien van een opstaande rand.

Woning Rodenborchweg

Een particulier wil aan de Rodenborchweg te Rosmalen een nieuwe woning bouwen. Het betreft een bouwput met een oppervlakte van 120m². Het is een terrein met een hoge verwachting voor het aantreffen van archeologische resten. De BAM eist een

gecombineerd bureau- en booronderzoek. Uit de resultaten blijkt dat het terrein vrijwel geheel verstoord is tot op een diepte van 1,2m. Op grotere diepte zijn geen archeologische resten meer te verwachten. Er worden geen randvoorwaarden opgenomen in de bouwvergunning.

4.4 Toezicht op de kwaliteit van het onderzoek;

In haar rol als bevoegd gezag houdt de gemeente toezicht op de kwaliteit van het onderzoek. Op grond van de nieuwe Monumentenwet is eenieder, die beroepshalve archeologische werkzaamheden verricht, gehouden aan de uitvoeringseisen, zoals geformuleerd in de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA). De gemeente heeft de plicht om bij het uitvoeren van archeologisch onderzoek erop toe te zien dat dit gebeurt door daartoe toegelaten bedrijven en conform de procedures en specificaties van de KNA. Dat geldt zowel voor de werkzaamheden waarvoor de gemeente als opdrachtgever fungeert als voor werkzaamheden die door de gemeente op grond van een vergunningaanvraag verlangd worden van initiatiefnemers.

Bij de kwaliteitscontrole van het onderzoek toetst de gemeente zowel het veldwerk als de onderzoeksrapportage aan de landelijke normen (KNA), het kwaliteitshandboek van de BAM, de standardeisen van de gemeente en door de gemeente opgestelde randvoorwaarden (PvE) (zie ook 4.3.3).

4.5 Handhaving

Naast het toezicht op de kwaliteit van het onderzoek is de gemeente ook verantwoordelijk voor het toezicht op het naleven van de regels die in het bestemmingsplan worden gesteld en de randvoorwaarden die aan een vergunning worden gesteld. De volgende zaken dienen door middel van handhaving te worden gecontroleerd:

- Het toezien of er geen werkzaamheden plaats vinden zonder vergunning die op grond van de omvang (diepte van de ingreep) wel vergunningsplichtig zijn
- Het toezien of bij werkzaamheden waarvoor op grond van de geringe omvang van de verstoring vergunning is verleend de grond niet meer wordt verstoord dan in het bouwplan was aangegeven.
- Het toezien of werkzaamheden waarvoor vergunning is verleend met als randvoorwaarden technische aanpassingen van het bouwplan deze technische maatregelen daadwerkelijk worden uitgevoerd.
- Het toezien of werkzaamheden waarvoor vergunning is verleend onder voorwaarde dat eerst archeologisch onderzoek dient plaats te vinden dit onderzoek ook daadwerkelijk is uitgevoerd en het terrein is vrijgegeven. Het vrijgeven van een terrein gebeurt door het ondertekenen van een opleveringsrapport.

De handhaving zal in principe worden uitgevoerd door medewerkers van de afdeling SO/BOU die ook belast zijn met het toezicht op de naleving van de bouwplannen.

Bij het constateren van een overtreding op één van bovenstaande punten kan besloten worden de werkzaamheden stil te leggen en alsnog de benodigde stappen te laten uitvoeren. Indien dit niet meer mogelijk is omdat de werkzaamheden de archeologische resten al geheel hebben verstoord zal aangifte worden gedaan bij de politie.

4.6 Opgravingsvergunning en onderzoek in eigen beheer

Sinds de aanstelling van een gemeentelijk archeoloog in 1977 voert de gemeente in eigen beheer archeologisch onderzoek uit. Door deze werkzaamheden is in de loop van de jaren een grote hoeveelheid gegevens verzameld en is binnen de gemeente veel expertise opgebouwd met betrekking tot het uitvoeren van onderzoek en het interpreteren van de resultaten. Deze kennis en ervaring zijn noodzakelijk voor het uitvoeren van het archeologiebeleid aangezien op basis van deze kennis en ervaring keuzes kunnen worden gemaakt met betrekking tot het al dan niet behouden van archeologische vindplaatsen. Bovendien worden de resultaten van het onderzoek door middel van lezingen, tentoonstellingen en publicaties onder de aandacht gebracht van het breder publiek. Met de invoering van de nieuwe wet is ook de vrije marktwerking op het gebied van de archeologie een feit geworden en kunnen ook private partijen, mits erkend, opereren op de archeologische markt. Om de kwaliteit van het onderzoek binnen deze vrije markt in goede banen te leiden is een stelsel van regels en kwaliteitsnormen opgesteld. Zo is er de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA) waarin in algemene termen omschreven staat waaraan archeologisch onderzoek moet voldoen. Verder is er een beroepsregister van geregistreerde archeologen en hebben bedrijven die op de markt mogen opereren een opgravingsvergunning. Dit vrije markt principe is een logisch gevolg van de keuzevrijheid die initiatiefnemers van een onderzoek hebben om zelf een bedrijf uit te kiezen die het verplichte onderzoek kan uitvoeren. Het belangrijkste nadeel van het marktprincipe is dat kennis en ervaring versnipperd raakt over meerdere uitvoerders en dat de kwaliteit en efficiency van de uitvoering daardoor vermindert. De gemeente probeert door middel het stellen van randvoorwaarden aan het onderzoek in een Programma van Eisen, het hanteren van een eigen kwaliteitshandboek en het toezicht op de naleving daarvan een deel van de nadelen te ondervangen. Aangezien archeologisch onderzoek echter een moeilijk voorspelbare en daardoor lastig stuurbare activiteit is biedt een Programma van Eisen onvoldoende garantie voor kwaliteit. Om die reden kiest de gemeente ervoor om zoveel mogelijk onderzoek, voor zover mogelijk binnen het principe van de vrije markt, in eigen beheer uit te voeren. Ook op dit gebied zet ze het in het verleden gehanteerde beleid voort. Dit heeft een aantal belangrijke voordelen:

- Op basis van kennis en ervaring kunnen snel beslissingen worden genomen;
- Omdat wordt gewerkt met mensen die ervaring hebben met 's-Hertogenbosch en met de hier gehanteerde methodes en technieken kan de controle beperkt blijven.
- Door steeds dezelfde mensen in te zetten wordt optimaal gebruik gemaakt van reeds aanwezige kennis waardoor enerzijds weinig informatie verloren gaat en ook sneller en efficiënter gewerkt kan worden dan andere marktpartijen doen;
- De kennis over het Bossche verleden raakt niet versnipperd;
- Door de inzet van eigen personeel is men niet afhankelijk van de fluctuaties op de archeologische markt en hoeft dus niet gewacht te worden totdat een archeologisch bedrijf tijd heeft. Een onderzoek kan dus binnen korte termijn worden opgestart;
- Het in eigen beheer uitvoeren is van belang voor de publieksparticipatie en het imago van de stad.

Dit betekent dat het beleid zal zijn om zoveel mogelijk onderzoeken in eigen beheer uit te voeren. Dit zal gebeuren bij:

- Projecten waarbij de gemeente initiatiefnemer is;
- Projecten waarbij de kosten voor het archeologisch onderzoek voor de initiatiefnemer onevenredig hoog zijn (excessieve kosten) en waar de gemeente dus een deel van de kosten voor haar rekening neemt.

- Kleinschalige projecten in de binnenstad en op terreinen van kerken, kloosters en kastelen waar het onderzoek geheel door de gemeente wordt bekostigd.
- Projecten in de binnenstad en in oude dorpskernen waar de verstoring geringer is dan 1 meter onder het maaiveld.
- Projecten waarvoor geldt dat het onderzoek niet verhaald kan worden op de veroorzaker (onder andere bij terreinen waarvoor vrijstelling is verleend, terreinen in gebieden met een lage archeologische verwachting en toevalsvondsten).

Voor andere projecten die normaal in de markt worden gezet zal gelden dat de gemeente ervoor kan kiezen om als één van de marktpartijen op het onderzoek in te schrijven. Dit zal uiteraard alleen gebeuren voor projecten binnen de gemeentegrenzen. Om te kunnen opereren op de archeologische markt zal de gemeente een nieuwe opgravingsvergunning aanvragen waarbij ze moet voldoen aan de nieuwe normen die daaraan gesteld worden. Consequentie van deze beleidskeuze is dat de gemeente moet kunnen blijven beschikken over een adequaat bemenst veldteam dat op korte termijn beschikbaar is en de huidige faciliteiten gehandhaafd blijven en up to date gehouden worden. Afhankelijk van het aantal onderzoeken dat de gemeente uit zal voeren zal de komende jaren bekeken worden of de huidige personele bezetting voldoende is om aan de vraag te kunnen voldoen.

4.7 Inpassing, visualisering en behoud in situ

Algemeen beleidsuitgangspunt is dat archeologische resten bij voorkeur in de grond (*in situ*) behouden dienen te worden. Het vermijden van kostbare opgravingen is niet alleen vanuit overwegingen van kostenefficiëntie beter, behoud in situ maakt ook voor toekomstige generaties het kennismaken met het verleden mogelijk. Opgraven wordt dus gezien als *second best* optie. Vanuit deze doelstelling is het van belang dat bij het ontwerp en de voorbereiding van nieuwbouwplannen in gebieden waar archeologische waarden aanwezig zijn, in een zo vroeg mogelijk stadium onderzocht wordt in hoeverre archeologische resten via civieltechnische maatregelen *in situ* kunnen worden veiliggesteld. Indien niet bekend is of er archeologische resten aanwezig zijn zal eerst een waarderend onderzoek worden uitgevoerd. Indien daaruit blijkt dat er belangrijke resten in de ondergrond aanwezig zijn, kan het behouden van de resten door planaanpassing als randvoorwaarden bij de aanleg- of bouwvergunning worden opgenomen. Voor gebieden waarvoor de archeologische waarde reeds is vastgesteld is op de beleidskaart aangegeven in hoeverre aanpassing van de plannen noodzakelijk dan wel wenselijk is. Dit zal ook worden overgenomen in de bestemmingsplan voorschriften. Hoewel dit soort maatregelen soms enige creativiteit en flexibiliteit aan de ontwerpkant vereisen en soms ook additionele kosten in de uitvoering met zich meebrengen, wegen deze investeringen over het algemeen in ruime mate op tegen de uitzonderlijk hoge kosten van een uitgebreide opgraving.

Bij inpassingsmaatregelen en archeologievriendelijk bouwen kan concreet gedacht worden aan het vermijden van de aanleg van (parkeer) kelders, het toepassen van zogenaamde zettingsvrije constructies, het aanpassen van het palenplan, het bouwen op bestaande funderingen of het toepassen van draagconstructies boven archeologisch waardevolle lagen. Bij projecten in archeologisch waardevolle gebieden of zones met een hoge verwachting waar de gemeente als (gedeelde) opdrachtgever optreedt laat de gemeente dergelijke archeologische maatregelen opnemen in het Programma van Eisen van het civieltechnisch ontwerp. In 's-Hertogenbosch is reeds op diverse plaatsen ervaring opgedaan met het in situ behouden van (een deel van) de archeologische resten. Zo zijn bij de nieuwbouw van het bestuurscentrum achter het stadhuis, een

nieuwbouwproject op de hoek van het Hinthamereinde en het Andriesstraatje en aan het Muntelbolwerk het palenplan zodanig aangepast dat de resten van de stadsmuur of vestingwerken behouden konden worden.

Archeologische resten die bij opgravingen blootgelegd worden kunnen vervolgens - samen met het historisch verhaal dat daarmee verbonden is - een belangrijke toegevoegde waarde vormen voor de ruimtelijke kwaliteit en de eigen culturele identiteit van onze gemeente. De stad 's-Hertogenbosch bekleedt een voortrekkersrol op het gebied van het zichtbaar en herkenbaar maken van (opgegraven) archeologische resten. Met name het project Vestingwerken is landelijk en zelfs Europees gezien een voorbeeldproject.

4.8 Monumentenverordening

De principes van het gemeentelijk archeologisch monumentenzorgbeleid zijn niet alleen vastgelegd in de bestemmingsplannen, maar tevens in de gemeentelijke monumentenverordening.¹⁴ In deze verordening heeft de gemeente, in aanvulling op de planologische maatregelen, onder andere de mogelijkheid gecreëerd om gemeentelijke archeologische monumenten aan te wijzen. In de monumentenverordening worden de volgende aspecten behandeld:

- criteria voor de selectie en de aanwijzing van archeologische monumenten of planologisch beschermde archeologische gebieden;
- de rol van monumentencommissie bij procedures en vergunningen voor planologisch beschermde archeologische gebieden
- de inbreng van archeologische waarden in stedenbouwkundige, structuur- en beeldkwaliteitsplannen, bijvoorbeeld via cultuurhistorische effectrapportages (CHER's).¹⁵

Aangezien bovenstaande zaken al geregeld waren in de bestaande verordening zal deze in het kader van deze beleidsnota niet aangepast hoeven te worden.

4.9 Beschermde archeologische monumenten

In de gemeentelijke monumentenverordening is de mogelijkheid opgenomen om gemeentelijke archeologische monumenten aan te wijzen. De volgende terreinen binnen de gemeente hebben de status van wettelijk beschermd archeologisch rijksmonument:

Inventaris nummer	Naam	Beschrijving	Monument-nummer	Rijksmonument nummer
185	Schaapskooi	Nederzetting Romeinse tijd	596	46215
187	Empelse Hut	Huisterp, Late Middeleeuwen	597	46216
359	Annenborch	Kasteel/ klooster Late Middeleeuwen	1350	45939
208	Kasteel Empel	Kasteel Late Middeleeuwen	4186	46214

¹⁴ Om het aantal verordeningen te beperken kan gekozen worden om de archeologieverordening deel te laten uitmaken van de monumentenverordening.

¹⁵ Veel Cher's worden nog primair geschreven vanuit de invalshoek van de bovengrondse, zichtbare, gebouwde monumenten en structuren. Het archeologisch aspect blijft vaak op de achtergrond en kan zonder de specifieke inbreng van archeologen niet in zijn volle potentie onder de aandacht worden gebracht.

De volgende terreinen binnen de gemeente hebben de status van wettelijk beschermd archeologisch gemeentelijk monument:

Naam	Beschrijving
Markt	Binnenstad, oudste middeleeuwse kern
Parade	Binnenstad, voormalig begijnhof
Oudste stadsmuur	Binnenstad, tracé oudste stadsmuur
Tweede stadsmuur	Binnenstad, tracé tweede stadsmuur
Hinthamereinde	Binnenstad, tracé stadsmuur rond Hinthamereinde
Vughterdriehoek	Binnenstad, tracé stadsmuur rond Vughterdriehoek
Hertogelijke residentie	Pensmarkt, gebied van de voormalige hertogelijke residentie
Zusters van Orthenpoort	Binnenstad, voormalig Zusters van Orthenklooster
Kruisbroeders klooster	Binnenstad, voormalig Kruisbroedersklooster
Minderbroedersklooster	Binnenstad, voormalig Minderbroedersklooster
Predikherenklooster	Binnenstad, voormalig Predikherenklooster
Noordzijde Sint Jan	Binnenstad, immuniteit en kerkhof aan de noordzijde van de Sint Jan
Citadel	Binnenstad, ondergrond van de Citadel
Kasteel Bokhoven	Bokhoven, middeleeuws kasteel
Haverleij	Engelen, nederzetting uit Neolithicum-Bronstijd
Sprokkelbos	Nederzetting late prehistorie -Volle Middeleeuwen

Een aantal terreinen van archeologische waarde komen in aanmerking voor monumentenbescherming. Te denken valt bijvoorbeeld aan: Fort Crevecoeur (ondergrond), de schans te Engelen, de Terpencluster bij Deuteren, het kloosterterrein van Coudewater, de schans uit 1629 in de Henriettewaard, de locatie van de watermolens van het beleg uit 1629 en het terrein van het Claraklooster.

4.10 Kennisvermeerdering en onderzoek.

Het archeologisch onderzoek dat sinds 1977 in 's-Hertogenbosch is uitgevoerd heeft als voornaamste doel de kennis over onze voorouders en hun levens- en werkwijze te vermeerderen. Deze doelstelling is in zoverre geslaagd dat een zeer grote hoeveelheid informatie is verzameld en vastgelegd. Vanwege de nadruk op het veldwerk in de eerste 25 jaar zijn de resultaten van die onderzoeken maar ten dele uitgewerkt. Om de verzamelde informatie niet alsnog verloren te laten gaan is het noodzakelijk ook de uitwerking van het oude onderzoek voort te zetten. Pas door onderzoek uit te werken en te rapporteren wordt het toegankelijk voor andere onderzoekers en belangstellenden. Ook is uitwerking van onderzoek noodzakelijk om vast te stellen wat we nu meer weten dan voorafgaand aan het onderzoek en vooral om vast te stellen wat we niet weten. Die informatie is nodig om vragen voor toekomstig onderzoek scherper te kunnen formuleren. Daardoor kunnen op verantwoorde wijze keuzes worden gemaakt voor welke terreinen onderzocht dienen te worden en wordt voorkomen dat informatie wordt verzameld die we eigenlijk al hadden.

4.11 Voorlichting- en informatie voor betrokkenen

De cultuurhistorie van 's-Hertogenbosch heeft de belangstelling van het publiek. Cultuurhistorie hoort bij het imago van de stad. Bij het publiek is veel vraag naar informatie over het Bossche verleden en over nieuwe ontdekkingen op dat gebied. Om die reden heeft de gemeente sinds 2003 een medewerker in dienst met als taak de voorlichting op het gebied van het archeologisch erfgoed. Daartoe worden rondleidingen georganiseerd op opgravingen en in de werkruimte en het depot van de afdeling BAM; worden lezingen en cursussen gegeven; worden publicaties uitgebracht en worden workshops en lessen georganiseerd voor scholen. Archeologische informatie wordt steeds up to date gehouden en zal toegankelijk worden gemaakt door middel van de gemeentelijke website. In de geest van het verdrag van Malta worden de resultaten van archeologisch onderzoek gebruikt bij de inrichting van de leefomgeving en worden bewoners zo bewust gemaakt van de geschiedenis van hun stad of wijk. Een goed voorbeeld daarvan is de visualisering van het kasteel van Empel door de inrichting van een park met speeltuin geënt op de resultaten van het archeologisch onderzoek.

De gemeente heeft echter niet alleen als taak om de resultaten van het onderzoek bekend te maken. Ook de gevolgen die de nieuwe wet en het archeologiebeleid heeft voor burgers en ondernemers dienen voor iedereen duidelijk gemaakt te worden. De gemeente zal in dat kader een belangrijke loketfunctie gaan vervullen waar het gaat om de voorlichting aan de burgers en dan met name de verstoorders. De voorlichting betreft twee trajecten: een voorlichtingstraject voor collega-ambtenaren en een voorlichtingstraject voor de burgers en initiatiefnemers (bijvoorbeeld projectontwikkelaars). Voor de collega-ambtenaren die met het nieuwe beleid te maken krijgen zullen voorlichtingsbijeenkomsten worden georganiseerd. Daarnaast zal een handleiding worden gemaakt waarin duidelijk staat aangegeven hoe met de nieuwe regels moet worden omgegaan. Aan het begin van de inspraakperiode zal een persgesprek worden georganiseerd zodat in de pers aandacht wordt besteed aan de nieuwe regels. In een informatieavond gedurende de inspraakperiode zal een en ander nog eens mondeling worden toegelicht voor de betrokken burgers. Als het beleid is vastgesteld zullen de regelingen kort in een folder worden verwoord die aan alle betrokkenen kan worden verstrekt. Met de afdeling ROS zullen afspraken worden gemaakt zodat initiatiefnemers in een vroeg stadium op de hoogte kunnen worden gesteld van de eventuele verplichtingen op het gebied van archeologie. Ook zal door middel van het routingformulier van de infodesk bouwen de archeologie een vast onderdeel worden in de beoordeling van plannen.

4.12 Archeologisch depot en open depot.

De gemeente 's-Hertogenbosch heeft door jarenlang archeologisch onderzoek een grote collectie bodemvondsten opgebouwd. Dankzij het eigen gemeentelijk depot voor bodemvondsten is de gemeente ook eigenaar van alle archeologische vondsten uit de opgravingen die op gemeentelijk grondgebied plaatsvinden. Het gemeentelijk depot wordt beheerd vanuit de afdeling Bouwhistorie, Archeologie en Monumentenzorg, die zorg draagt dat aan alle wettelijke eisen op het gebied van beheer en documentatie wordt voldaan. De gemeentelijke archeologiecollectie speelt een belangrijke rol bij de beeldvorming over het eigen verleden. Zo is het een belangrijke leverancier van voorwerpen en inspiratiebron voor museale tentoonstellingen andere presentaties. Maar ook biedt de collectie onvervangbaar vergelijkingsmateriaal voor toekomstig onderzoek. De afgelopen jaren is de rijkdom van de archeologische collectie maar zeer beperkt benut

en nauwelijks toegankelijk voor een breder publiek. Dit dient de komende jaren te veranderen door het formeren van een zogenaamd open depot. Daarmee worden de voorwerpen in het depot en de resultaten van het onderzoek toegankelijk gemaakt voor alle geïnteresseerden. En in het bijzonder ook voor scholieren en studenten. De gemeenteraad heeft inmiddels een krediet ter beschikking gesteld waarmee het open depot in de komende jaren verwezenlijkt kan worden.

5 Personele en financiële consequenties

5.1 Rol van verschillende afdelingen van de gemeente op het gebied van archeologische monumentenzorg

Met de invoering van de Wamz heeft de archeologische monumentenzorg binnen gemeenten niet langer een vrijblijvend karakter. Het is dan ook van het grootste belang dat:

- alle betrokkenen binnen de gemeentelijke organisatie op de hoogte zijn van het gemeentelijk archeologiebeleid en de eisen die dit met zich meebrengt ten aanzien van ruimtelijke ingrepen;
- er op gemeentelijk niveau nauwe afstemming en heldere werkafspraken moeten worden gemaakt tussen de sectoren stadsontwikkeling, stadsbedrijven en cultuur.

De meeste werkzaamheden op het gebied van de archeologische monumentenzorg zullen uitgevoerd worden door de afdeling Bouwhistorie, Archeologie en Monumenten. De nieuwe wet en het nieuwe beleid hebben echter ook consequenties voor verschillende andere afdelingen binnen de gemeentelijke organisatie:

- *Communicatie*; Het nieuwe archeologiebeleid is zeer breed en heeft vergaande consequenties voor zowel diverse gemeentelijke organisaties als burgers. Een goed voorlichtingsbeleid is daarom essentieel voor het functioneren ervan. Dit kan bijvoorbeeld via loketfunctie grondzaken, de gemeentelijke website, brochures, etc.
- *SB/IB/GEO Bureau Landmeten en Geo-informatie*; Van groot belang is dat de beschikbare archeologische informatie, met name de verwachtingskaart en de beleidskaart voor iedereen toegankelijk is. Geonet en internet zijn daarbij een belangrijk hulpmiddel.
- *SB/IB Ingenieursbureau Project vestingwerken*; In nauwe samenwerking wordt de restauratie van de vestingwerken van de stad uitgevoerd. Dit is integraal project in samenwerking met IB, BAM, ORV, ROS, EZ. Archeologie vormt hierbij een belangrijk element.
- *SB/SA Stadsarchief*; Archeologisch onderzoek levert veel nieuwe informatie over de geschiedenis van 's-Hertogenbosch. Zowel bij het aanleveren van historische informatie voorafgaand aan het onderzoek als bij de integratie van de verschillende onderzoeksresultaten speelt het stadsarchief een belangrijke rol.
- *SO/BOU Bouwen* Bij aanvraag van bouw- aanleg- of sloopvergunningen dient in vaak een rapport meegezonden te worden waarin aangegeven staat of er sprake is van archeologische waarden en wat de consequenties daarvoor zijn bij uitvoering van de plannen. De aanvragen worden behandeld in het wekelijkse BOU-overleg waarbij een medewerker van de BAM beoordeelt of er een waarderingrapport aanwezig dient te zijn. Als er voldoende informatiebeschikbaar is over de archeologische waarde kunnen (in overleg met afdeling SO/BAM) aan de vergunning randvoorwaarden worden gekoppeld. Bij handhaving van de vergunningen dient ook gekeken te worden in hoeverre rekening is gehouden met archeologische waarden en archeologische randvoorwaarden.

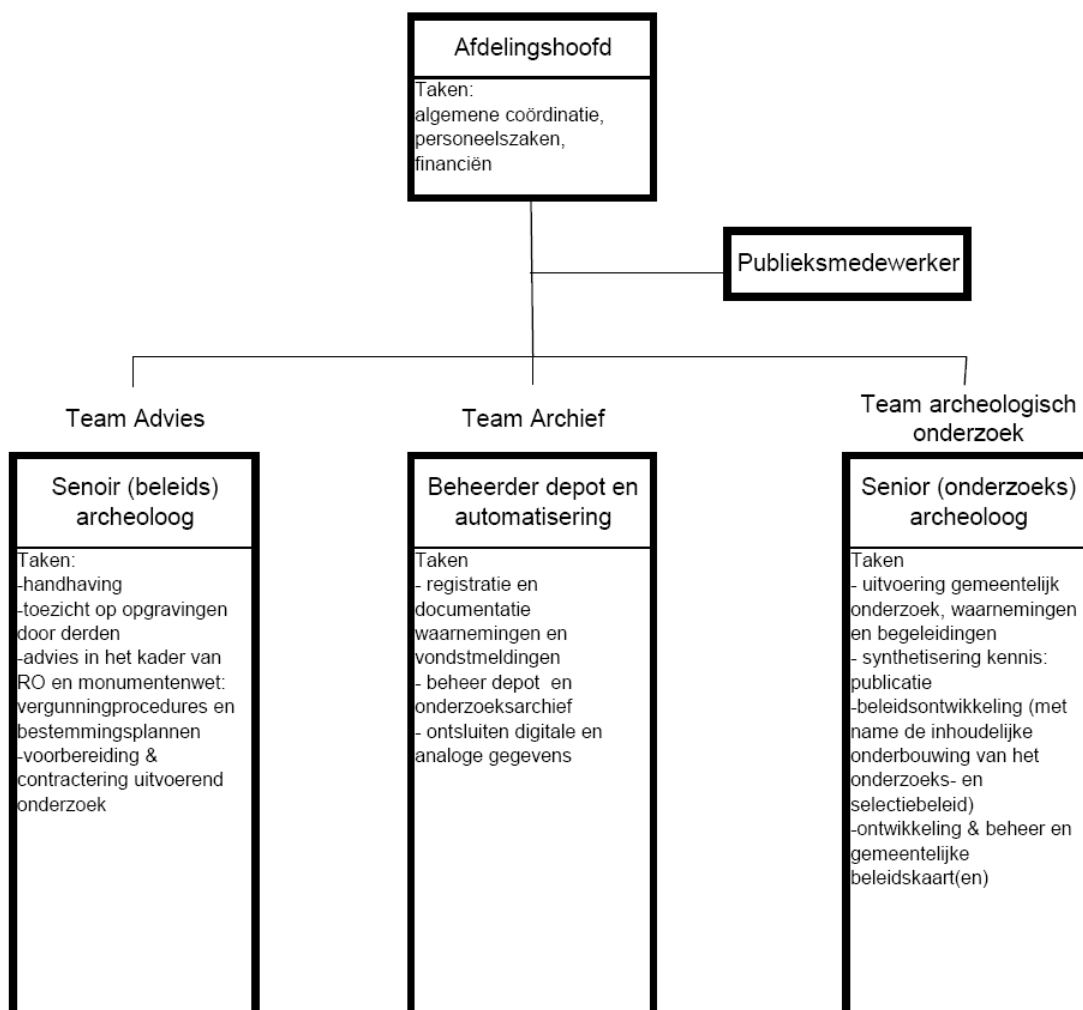
- SO/MIL *Milieu*; Bij het plannen en uitvoeren van bodemsaneringen dient rekening gehouden te worden met eventuele archeologische waarden die daarbij in het geding zijn.
- SO/ORV *Openbare ruimte en verkeer Ecologie, natuur en landbouw*: Bij herinrichting van het openbaar gebied of het landelijk gebied (bijvoorbeeld natuurontwikkeling) dient rekening gehouden te worden met eventuele archeologische waarden. Het gaat daarbij zowel om het voorkomen dat archeologische informatie verloren gaat als om het inpassen van archeologische en andere cultuurhistorische relicten waardoor de kwaliteit van de plannen wordt vergroot.
- SO/PRO *Projectmanagement*; Grote gemeentelijke uitvoeringsprojecten worden getrokken door een projectleider. Hierbij is nauw contact in verband met de archeologische aspecten
- SO/ROS *Ruimtelijke ontwikkeling en stedenbouw*: Op grond van de nieuwe Wamz dient in alle nieuwe bestemmingsplannen, bij projectprocedures en bij buitentoepassingsverklaringen van de beheersverordening een paragraaf opgenomen te zijn waarin aandacht wordt besteed aan de archeologische waarden binnen het gebied. In veel gevallen zal in het kader van het opstellen van een nieuw bestemmingsplan een aanvullend onderzoek plaats vinden om te bepalen of de archeologische verwachting verfijnd kan worden. De gegevens hieruit worden meegenomen bij het opstellen van het plan. Daarna vormt het bestemmingsplan het belangrijkste instrument voor de archeologische monumentenzorg.
- SO/SBO *Strategische beleidsontwikkeling*: Bij plannen op langere termijn (aanleg bedrijventerreinen, uitbreidingslocaties, ontsluitingswegen enz.) dient in een vroegtijdig stadium rekening gehouden te worden met eventuele archeologische waarden in de betreffende gebieden. Hierbij kan gedacht worden aan behoud in situ door inpassing of aanpassing van de plannen maar ook om financiële consequentie indien onderzoek noodzakelijk is.
- SO/WGZ *Grondzaken*: Bij het bouwrijp maken nieuw te ontwikkelen bedrijventerreinen en woningbouwlocaties dient rekening gehouden te worden met eventuele archeologische waarden. Bij de aan- en verkoop van gemeentelijke gronden zullen de archeologische risico's moeten worden gecalculeerd.

Voor de betrokken afdelingen zal een soort handleiding worden opgesteld om interne procedures en wederzijdse informatievoorziening op het gebied van de archeologische monumentenzorg verder vast te leggen bij:

- vergunningsprocedures bij bouw- en sloopplannen
- vergunningsprocedures bij ontgrondingen (lopen via de provincie) (o.a. waterbergingscapaciteitsuitbreidingen);
- het opstellen van structuurplannen of –visies;
- Groene Delta
- bestemmingsplannen en projectbesluiten;
- MER-trajecten (startnotities)
- Trajectnota's (van bijvoorbeeld RWS en ProRail op gemeentelijke grondgebied).

5.1.1 Afdeling BAM

De gemeente 's-Hertogenbosch heeft in de loop der jaren een volwaardige gemeentelijke archeologische dienst opgebouwd met veel expertise. De dienst vormt een onderdeel van de afdeling BAM die valt onder stadsontwikkeling. Binnen de BAM zijn drie belangrijke taakvelden te onderscheiden: advisering, onderzoek en archief/depot. De beleids- en bevoegd gezagtaken betreffen alle werkzaamheden waarbij archeologische belangen volgens de nieuwe wet een rol spelen. Uitvoeringstaken betreffen onder meer het in eigen beheer uitvoeren van opgravingen. Deze richten zich op door de gemeente gefinancierde projecten, projecten in opdracht van externe opdrachtgevers en onderzoeken op terreinen waarbij voor de initiatiefnemer geen inspanningsverplichtingen met betrekking tot archeologie gelden (o.a. bij kleinschalige ingrepen, bepaalde ondiepe verstoringsen en in gebieden met een lage verwachting). Voor het uitvoeren van deze taak beschikt de gemeente momenteel over een beperkte eigen velddienst. Het valt nog te bezien of deze dienst voldoende capaciteit heeft om aan de vraag te voldoen. Mogelijk zal in de komende jaren blijken dat de huidige bezetting onvoldoende is. In dat geval zal uitbreiding van capaciteit moeten plaats vinden, die geheel uit de projectkosten gedekt zal kunnen worden. Het uitbreiden van de eigen velddienst heeft als belangrijk voordeel dat de gemeente niet afhankelijk is van de planning bij de bedrijven waar wordt ingehuurd en de beschikbare personen. Hierdoor kan binnen relatief korte tijd met een onderzoek worden gestart en wordt er gewerkt met gegarandeerd bekwaam en ervaren personeel. Bij grote projecten zal overigens vrijwel altijd tijdelijk extra capaciteit moeten worden ingehuurd.

Tabel 4 Overzicht van de indeling van afdeling BAM met daarin de archeologische medewerkers

5.2 De inzet van vrijwilligers

Een belangrijk middel om enerzijds het archeologisch werk dat de gemeente zelf uitvoert betaalbaar te houden en anderzijds om de betrokkenheid van de bevolking te vergroten is de inzet van vrijwilligers bij het uitvoeren van opgravingen en het verwerken van de vondsten en documentatie na afloop daarvan. Al sinds er een archeoloog werkzaam is wordt hij ondersteund door een actieve en enthousiaste groep vrijwilligers. De gemeente probeert door een actief beleid op het gebied van werving en begeleiding de vrijwilligersgroep te laten groeien en de werkzaamheden te professionaliseren.

5.3 Financiële onderbouwing van de archeologische monumentenzorg

Met de uitvoering van de Wet op de Archeologische Monumentenzorg en de daaruit voortvloeiende vergunningsvoorschriften zijn er enerzijds taken en bijbehorende kosten bijgekomen maar kunnen anderzijds kosten verhaald worden op initiatiefnemers conform het zogenaamde veroorzakerprincipe. Van initiatiefnemers voor ruimtelijke ingrepen kan op basis daarvan verlangd worden dat zij de kosten van benodigde archeologische maatregelen en werkzaamheden voor hun rekening nemen.

Ook de gemeente zelf is echter een belangrijke initiatiefnemer voor ruimtelijke ingrepen en zal daar dus ook naar moeten handelen. Dit betekent dat in de gemeentelijke projectbegrotingen voor projecten gelegen in de hoge en gematigde verwachtingsgebieden de benodigde reserveringen voor archeologisch vervolgonderzoek zullen moeten worden gemaakt. Overigens was dit in het oude beleid reeds gedeeltelijk het geval. Daarnaast betekent het nieuwe beleid voor een groot deel ook het voortzetten van het huidige beleid als het gaat om taken als publieksvoorlichting, beheer van het depot en archief, het zelfstandig uitvoeren van onderzoek en het uitwerken van oud onderzoek. De taken die de gemeente 's-Hertogenbosch uitoefent in het kader van de archeologische monumentenzorg zijn in diverse categorieën te verdelen. De financiering van deze taken is op verschillende manieren geregeld:

1. -Kosten die samenhangen met de toegenomen administratieve traject in het kader van bouwplannen: Het beoordelen van bouwplannen, het toetsen van rapportages en programma's van eisen en het voorbereiden van selectiebesluiten; ter (gedeeltelijke) compensatie van alle extra kosten die de gemeente moet maken is door het rijk een bedrag van € 53.000,- (op basis van € 0,58 per wooneenheid) in het gemeentefonds gestort. Met ingang van de begroting 2009 is rekening gehouden met 0,6 fte extra formatie archeologie om deze nieuwe taken te kunnen uitvoeren. Daarnaast zal de afdeling Bouwen een capaciteitsuitbreiding van 0,5 fte nodig hebben. De komende jaren zal bezien moeten worden in hoeverre dit toereikend is.
2. Kosten die samenhangen met het aanpassen van bestemmingsplannen; met ingang van de begroting 2009 is rekening gehouden met 0,4 fte extra formatie archeologie om deze nieuwe taken te kunnen uitvoeren. Ook hier zal de komende jaren blijken in hoeverre dit toereikend is. Indien dit niet het geval is wordt hierop bij de begrotingen vanaf 2012 terug gekomen. In sommige gevallen zal in het kader van het opstellen van een nieuw bestemmingsplan aanvullend onderzoek plaats vinden om de archeologische verwachting te verfijnen. Voorlopig komt dit ten laste van het reguliere archeologiebudget. Er zal worden bezien of dit budget daarvoor toereikend is. Indien dit niet het geval is zal bij de begroting van 2012 in

het budget voor het vervaardigen van bestemmingsplannen een post voor archeologisch vooronderzoek worden opgenomen.

3. De nieuwe wet en de daaruit voortvloeiende taken en het beleid brengen de noodzaak met zich mee de inzet van personeel en financiën anders in te richten. Logischerwijs zou de financiering van onderzoek door derden een besparing met zich mee moeten brengen voor de gemeente. Dit wordt echter beperkt door de volgende factoren.
 - a) De afgelopen jaren werkte de gemeente 's-Hertogenbosch volgens het zogenaamde interimbeleid. Daarbij werd al zoveel mogelijk van de onderzoekskosten op de veroorzaker verhaald. Daar waar de gemeente het onderzoek uitvoerde gebeurde dit met voor dat doel ingehuurd krachten die werden betaald uit de projectgelden. Dit zal ook in de toekomst zo blijven en heeft geen invloed op de financiën en formatie.
 - b) Alleen kleine onderzoeken werden in het verleden door vaste medewerkers van de gemeente uitgevoerd. Omdat dergelijk onderzoek voortaan door middel van het vergunningstelsel afgedwongen kan worden zal het aantal onderzoeken toenemen. Dergelijk kleinschalig onderzoek zal in de toekomst niet op verstoorders verhaald worden waardoor de werkdruk voor de vaste medewerkers voor archeologisch onderzoek zal toenemen.
 - c) Met de invoering van de nieuwe wet is landelijk een systeem van kwaliteitsborging vastgesteld dat de eenvormigheid, kwaliteit en toegankelijkheid van het onderzoek moet waarborgen. Hiertoe behoort onder meer het formuleren van programma's van eisen, het doen van onderzoeksmeldingen en het maken van evaluatierapporten. Daarnaast is het verplicht om binnen twee jaar het onderzoek uit te laten monden in een rapportage. Hoewel dit systeem veel voordelen biedt is de hoeveelheid administratieve handelingen en daarmee de kosten van het archeologisch onderzoek meer dan verdubbeld. Dit betekent nog eens een extra belasting voor de bestaande onderzoekscapaciteit.
 - d) Bovenstaande gevolgen worden deels gecompenseerd doordat de grotere, dieper gravende opgravingen in de toekomst niet meer ten koste gaan van het archeologiebudget. In deel van de kosten die in het verleden alleen besteed werd aan het veldwerk zal voortaan nodig zijn om ook de uitwerking en de administratieve verplichtingen uit te voeren..
 - e) Het overige deel van het jaarlijkse archeologiebudget werd besteed aan zaken die niet op een verstoorder te verhalen zijn zoals het beheren van het archeologische depot en het uitwerken van oud onderzoek. Met name aan het beheer van het depot worden in het nieuwe stelsel extra eisen gesteld maar hierop heeft de gemeente 's-Hertogenbosch met de bouw en inrichting van haar huidige depot al geanticipeerd.

Zoals uit het bovenstaande blijkt kan een groot deel van de kosten voor archeologie vooraf worden ingeschat. Toch is het niet zo dat via het veroorzaker-principe de gemeente geen enkel financieel risico loopt. Hieronder wordt de belangrijkste risico's en mogelijke kostenposten voor de gemeente benoemd. Daarnaast worden de uitgangspunten benoemd om deze kosten zo goed mogelijk te beheersen.

5.3.1 Risicobeheersing door goede voorbereiding

Archeologie kan een financieel risico vormen in iedere exploitatie. Dat begint al bij de locatiekeuze: locaties zonder archeologische waarde of verwachting verdienen

vanzelfsprekend de voorkeur vanuit het motto behoud-in-situ. Als dat niet mogelijk is, of wanneer de maatschappelijke afweging anders uitvalt, dan moet rekening worden gehouden met de kosten van archeologisch onderzoek. De aard en omvang van de vindplaats(en) is daarvoor bepalend, evenals de bereikbaarheid en de vereiste onderzoeksmethode. Vooral uitvoerend onderzoek op stadskern- en steentijdvindplaatsen is arbeidsintensief en dus kostbaar.

Om duidelijkheid te verkrijgen over (mogelijke) kosten voor archeologisch onderzoek dient daarom al in de vroegste fase van planvoorbereiding (de initiatieffase) een eerste inschatting gemaakt te worden van de te verwachten archeologische waarden en bijbehorende kosten.

5.3.2 Planschade

In de Wro staat in artikel 6.1 opgenomen dat: Burgemeester en wethouders degene die in de vorm van een inkomensderving of een vermindering van de waarde van een onroerende zaak schade lijdt of zal lijden op aanvraag een tegemoetkoming toekennen, voor zover de schade redelijkerwijs niet voor rekening van de aanvrager behoort te blijven en voor zover de tegemoetkoming niet voldoende anderszins is verzekerd. Deze planschaderegeling is ook van toepassing op het gemeentelijk archeologiebeleid. Immers, de monumentenwet vraagt van gemeenten om archeologie goed in de ruimtelijke plannen van de gemeente te verankeren. Door archeologische waardevolle (verwachtings-) gebieden op te nemen in bestemmingsplannen en daar specifieke beperkingen of eisen aan te koppelen kunnen in beginsel planschaderisico's optreden. Met name in het grootschalige (agrarisch) buitengebied kunnen archeologische belangen conflicteren met (reeds bestaande) vormen van grondbewerking waardoor zowel het aantal planschaderisico's als de omvang van de planschade aanzienlijk kunnen zijn. De wetgever is op de hoogte gesteld van deze risico's en om een toelichting gevraagd. De wetgever heeft aangegeven dat zij op basis van de ontwikkelingen op dit gebied van de afgelopen jaren verwacht dat het risico op planschadeclaims zal meevallen. Hoewel planschadeclaims dus een reëel risico vormen, zal de soep vermoedelijk niet zo heet worden gegeten als ze wordt opgediend. Niettemin is het van belang dat de gemeente bij het verankeren van archeologische gebieden in de ruimtelijke plannen zorgvuldig met de planschaderisico's omgaat. Met het laten opstellen van een gemeentelijke archeologische vindplaatsen- en verwachtingskaart is hierin al een belangrijke eerste stap gezet. Met deze kaart beschikt de gemeente immers al over een relatief gedetailleerd beeld van waar zich waardevolle archeologische resten bevinden of verwacht worden zodat zij bij het opstellen van ruimtelijke plannen geen onnodige of overbodig strenge eisen hoeft te stellen. De gemeente kan het risico op planschadeclaims nog verder verlagen indien zij:

1. Bepaalde verplichte archeologische onderzoeken uitvoert of laat uitvoeren.
2. Bij de herziening of uitwerking van bijvoorbeeld bestemmingsplannen de archeologische waarden en verwachtingen nog verder uitwerkt.
3. Bestaande bouw- en gebruiksmogelijkheden zoveel mogelijk ontziet.
4. Waar mogelijk soepelheid betracht bij de uitvoering van het ontheffingenbeleid.

Met het zelf (laten) uitvoeren van verplichte onderzoeken is al enige tijd ervaring opgedaan. Ook met het op bestemmingsplanniveau verder uitwerken van de archeologische verwachting is inmiddels een begin gemaakt. In sommige gevallen kon met behulp van bureauonderzoek al een aanzienlijke detaillering worden aangebracht maar soms was aanvullend veldonderzoek noodzakelijk. Hoewel er kosten zijn verbonden aan het (laten) uitvoeren van dergelijk archeologisch onderzoek, kan men hiermee de

risico's op planschadeclaims en de daaraan gekoppelde kosten terugdringen. Over de risico's op planschade in het kader van de archeologische monumentenzorg is inmiddels een uitgebreide discussie op gang gekomen op het niveau van het ministerie en o.a. de VNG. Voor gedetailleerdere informatie over de planschade regeling wordt verwezen naar deze discussie en de daaraan gekoppelde uitgebreide juridische rapporten en briefwisselingen.

5.3.3 *Archeologie en de exploitatie-overeenkomst*

De gemeente sluit in het kader van de gebiedsontwikkeling regelmatig exploitatieovereenkomsten af met particuliere projectontwikkelaars en grondexploitanten. In deze overeenkomst worden afspraken gemaakt over de kosten voor het archeologisch onderzoek.

5.3.4 *Excessieve kosten archeologie*

Bij strikte toepassing van het veroorzakerprincipe kunnen zich situaties voordoen die politiek of maatschappelijk onwenselijk zijn. De belangrijkste daarvan is de situatie waarbij de archeologische waarden op het terrein van een initiatiefnemer van zodanige betekenis of omvang zijn dat de kosten om daar verantwoord mee om te gaan onevenredig hoog zijn in verhouding tot de totale bouwsom

Komt de realisatie van een bepaald project in gevaar door de hoogte van de kosten van archeologisch onderzoek dan kan de gemeente vanuit algemeen belang besluiten om de archeologiekosten gedeeltelijk van de veroorzaker over te nemen. Het gaat daarbij om projecten waarbij de kosten voor de archeologie meer dan 7% van de bruto bouwsom bedragen (zoals opgegeven en nagecalculeerd bij de legesberekening) met een maximum van 14%. De gedeeltelijk over te nemen kosten bedragen uitsluitend kosten voor het uitvoeren van het onderzoek zoals beoordeeld en goedgekeurd door de gemeente op basis van het Programma van Eisen. Het betreft niet de kosten van bijvoorbeeld het inhuren van een archeologisch adviseur. Van de gedeeltelijk over te nemen kosten zal de gemeente 50% voor haar rekening nemen. De schadevergoeding bedraagt dus maximaal 50% van de kosten die liggen tussen het drempelbedrag van 7% en het maximum bedrag van 14% van de bouwkosten. Hierbinnen is nog variatie mogelijk tussen de uitbetaling van de schadevergoeding en compensatie in natura, bijvoorbeeld door uitwerking van een deel van het vondstcomplex door de BAM en dan het schadevergoedingsbedrag te verlagen.

Gekozen is voor deze constructie zodat de initiatiefnemer binding houdt bij het uit te voeren onderzoek en de prikkel voor behoud in situ blijft bestaan. Het is nog onbekend hoe vaak en hoe groot de claims zijn op de excessieve kostenregeling. Voor de dekking van deze kosten wordt voorgesteld om jaarlijks €50.000,- te reserveren. Dit bedrag is een grove schatting en dient na enkele jaren geëvalueerd te worden.¹⁶

5.4 *Financiële consequenties voor de burger*

¹⁶ Omdat er op dit gebied nog weinig ervaring is, is de excessieve kostenregeling overgenomen van de regeling zoals de gemeente Alkmaar deze hanteert.

Eén van de uitgangspunten van de Wamz dat ook vertaald is in het gemeentelijk beleid is het principe dat de initiatiefnemer voor een bodemverstoring moet opdraaien voor de kosten die noodzakelijk zijn om verantwoord met de archeologische resten om te gaan. Achterliggende gedachte bij dit uitgangspunt is dat er een prikkel moet zijn om de archeologische resten in de bodem te laten zitten voor toekomstige generaties. Dit is in vrijwel alle gevallen de goedkoopste en ook voor de archeologie de meest wenselijke oplossing. Indien het behouden van de resten niet mogelijk is of de initiatiefnemer daartoe niet bereid is moet deze dus opdraaien voor het onderzoek dat noodzakelijk is om de archeologische informatie vast te leggen. De kosten die in het kader van de archeologie gemaakt worden zijn in drie categorieën op te splitsen:

1. Kosten die gemaakt worden voor het laten maken van een onderzoeksrapport waarin de waarde van de archeologische resten wordt vastgesteld. Het gaat kan hierbij gaan om bureauonderzoek, booronderzoek of proefsleuvenonderzoek. De kosten die gemaakt moeten worden zijn afhankelijk van de omvang van het plangebied.
2. Kosten die gemaakt worden voor het schrijven en toetsen van programma's van eisen, het toetsen van onderzoeksrapporten en het controleren van de kwaliteit van het onderzoek.
3. Kosten die gemaakt worden voor het voldoen aan de randvoorwaarden die aan een bouw- of aanlegvergunning gekoppeld worden. Het kan hierbij gaan om het aanpassen van het bouwplan of het laten uitvoeren van een archeologisch onderzoek of begeleiding. In het geval van een archeologisch onderzoek of begeleiding zijn ook de kosten voor de uitwerking en rapportage en het conserveren van voorwerpen voor de initiatiefnemer. Ook deze kosten kunnen erg uiteenlopen en zijn afhankelijk van de omvang van het onderzoeksgebied maar ook van de ligging ervan en de aard van de vondsten.

5.5 Leges

In het kader van de nieuwe wet is voor de gemeente een belangrijke taak weggelegd om te controleren of er verantwoord met de archeologische resten wordt omgesprongen. In veel gevallen heeft de gemeente een taak als bevoegd gezag. In die rol dient de gemeente randvoorwaarden op te stellen waaraan een onderzoek moet voldoen (programma van eisen) en moet de gemeente controleren of de kwaliteit van het uitgevoerde onderzoek in orde is. Tenslotte moet zij op grond van de aangeleverde onderzoeken een besluit nemen. Aangezien veel van deze werkzaamheden gebeuren in het kader van een vergunningsaanvraag voor een particuliere ontwikkeling kan de gemeente ervoor kiezen om een deel van de gemaakte kosten terug te verhalen op de initiatiefnemer door middel van leges. Om de lasten voor de burgers echter niet hoger te maken heeft onze gemeente ervoor gekozen om dat niet te doen.

6 Literatuur

- Boshoven, E.H., en R.J.M. van Genabeek 2008: *'s-Hertogenbosch Archeologische Verwachtingskaart*. (BAAC-rapport 05.080)
- Janssen, H.L., 1983 *Van Bos tot Stad. Opgravingen in 's-Hertogenbosch*
- SIKB 2006: *Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie, versie 3.1*

BIJLAGEN

In de bijlagen zijn de volgende stukken opgenomen. Deze zijn samen met het beleidsplan vastgesteld.

- 1. wettelijk en beleidsmatig kader*
- 2. standaardeisen gemeente 's-Hertogenbosch t.b.v. archeologisch bureauonderzoek*
- 3. standaardeisen gemeente 's-Hertogenbosch t.b.v. archeologisch booronderzoek*
- 4. archeologische verwachtingskaart*
- 5. archeologische beleidskaart*

Bijlage 1 WETTELIJK EN BELEIDSMATIG KADER

De vele rollen en taken op het gebied van archeologische monumentenzorg zijn verdeeld over tal van overheden en instanties. Hoewel in het kader van de nieuwe wet veel taken en bevoegdheden naar de gemeente zijn gegaan zijn er nog steeds veel andere partijen bij betrokken. In deze bijlage wordt een overzicht gegeven van de verschillende partijen en hun taken en rollen.

1 Rijk

1.1 Overwegingen die ten grondslag liggen aan het archeologisch monumentenzorgbeleid

Archeologische relicten, als onderdeel van het historisch- (steden-)bouwkundig en het landschappelijk erfgoed, vormen een zeer belangrijke bron van informatie en inspiratie voor de historischebeleving en lokale identiteit. Ieder bodemarchief bevat namelijk een aantal karakteristieke en "regio-eigen" bijzondere elementen. Zij vormen de basis voor de historische identiteit van een dorp (of stad) en haar inwoners. Historisch en archeologisch erfgoed herinnert er aan dat cultuur met al haar facetten en waarden niet slechts op dit moment bestaat, maar ook een betekenis heeft die decennia of zelfs eeuwen ver terug in de tijd kan reiken. Daarnaast is het ontdekken, herkennen en beleven van het verleden, vooral in de eigen omgeving, ook gewoon leuk, spannend en interessant. Een probleem is echter dat het duurzaam behoud en de ontsluiting van veel cultuurhistorische - en met name de archeologische - kwaliteiten zonder actief beleid en samenwerking van alle betrokkenen niet kunnen worden gegarandeerd. Ten aanzien van die zorg (als onderdeel van de algemene zorg voor de kwaliteit van de leefomgeving) geldt een gedeelde verantwoordelijkheid van rijk, provincies, gemeenten, waterschappen en particuliere organisaties. Vanuit de Rijksoverheid zijn de laatste jaren verschillende initiatieven genomen om de cultuurhistorie in den brede (gebouwen, structuren, archeologie) meer onder de aandacht te brengen. Een goed voorbeeld hiervan is de Nota Belvédère uit 1999, waarin het belang van cultuurhistorie als inspiratiebron voor de ruimtelijke inrichting wordt onderstreept. Er kan echter geen misverstand over bestaan dat de primaire verantwoordelijkheid, en de meeste praktische mogelijkheden, om de cultuurhistorie als bijzonder onderdeel van de kwaliteit van de leefomgeving, te handhaven en te versterken, bij de gemeente liggen.

1.2 Rijksbeleid

De verantwoordelijkheid voor archeologische waarden was tot in de negentiger jaren voornamelijk een rijksaangelegenheid. De afgelopen jaren zijn de opvattingen over de rol en reikwijdte van het rijk echter ingrijpend veranderd als het gaat om een effectieve zorg voor het ondergrondse erfgoed. Aan de basis daarvan ligt het Europese Verdrag van Malta, dat door Nederland in 1992 werd ondertekend.

Om de zorg voor archeologische waarden te garanderen geeft het Verdrag aan dat:

- archeologische waarden van meet af aan in de plannen voor ruimtelijke inrichting moeten worden meegewogen;

- archeologische resten zoveel mogelijk in de bodem bewaard moeten blijven ('behoud *in situ*');
- initiatiefnemers van bodemversturende activiteiten verplicht kunnen worden om de kosten van archeologisch vooronderzoek te dragen en – alleen als behouden niet mogelijk is – verantwoordelijk zijn voor de kosten van het onderzoek. Dit is het zogenaamde "veroorzakerprincipe" ofwel "de verstoorder betaalt".

Vanuit de gedachte dat het historisch besef van de eigen leefomgeving een belangrijke kwaliteit is, legt het verdrag daarnaast nadruk op het beleefbaar en beschikbaar maken van de resultaten van archeologisch onderzoek aan het publiek.

Sinds de ondertekening van Malta is behoud en beheer van archeologische waarden beleidsuitgangspunt geworden voor alle overheden. Per 1 september 2007 is de Monumentenwet op dit punt drastisch gewijzigd. In de *Wet op de Archeologische Monumentenzorg* (Wamz) is de zorg voor archeologische waarden een gedeelde verantwoordelijkheid van alle overheden en burgers. Dit betekent:

- Archeologische waarden worden zoveel mogelijk in de grond ('in situ') behouden en (planologisch) beschermd;
- Alleen als behoud niet mogelijk is worden behoudenswaardige archeologische resten veiliggesteld door middel van opgraving en/of onderzoek;
- de beslissing daarover is in de meeste gevallen een gemeentelijke verantwoordelijkheid;
- initiatiefnemers van bodemingrepen kunnen financieel verantwoordelijk worden gesteld voor eventueel archeologisch onderzoek (het "de veroorzaker betaalt-principe");
- de particuliere veroorzaker mag voor de uitvoering van noodzakelijke archeologische werkzaamheden zelf een keuze maken uit erkende aanbieders op de 'archeologische markt'.

Om archeologische waarden van meet af aan volwaardig mee te kunnen wegen in ruimtelijke plannen is de archeologie via de WAMZ en de aanstaande herziening van de Wet op de Ruimtelijke Ordening (2008) geïntegreerd in de systematiek van de ruimtelijke ordening in Nederland. Daarmee wordt het traject voltooid waarin rijksbeleid en wetgeving op het gebied van ruimtelijke ordening, leefkwaliteit (milieu, natuur) en cultuur nauwer met elkaar zijn verbonden. Rijk en provincie stimuleren tegelijk dat cultuurhistorische waarden zoveel mogelijk worden beschermd en gehanteerd als inspiratiebron voor de ruimtelijke kwaliteit. Het rijk faciliteert ook financieel dat ruimtelijke ingrepen als integrale culturele opgave worden uitgevoerd. De basis hiervoor is gelegd in diverse rijksnota's (Belvedere, Nota Ruimte)

1.3 Invoering van het veroorzakersprincipe

Een belangrijk nieuw element in wet en beleid is de introductie van het veroorzakerprincipe. Initiatiefnemers tot bodemversturende maatregelen - en dat kunnen particuliere exploitanten zijn, de gemeente zelf of andere overheden - kunnen worden verplicht de kosten van het benodigde archeologische onderzoek voor hun rekening te nemen. De overweging hierbij is dat er bij grotere bodemingrepen sprake moet zijn van een uitdaging om het erfgoed zo verantwoord mogelijk mee te wegen en waar mogelijk te integreren in de voorgenomen ontwikkeling. De gemeente dient hiertoe via het instrumentarium op het gebied van de ruimtelijke ordening –denk aan bestemmingsplannen- de juiste voorwaarden te creëren , en via het bestaande

vergunningstelsel – denk aan aanleg-, bouw-, sloopvergunningen en (sommige) ontgrondingsvergunningen – daaraan uitvoering te geven. In dat kader is het eveneens noodzakelijk dat de gemeente op korte termijn nader beleid formuleert. De wetgever vraagt ook expliciet aan de verantwoordelijke bestuursorganen om beleidsregels op te stellen die recht doen aan de beginselen van rechtsgelijkheid en proportionaliteit.

Het veroorzakersprincipe zal in ieder geval van toepassing zijn:

- in gebieden waar in het bestemmingsplan voorschriften met betrekking de omgang met archeologische waarden zijn opgenomen;
- op alle MER-plichtige projecten;
- bij bodemverstoringen waarop de ontgrondingsvergunning van toepassing is;
- in door het Rijk of de gemeente aangewezen wettelijk beschermde monumenten.

Het is overigens een illusie om te veronderstellen dat door de voorgestelde koppeling tussen archeologie aan ruimtelijke ingrepen, alle noodzakelijke kosten voor archeologie voortaan via het veroorzakerprincipe verhaald kunnen gaan worden. Zonder aanvullende vormen van financiering voor de archeologische infrastructuur, research en presentatie zal de archeologiebeoefening, en ook de archeologische monumentenzorg, snel afglijden naar een weinig aansprekende vorm van bodemsanering.

1.4 De organisatie van de AMZ

De term “archeologische monumentenzorg” (AMZ) geeft de accentverschuiving die de afgelopen jaren is opgetreden goed aan: “archeologie” is niet langer synoniem met het doen van (nood)opgravingen, maar bestrijkt het hele terrein inzake behoud, beheer, onderzoek en presentatie van archeologische waarden (het bodemarchief).

Met het oog op de uitvoering van de nieuwe taken is het archeologische bestel in Nederland de afgelopen jaren ingrijpend gereorganiseerd, met als kernpunten:

- verruiming van de opgravingsbevoegdheid zodat capaciteit op het gebied van vooronderzoek en opgravingen kan worden vergroot
- marktwerking
- kwaliteitsborging

Met de integratie van de archeologie in de ruimtelijke ordeningsprocedures en de invoering van het veroorzakerprincipe is het aantal belanghebbenden ook aanzienlijk verbreed: van de archeologen zelf (universiteiten, archeologisch adviseurs, opgravingsbedrijven) tot gemeenten, waterschappen, grondeigenaren, projectontwikkelaars, stedenbouwkundigen, (landschaps)architecten, etc.

Behalve dat er spelers bij zijn gekomen, hebben bestaande organisaties zich de afgelopen jaren herbezonnen op hun nieuwe taken en rol binnen de AMZ.

1.5 Rijkstaken

1.5.1 De Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed (RCE).

De Minister van OC&W is politiek verantwoordelijk voor de werking van het archeologisch bestel in Nederland.¹⁷ Binnen OC&W heeft de Directie Cultureel Erfgoed (DCE) de verantwoordelijkheid voor de implementatie van het Verdrag van Malta en het ontwikkelen van het archeologiebeleid. Sinds haar oprichting is de (voormalige) Rijksdienst Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) de belangrijkste uitvoerder van het rijksbeleid. In

¹⁷ In voorgaande kabinetten was archeologie ondergebracht bij de Staatssecretaris van Cultuur (en Media). In het kabinet Balkenende III valt cultuur weer onder de Minister.

de loop der jaren is deze dienst getransformeerd van wetenschappelijk opgravingsinstituut tot kenniscentrum op het gebied van de AMZ. Onlangs (oktober 2006) is de ROB gefuseerd met de Rijksdienst voor de Monumentenzorg (RDMZ). Beide diensten gaan sindsdien verder onder de naam Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed (RCE). Met deze fusie is bestuurlijk en inhoudelijk vorm gegeven aan het nieuwe rijksbeleid waarin geen onderscheid meer wordt gemaakt tussen zichtbare en onzichtbare cultuurhistorische waarden (het bodemarchief, gebouwde monumenten en landschap). De RCE beheert namens de Minister de lijst van wettelijk beschermde archeologische monumenten. Omdat kennis van de "archeologische voorraad" essentieel is voor een goede integratie van archeologische monumentenzorg in de ruimtelijke ordening is het rijk verantwoordelijk voor het beheer van het landelijke archeologische informatiesysteem ARCHIS en verricht zij o.a. onderzoek naar degradatie van het bodemarchief en vormen van beheer. In haar hoedanigheid van kenniscentrum verricht de rijksdienst inmiddels geen uitvoerende (opgravings-)taken meer. Zoals gezegd is de uitvoering van vrijwel alle vormen van archeologisch onderzoek in het nieuwe bestel immers verschoven naar gemeenten en bedrijven.

1.5.2 Het Rijk als bevoegd gezag

In het nieuwe bestel is de rol van bevoegd gezag op het gebied van de AMZ gedecentraliseerd naar provinciaal en gemeentelijk niveau. Het rijk (i.c. de RCE) behoudt echter wel haar taak op het gebied van de bescherming van archeologische rijksmonumenten zoals geformuleerd in de Monumentenwet 1988 (zie tabel xxx). Dat wil zeggen dat voor elke wijziging c.q. bodemingreep op dergelijke terreinen het rijk optreedt als bevoegd gezag. Dit geldt ook in de volgende gevallen:

- bij grote infrastructurele projecten die onder de Tracéwet vallen.
- bij grote provincie-overschrijdende projecten (bijv. Ruimte voor de Rivieren van Rijkswaterstaat).¹⁸

Inventaris nummer	Naam	Beschrijving	Monument-nummer	Rijksmonument nummer
185	Schaapskooi	Nederzetting Romeinse tijd	596	46215
187	Empelse Hut	Huisterp, Late Middeleeuwen	597	46216
359	Annenborch	Kasteel/ klooster Late Middeleeuwen	1350	45939
208	Kasteel Empel	Kasteel Late Middeleeuwen	4186	46214

Tabel xxx Archeologische rijksmonumenten binnen het grondgebied van de gemeente 's-Hertogenbosch

1.5.3 Kwaliteitsborging en inspectie

Om toezicht uit te oefenen op de kwaliteit van de archeologische uitvoering in het geliberaliseerde bestel werd in 2001 de Rijksinspectie voor de Archeologie (RIA; thans Erfgoedinspectie) ingesteld. Deze inspectie houdt namens de minister toezicht op de kwaliteit van de uitvoering van archeologisch onderzoek in den lande. Deze eisen zijn neergelegd in de zgn. Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA).

¹⁸ Voor de invulling van de archeologische monumentenzorg in dit soort projecten heeft de RCE convenanten afgesloten met het Ministeries van Verkeer en Waterstaat, Defensie en VROM.

De Minister van OCW is immers uiteindelijk verantwoordelijk voor het goed functioneren van het archeologisch bestel. Het Ministerie van OCW heeft daarom samen met de archeologische branche een kwaliteitssysteem opgezet dat berust op de volgende pijlers:

- De *Kwaliteitsnorm* voor de Nederlandse Archeologie (KNA), waarin de werkprocessen beschreven staan.¹⁹
- De *Erkenningsregeling* voor bedrijven die archeologische werkzaamheden uitvoeren;
- Het *Beroepsregister*, de derde poot van het kwaliteitssysteem, is een product van de Nederlandse Vereniging van Archeologen (NVvA) en nog volop in ontwikkeling. Het is de bedoeling dat alle professionele archeologen die in Nederland werkzaam zijn in dit register worden opgenomen, met hun bijbehorende kwalificaties en specialisaties.
- De *Nationale Onderzoeksagenda Archeologie* (NOaA) waarin de stand van kennis en kennislacunes in de Nederlandse archeologie zijn vastgelegd. Deze vormen vaak het uitgangspunt voor formuleren van vraagstellingen in Programma's van Eisen.

¹⁹ Het beheer van de KNA is in handen van een Centraal College van Deskundigen (CCvD) dat de taak heeft een Beoordelingsrichtlijn (BRL) op te stellen voor bedrijven die erkend willen worden. Het secretariaat van de CCvD is ondergebracht bij de SIKB (Stichting Infrastructuur Kwaliteitsborging Bodembeheer) in Gouda (www.sikb.nl). De SIKB brengt veel informatiemateriaal uit over het kwaliteitssysteem voor de Nederlandse Archeologie.

2 Provincie

2.1 Provinciale taken en instrumenten

In het huidige bestel is de formele rol van de provincie met betrekking tot de archeologische zorg, vooral een toezichthoudende in het kader van de toetsing van nieuwe bestemmingsplannen en vrijstellings- en wijzigingsbesluiten in het kader van de artikelen 15, 17 en 19 van de Wet Ruimtelijke Ordening en het verlenen van de meeste ontgrondingenvergunningen. In de voorstellen voor de nieuwe wet krijgen ook de provincies er een aantal taken bij. Met name zullen ze een actieve stimulerende rol gaan vervullen bij de integratie van de archeologie in ruimtelijke ordeningsprocessen. Het eigen gebiedsgerichte cultuurhistorisch beleid, bijvoorbeeld vastgelegd in het Streekplan [Omgevingsplan], en de Provinciale Cultuurhistorische Hoofd Structuur (CHS) en de daaraan gekoppelde provinciale archeologische monumentenkaart (AMK, onderdeel van de Cultuurhistorische Waardenkaart) vormen daarbij een belangrijk uitgangspunt. Belangrijk onderdeel binnen de nieuwe wet is de bevoegdheid van de Provincie om via de aanwijzing van archeologische attentiegebieden, een aanpassing van het gemeentelijk bestemmingsplan mogelijk te maken. De taken van de provincies in het nieuwe bestel kunnen als volgt worden samengevat:

- *Aanwijzen van attentiegebieden*

Omdat bij aanvaarding van de nieuwe wet sprake zal zijn van een geleidelijke opname van archeologische waarden in bestemmingsplannen – de wettelijke eis tot opnemen van deze belangen geldt immers voor *nieuwe* plannen - kan in oude bestemmingsplannen de archeologie in het geding komen. Provincies krijgen de belangrijke bevoegdheid om daar in bijzondere gevallen archeologische attentiegebieden aan te wijzen, zodat via een op archeologische gronden noodzakelijke aanpassing van het vigerende bestemmingsplan ook daar bijzondere voorschriften en het veroorzakerprincipe van toepassing verklaard kunnen worden. De bestaande provinciale Archeologische Monumentenkaarten (AMK) zullen daarbij richtinggevend zijn

- *Toezicht planprocedures*

Streekplan en andere onderdelen van het gebiedsgerichte beleid, zoals de provinciale Cultuurhistorische Hoofd Structuur (CHS), vormen het kader waartegen gemeentelijke bestemmingsplannen, bestemmingsplanwijzigingen en bepaalde andere voornemens met betrekking tot ruimtelijke ingrepen door de provincie worden getoetst. De laatste jaren wordt al in toenemende mate het aspect cultuurhistorie (waaronder archeologie) bij de provinciale toetsing betrokken. In het nieuwe bestel zullen de meeste provincies hierop naar verwachting nog meer sturing gaan geven.

- *Ontgrondingen en MER's*

De provincies fungeren als bevoegd gezag als het gaat om het afgeven van ontgrondingenvergunningen en tevens bij veel Milieueffectrapportages. In beide situaties kan de provincie aan initiatiefnemers eisen stellen, of voorschriften verbinden aan de te verlenen vergunning of het te nemen besluit. Dit kan bijvoorbeeld zijn het verplicht opnemen van een archeologische effectrapportage als onderdeel van de MER, of voorschrijven van een archeologische begeleiding of het doen van archeologisch

onderzoek op kosten van de aanvrager van de ontgrondingsvergunning. Hiervoor gelden in principe dezelfde wettelijke uitgangspunten als die gelden bij bestemmingsplanprocedures en de daaruit voortvloeiende voorschriften met betrekking tot aanleg- bouw- en sloopvergunningen.

- *Depots*

De provincies vervullen een belangrijke rol bij het archiveren en bewaren van de meeste archeologische vondsten uit opgravingen in de provinciale depots voor bodemvondsten, in de nieuwe wet *archeologische informatiecentra* genoemd. Overigens heeft de gemeente 's-Hertogenbosch een eigen archeologisch depot.

- *Vondstmeldingen*

In Nederland geldt een wettelijke verplichting voor het aanmelden van zaken waarvan het vermoeden bestaat dat zij van oudheidkundige waarde zijn. Dit soort vondsten dienen conform de Monumentenwet 1988 formeel aangemeld te worden bij de burgemeester. In de nieuwe wet is dit de RCE geworden, maar in de praktijk zullen de provincies een deel van de taak op het gebied van het registreren en natrekken van vondstmeldingen (blijven) uitvoeren. Dit is in de zogenaamde cultuurconvenanten voor de beleidsperiode 1999-2003 tussen Rijk en Provincies overeengekomen.

- *Ondersteuning voor gemeenten*

In de meeste provincies zijn de laatste jaren, vaak met steun van de provincie en het rijk, zogenaamde *erfgoedhuizen* en *steunpunten cultuurhistorie* opgericht. Het betreft steunpunten die een adviesrol vervullen op het gebied van archeologie, monumenten en historische geografie. In enkele provincies wordt nog op een dergelijke voorziening gestudeerd..

2.1.1 *De provinciaal archeoloog (PA)*

Tot 2000 beschikte de voormalige ROB (de huidige RCE) voor elke provincie over een provinciaal archeoloog (PA). Inmiddels heeft iedere provincie, waaronder ook Noord Brabant zijn eigen PA die deel uitmaakt van het provinciaal apparaat in het provinciehuis. De PA is primair een beleidsarcheoloog, die zich bezighoudt met de ontwikkeling van het provinciale AMZ-beleid en de toetsing van ruimtelijke plannen

2.2 *Wat verandert er met de nieuwe Wet op de Ruimtelijke Ordening?*

Bij de invoering van de nieuwe Wamz krijgen de provincies de bevoegdheid om archeologische attentiegebieden aan te wijzen. Deze bevoegdheid is vooral bedoeld om in gevallen waarin in (vigerende) bestemmingsplannen archeologische waarden onvoldoende zijn beschermd, regulerend te kunnen optreden. Gemeenten dienen de aangewezen terrein verplicht in hun bestemmingsplan op te nemen.

Doel van de nieuwe WRO is om als provincie zoveel mogelijk vooraf, door bestuurlijk overleg of de inzet van bepaalde instrumenten, duidelijk te maken welk beleid (juridisch) doorwerkt naar gemeenten. Daartoe stelt de provincie één of meer structuurvisies op. Hierin leggen zij de hoofdpunten van hun ruimtelijk beleid neer en geven aan hoe zij verwachten het beleid uit te gaan voeren. In de hierboven besproken POP 2006 loopt de provincie in archeologisch opzicht dus al vooruit op de nieuwe WRO.

Met de introductie van de nieuwe WRO zal de provinciale goedkeuring van bestemmingsplannen komen te vervallen. In plaats daarvan krijgt de provincie drie

instrumenten om het beleid juridisch door te laten werken richting gemeenten. Dit zijn: de aanwijzing (zie ook par. 3.1.1); de algemene regels (provinciale verordening); en het inpassingsplan (met het projectbesluit). Daarnaast kunnen provincies *zienswijzen* indienen of een aanwijzing geven tijdens de bestemmingsplanprocedure.

3 Gemeente

3.1 Het belang van een gemeentelijk AMZ-beleid

In Nederland worden de meeste beslissingen over de ruimtelijke inrichting op gemeentelijk niveau genomen. Het is dan ook begrijpelijk dat het nieuwe rijksbeleid voor de bescherming van het archeologisch erfgoed uitgaat van een verregaande decentralisatie van taken en bevoegdheden – van rijks- naar gemeentelijk niveau. Een van de belangrijkste verschillen tussen het oude en het nieuwe stelsel is dat gemeenten op basis van de (Wamz) de rol van bevoegd gezag krijgen. Dit betekent dat hun zorg voor het bodemarchief niet langer vrijblijvend is, maar dat gemeenten verantwoordelijkheid *moeten* nemen voor de archeologische monumentenzorg. Dat betekent overigens weer niet dat ze verplicht zijn om in ruimtelijke plannen altijd voorrang te geven aan archeologie, maar wel dat ze het behoud van archeologische waarden zullen moeten afwegen tegen andere (publieke en/of private) belangen. De gemeente moet er in die situaties in ieder geval voor zorgen dat de archeologische belangen bekend zijn en dat er in het afwegingsproces zorgvuldig mee wordt omgesprongen. Voor 's-Hertogenbosch betekent dat dat het beleid dat de afgelopen jaren is gevoerd nu wordt voortgezet en uitgebreid tot alle bodemversturende activiteiten. Bovendien krijgt dit beleid met de nieuwe wet een formele basis. Hoe die belangenafweging uitvalt, is uiteindelijk een kwestie van democratische besluitvorming. Het is duidelijk dat provincie en Rijk daarbij stimuleren dat (conform het Malta- en Belvédèrebeleid) cultuurhistorische waarden zoveel mogelijk worden beschermd en gehanteerd als inspiratiebron voor de ruimtelijke kwaliteit.

Dit heeft de volgende consequenties voor de gemeente:

- Archeologie wordt primair een gemeentelijke verantwoordelijkheid;
- De gemeente moet archeologiegevoelige gebieden opnemen in bestemmingsplannen (desnoods op aanwijzing van de provincie);
- De gemeente mag zelf voorwaarden stellen of ontheffing verlenen bij vergunningverlening (bouw- en sloopvergunning, aanlegvergunning)
- De gemeente is verantwoordelijk voor, en aanspreekbaar op, haar archeologische beslissingen en keuzes
- De gemeente moet in zijn hoedanigheid van bevoegd gezag toezien op de kwaliteit van de uitvoering van archeologische werkzaamheden.

3.2 Risico's

Met de formulering van dit archeologiebeleid komt de gemeente tegemoet aan haar verplichting om haar beleidskeuzes te motiveren. In haar nieuwe rol van bevoegd gezag creëert de gemeente daarmee duidelijkheid over de omgang met archeologische waarden in gemeentelijk grondgebied en de eventuele financiële en organisatorische consequenties daarvan, zowel voor de gemeentelijke organisatie als voor derden. De nieuwe archeologiewetgeving en de beleidsmatige vertaling ervan door de gemeente

kunnen immers grote financiële en/of organisatorische consequenties hebben – zowel voor de gemeente zelf als voor grondeigenaren en initiatiefnemers van bodemingrepen:

- Ten eerste kan de gemeente in het kader van de wet Kenbaarheid Publiekrechtelijke Beperkingen (Wkpb) door rijk, provincie en private initiatiefnemers in de toekomst worden aangesproken op het aanleveren van betrouwbare inhoudelijke en beleidsmatige informatie over beperkingen die verbonden zijn aan een kadastraal perceel.
- Ten tweede loopt de gemeente zelf een aanzienlijk risico wanneer zij besluiten moet nemen op basis van onvoldoende of onbetrouwbare archeologische informatie. In dat geval bestaat de mogelijkheid dat er tijdens een bodemingreep onverwacht archeologische sporen worden aangetroffen. De uitvoerder van bodemingrepen is wettelijk verplicht de vondst daarvan onmiddellijk te melden (Monumentenwet 1988, artikel 47, lid 1). Als er dus ondanks de benodigde vooronderzoeken onverwacht toch een archeologische vindplaats blijkt te zitten dan is de initiatiefnemer niet meer aansprakelijk. Dat wil zeggen: als het bevoegd gezag (meestal de gemeente) besluit dat de aangetroffen vindplaats alsnog behoudenswaardig is, dan dient zij ook de kosten te dragen die dit met zich meebrengt. Aangezien een planaanpassing om behoud *in situ* te realiseren in de praktijk in deze fase van het werk meestal niet haalbaar is, draait het vaak uit op een (kostbare) opgraving.²⁰

3.3 Oplossingen

Het moge duidelijk zijn dat een transparant, sluitend en verantwoord selectiebeleid in deze situatie mag worden opgevat als een vorm van goed bestuur.

Dit betekent dat de gemeente:

- een formeel en transparant afwegingskader moet creëren, op basis waarvan archeologische waarden in de gemeentelijke besluitvorming over ruimtelijke plannen kunnen worden meegewogen;
- archeologiebeleid en ruimtelijke ordening op elkaar moet afstemmen;
- vroegtijdig inzichtelijk maakt wat bij de uitvoering van het beleid de procedurele en financiële consequenties zijn voor alle betrokkenen partijen;
- haar voorwaardenscheppende, toezichhoudende en uitvoerende taken op het gebied van de AMZ duidelijk vormgeeft en waar nodig ook scheidt.

3.3.1 Opgraven in eigen beheer

Sinds de aanstelling van een gemeentelijk archeoloog in 1977 heeft 's-Hertogenbosch ook een uitvoerende taak op het gebied van archeologie. Dit betekent dat zij niet alleen beleid maakt maar ook onderzoek uitvoert. De gemeentelijke dienst (onderdeel van de afdeling bouwhistorie archeologie en monumenten) bestaat inmiddels uit 13 medewerkers en is daarmee uitgegroeid tot een volwaardige archeologische dienst. Verder beschikt de gemeente over een volwaardig archeologisch depot dat onlangs geheel is aangepast aan de eisen van de nieuwe wet.

3.3.2 Samenwerking met buurgemeenten

De gemeente 's-Hertogenbosch heeft een samenwerkingsovereenkomst gesloten of is voornemens dat te doen met een aantal omliggende gemeenten. Voor advies en

²⁰ De financiële verantwoordelijkheid daarvoor reikt echter verder dan de kosten van opgraving; ook de onkosten van de verstoorder als gevolg van de onstane vertraging in het werk worden hiertoe gerekend.

expertise op het gebied van beleidstaken en taken die samenhangen met haar rol als bevoegd gezag kunnen deze gemeenten bij 's-Hertogenbosch aankloppen. Het Convent van Gemeentelijk Archeologen (CGA) is een voorstander van dergelijke intergemeentelijke constructies, omdat met minimale middelen een maximaal rendement kan worden bereikt en de archeologie een herkenbaar lokale/regionale uitstraling geeft.

4 Andere partijen binnen het archeologisch bestel

4.1 De 'bodemverstoorder'

Op basis van de Wamz en het bestemmingsplan kan de gemeente van de aanvrager van een bouw-, sloop- of aanlegvergunning ('de veroorzaker') verlangen dat (nader) archeologisch (voor)onderzoek wordt verricht. Voorwaarde daarvoor is dat die onderzoeksplicht ook daadwerkelijk is vastgelegd in het bestemmingsplan, of berust op de aanwijzing als gemeentelijk of rijksmonument. Een vergelijkbare onderzoekseis kan worden gesteld indien een vrijstelling of wijziging van een vigerend bestemmingsplan wordt gevraagd. Van initiatiefnemers tot dat soort ruimtelijke plannen wordt in zulke gevallen verlangd dat zij in een vroegtijdig stadium aangeven hoe bij geplande bodemversturende ingrepen met eventuele archeologische waarden wordt omgegaan. Omgekeerd mag de bodemverstoorder van de betreffende gemeente verwachten dat duidelijk wordt aangegeven waarom in bepaalde gebieden archeologisch vooronderzoek verplicht wordt gesteld, en in andere niet. Dat wil zeggen dat de gemeente een informatieplicht heeft: in ieder geval door de toelichting bij het bestemmingsplan, maar bij voorkeur aangevuld en onderbouwd door een transparant gemeentelijk archeologiebeleid, waarin de selectie van archeologische terreinen helder is verwoord. Beslissingen van de gemeente die daaruit voortvloeien staan volgens de gebruikelijke procedures (Awb) open voor beroep en bezwaar.

De kern van het geliberaliseerde archeologiebestel in Nederland is dat het de initiatiefnemer van ruimtelijke ingrepen vrijstaat om voor de uitvoering van alle vormen van archeologisch onderzoek zelf een keuze maken uit (erkende) aanbieders op de archeologische markt. De veroorzaker is verantwoordelijk voor de kosten van archeologisch vooronderzoek en – alleen als behouden niet mogelijk is – van een opgraving. Dit is het zgn. "veroorzakerprincipe" ofwel "de verstoorder betaalt", een uitvloeisel van het Verdrag van Malta. De gemeente geeft via (standaard) richtlijnen, meestal is dit een Programma van Eisen (PvE), aan hoe dat onderzoek dient te worden verricht.

Het staat veroorzakers vervolgens vrij de kosten die de archeologische monumentenzorg (van vooronderzoek tot opgraving) met zich meebrengt, door te berekenen naar derden. Private ontwikkelaars kunnen de kosten voor archeologie doorberekenen in (bijvoorbeeld) de huizenprijs. Gemeentebesturen (indien zij zelf ontwikkelaar zijn) kunnen de kosten van archeologisch vooronderzoek in de grondprijs doorberekenen of verrekenen in de exploitatieovereenkomst.

4.2 Marktpartijen (uitvoerders van archeologische werkzaamheden)

Om het voor initiatiefnemers van bodemingrepen mogelijk te maken om (indien noodzakelijk) zelf een archeologische uitvoerder te kiezen, heeft de rijksoverheid het archeologische bestel de laatste jaren ingrijpend gereorganiseerd. De opgravingsbevoegdheid, die voorheen voorbehouden was aan universiteiten en overheden is daarbij verruimd: sinds 2001 mogen ook gekwalificeerde bedrijven archeologische werkzaamheden uitvoeren.

Om de kwaliteit van de archeologische dienstverlening in dit geliberaliseerde bestel te waarborgen heeft de rijksoverheid een systeem van kwaliteitszorg opgezet. Daarin zijn

regels vastgelegd voor de uitvoering van onderzoek en verschillende vormen van toezicht geformuleerd.

Veldonderzoek (opgravingen, maar ook booronderzoek) mag alleen worden verricht door bedrijven of instanties met een opgravingsbevoegdheid. Zij dienen zich in ieder geval te houden aan de regels die zijn vastgelegd in de *Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie* (KNA). Toezicht op de naleving daarvan is in handen van de enkele jaren geleden opgerichte *Rijksinspectie voor de Archeologie* (RIA; thans Erfgoedinspectie). Verder dienen de uitvoerders zich te houden aan de eisen die het bevoegd gezag stelt. Deze zijn verwoord in een programma van eisen dat door een senior archeoloog van het bevoegd gezag is opgesteld of goedgekeurd.

Bedrijven die archeologische diensten en werkzaamheden uitvoeren kunnen grofweg ingedeeld worden in drie groepen:

- Adviesbureaus, vooral actief op het gebied van risico-inventarisatie, vooronderzoek en de voorbereiding en begeleiding van archeologische (onderzoeks)projecten;
- Opgravingsbedrijven, gespecialiseerd in het uitvoeren van archeologisch veldwerk (zowel vooronderzoek als opgravingen);
- Technische en specialistische dienstverleners, vooral op het gebied van laboratoriumanalyses, materiaalonderzoek, conservering, restauratie en presentatie.

De bedrijven die archeologische werkzaamheden mogen uitvoeren zijn te vinden op de website van de SIKB (www.sikb.nl)

4.3 Universiteiten

Tot voor kort speelden ook de universitaire vakgroepen voor archeologie een belangrijke rol bij het uitvoeren van (nood-) opgravingen in Nederland. Met de komst van de archeologische bedrijven is deze rol vrijwel komen te vervallen. De financieringsmogelijkheden voor zuiver wetenschappelijk-geëntameerde opgravingen zijn in Nederland bijna nihil sinds de introductie van de Malta-archeologie. Wel hebben de meeste universitaire instituten inmiddels hun eigen archeologisch bedrijf opgericht dat op commerciële basis archeologische werkzaamheden verricht, en zich aan dezelfde spelregels dient te houden als de "gewone" archeologiebedrijven.

4.4 Amateurs en vrijwilligers

Vanouds spelen amateurarcheologen een belangrijke rol in het Nederlandse archeologische bestel: op lokaal niveau waren zij de 'ogen en oren' van de professionele archeologie. Sinds de aanstelling van een gemeentelijk archeoloog in 's-Hertogenbosch wordt deze ondersteund door een grote groep vrijwilligers bij het uitvoeren van opgravingen, het verwerken van het vondstmateriaal en het op orde houden van de administratie. Vaak wordt gedacht dat de inzet van vrijwilligers bij de uitvoering van archeologisch onderzoek niet meer mogelijk is als gevolg van de professionalisering en de komst van het nieuwe kwaliteitssysteem. Dit is onjuist. In het Programma van Eisen voor de uitvoering van archeologisch onderzoek kan de gemeente de voorwaarde opnemen dat de uitvoerder lokale amateurs betreft bij de uitvoering van het onderzoek.²¹

²¹ Daarbij is uiteraard ook de Arboret van kracht.

Alleen op locaties waarvoor door de professionele archeologie een negatief selectieadvies is afgegeven (=geen nader onderzoek nodig) kunnen amateurs en andere vrijwilligers zelfstandig archeologische waarnemingen doen.

Bijlage 2

Standaardeisen Gemeente 's-Hertogenbosch t.b.v. de rapportage van een archeologisch bureauonderzoek.

Het archeologisch bureauonderzoek vindt plaats conform KNA 3.1 (LS01, LS02, LS03, LS04).

Als aanvulling hierop stelt de Gemeente 's-Hertogenbosch de volgende eisen:

- Een week voor aanvang van de werkzaamheden wordt het bevoegd gezag op de hoogte gesteld van de startdatum.
- Het onderzoek start met een duidelijke omschrijving van de voorgenomen bodemverstoring in het plangebied. De omvang van de door de voorgenomen activiteiten te verstoren bodem wordt niet alleen in absolute vierkante meters uitgedrukt, maar tevens als percentage van het oppervlak van het plangebied. Ook de diepte van de verstoring dient vermeld te worden. Deze informatie wordt vanzelfsprekend opgenomen in het rapport.
- Het bureauonderzoek dient om enerzijds vast te stellen wat de archeologische verwachting is en anderzijds wordt bepaald of en in welke mate het gebied verstoord is. Dit gebeurt op basis van relevant kaartmateriaal (o.a. geologie, geomorfologie, bodem), Archis, historische kaarten waaronder in ieder geval de kadastrale minuut. Een afdruk van de oudste kadastrale kaart dient in ieder geval in het rapport opgenomen te worden. Daarnaast wordt de AHN geraadpleegd.
- De gemeente 's-Hertogenbosch beschikt over een gemeentelijke archeologische verwachtingskaart. Deze dient geraadpleegd te worden.
- De Archis-informatie betreft monumenten, waarnemingen, onderzoeken en onderzoeksmeldingen in een straal van minimaal 1 km rondom het plangebied. Dit wordt geïllustreerd op een kaart met een leesbare uitsnede van de IKAW met daarop de vindplaatsen en monumenten. De informatie wordt samenvattend gepresenteerd in een tabel.
- Indien onderzoeksmeldingen in ARCHIS geen of onvoldoende informatie bevatten, dan worden de betreffende onderzoeksrapporten geraadpleegd.
- Van alle vondstmeldingen wordt een analyse gemaakt waarin per periode en per landschappelijke eenheid de bewoningsgeschiedenis wordt beschreven.
- Eventuele bekende bodemverontreiniging worden beschreven en op een kaart aangegeven.
- Indien beschikbaar dienen milieuboringen te worden gebruikt voor de verificatie van de bodemkaart en een eerste indicatie omtrent verstoring van de bodemopbouw.
- Voor het bepalen van verstoringen in bebouwde gebieden dienen bouwdoSSIERS geraadpleegd te worden.
- Naar aanleiding van de resultaten dient een verwachtingsmodel te worden opgesteld.

Het rapport dient conform de KNA 3.1 opgesteld te worden (LS06).

Als aanvulling daarop dienen de volgende gegevens opgenomen te worden:

- Informatie uit bouwdoSSIERS.
- Conclusies en aanbevelingen.

In het rapport dienen als aanvulling op de KNA 3.1 de volgende kaarten te worden opgenomen:

- Een kaart met de nieuwe voorgenomen inrichting van het plangebied.
- Een kaart met de plaats van de verstoringen in het plangebied en de diepte van de verstoringen.
- Een uitsnede van de IKAW met daarop alle monumenten, waarnemingen, onderzoeken en onderzoeksmeldingen
- Een uitsnede van de oudste kadastrale kaart van het onderzoeksgebied
- Een kaart met de onderbouwde en gespecificeerde verwachting op archeologische resten op basis van het bureauonderzoek.

Van het rapport dient een conceptversie aan het bevoegd gezag te worden voorgelegd. Eventuele op- en aanmerkingen worden verwerkt tot een definitief rapport. Het conceptrapport dient als Wordbestand te worden aangeleverd zodat digitaal aantekeningen kunnen worden gemaakt.

Het definitieve rapport dient in 5-voud en digitaal (pdf) aan het bevoegd gezag aangeleverd te worden. Voorts worden een exemplaar van het rapport verstrekt aan de de provincie Noord-Brabant.

Bijlage 3

Standaardeisen Gemeente 's-Hertogenbosch t.b.v. de rapportage van een inventariserend veldonderzoek (verkenkend en karterend booronderzoek).

Het inventariserend veldonderzoek (verkenkend en karterend booronderzoek) dient conform de KNA 3.1 te worden uitgevoerd (VS03).

Als aanvulling hierop stelt de gemeente 's-Hertogenbosch de volgende eisen:

- Voor de juiste richtlijnen voor een booronderzoek (onderzoeksintensiteit en -methode) wordt verwezen naar: Leidraad inventariserend veldonderzoek. Deel: karterend booronderzoek, 2006 (in opdracht van de SIKB). De keuze voor het aantal boringen, het boorgrid, de grootte van de boor en het al dan niet zeven van de opgeboorde grond dient te worden beargumenteerd met verwijzing naar de Leidraad.
- Er dienen per plangebied minimaal vier boringen gezet te worden, per perceel/veld van het plangebied minimaal één boring. Boringen dienen niet alleen te worden gezet op de locatie van de voorgenomen bodemverstoring in het plangebied, maar verspreid over het gehele plangebied zodat voorstellen voor ruimtelijke inrichting of aanpassingen daarvan kunnen worden gegeven.
- Voor **klei**gronden dient de zanddiepte bepaald te worden.
- Voor **zand**gronden dient de dekzandhoogte (het reliëf) bepaald te worden.
- Indien opgevulde/verlande vennen of beekbeddingen worden aangeboord, dan dient de diepte van de opvulling te worden bepaald.
- In principe wordt elk terrein ook onderworpen aan een oppervlakte kartering. De wijze waarop dit geschiedt, wordt beschreven in het rapport.
- In het geval van karterend (boor)onderzoek dient de omvang van een vindplaats binnen het plangebied te worden bepaald.

Het rapport dient conform de KNA 3.1 opgesteld te worden (VS05).

Als aanvulling daarop dienen de volgende gegevens opgenomen te worden:

- Aanleiding onderzoek.
- Paragraaf waarin staat vermeldt wat soort plan het betreft, welke ontwikkelingen er gaan plaatsvinden en tot welke diepte verstoring gaat plaatsvinden en in welke fase van de planprocedure het plan zich bevindt;
- Foto's van de huidige staat van het plangebied ten tijde van het inventariserend veldonderzoek.
- Paragraaf methode en technieken: beschrijving van gebruikte methode en verantwoording ten opzichte van archeologische verwachting;
- Beschrijving geologie, geomorfologie en bodem van het plangebied.
- In het rapport wordt het verwachtingsmodel (uit het bureauonderzoek) getoetst aan de resultaten van het veldonderzoek.
- Paragraaf met een beoordeling van de vindplaatsen volgens de KNA (zie tabel) of een bijgesteld/nieuw archeologisch verwachtingsmodel;
- Mate van verstoordheid. Indien delen van het plangebied als verstoord worden aangemerkt, dient het begrip verstoord gedefinieerd te worden en dienen de verstoorde profielen beschreven te worden. Tevens dient aangegeven te worden welke processen hier (mogelijk) de oorzaak van zijn. Het begrip verstoord heeft in

- een archeologisch onderzoek betrekking op de bodemlagen waar de archeologische waarden in verwacht worden.
- Conclusies, waardering en aanbevelingen.

 - Tabel en beschrijving waarin per archeologische indicator (AI) staat aangegeven:
 - 1) de diepte waarop de AI is aangetroffen,
 - 2) de horizont waarin de AI is aangetroffen en de archeologische interpretatie van deze horizont,
 - 3) de conserveringstoestand van de AI (verbrand, vorstschade, geërodeerd, etc.),
 - 4) de determinatie,
 - 5) de datering van de AI
 - 6) een beschrijving van de AI (lengtebreedtehoogte, versiering, bewerkingsporen, etc.)

 - Boorstaten
 - Aanduiding van de bodemhorizonten (waaronder de fijnmazige horizontindeling, bijv. Aap en Aa bij esdekken)
 - Hoogte van de archeologische indicator (bijv. aardewerk, botmateriaal, houtskool, huttenleem, fosfaat en evt. kiezels in eolische afzettingen)
 - Van elke horizont of laag wordt een archeologische interpretatie gegeven
 - Per boorstaat is aangegeven: NAP-hoogte, type boor (en diameter) en maaswijdte zeef;

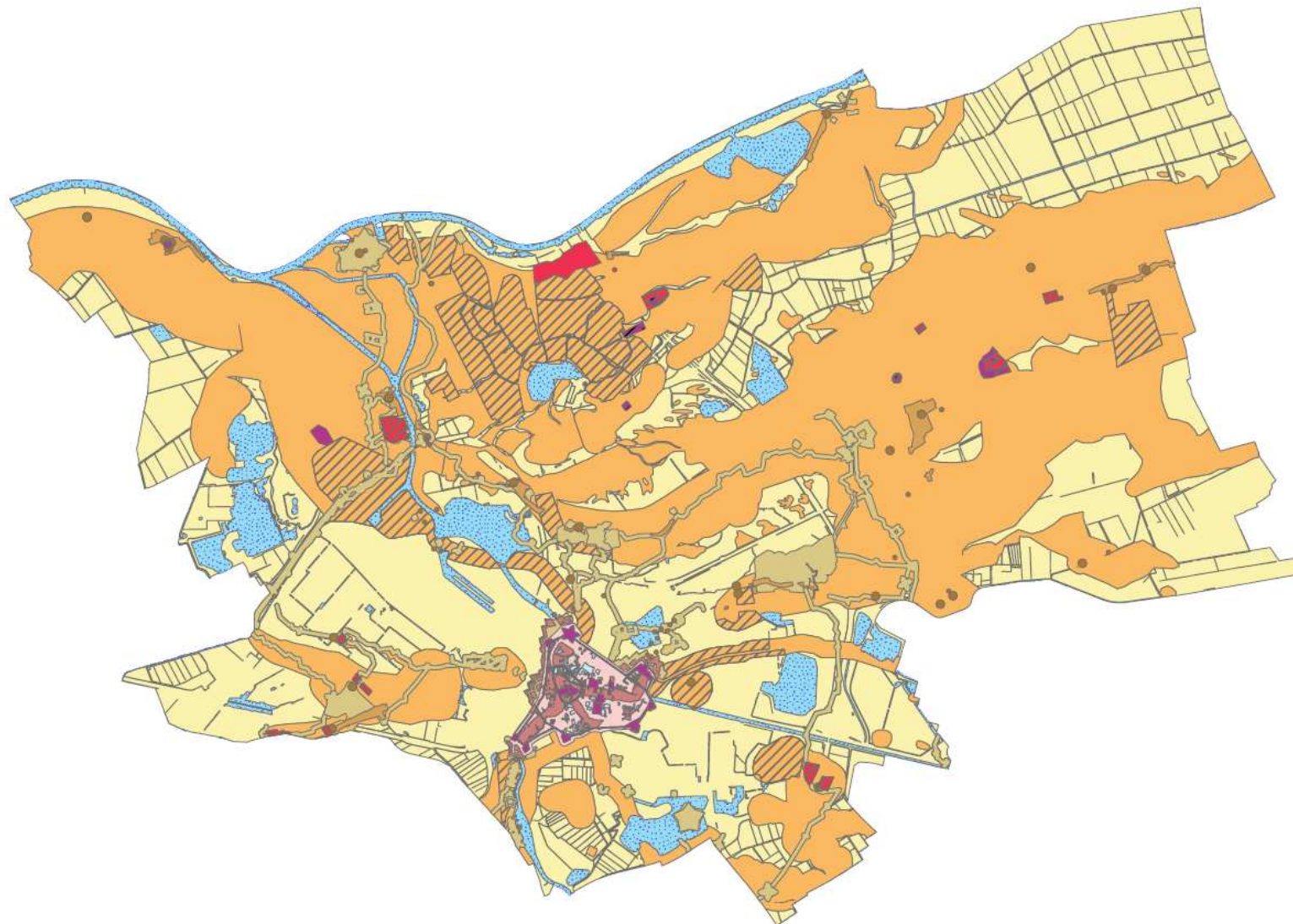
In het rapport dienen als aanvulling op de KNA 3.1 de volgende kaarten te worden opgenomen:

- Kaart met daarop de ligging van de gemeente in Nederland en de ligging en begrenzing van het plangebied (1:25.000).
- Kaart met gebieden die begrenzing van het onderzochte gebied en de begrenzing van niet onderzochte delen van het plangebied waarover dus geen uitspraak gedaan kan worden.
- Kaart met daarop de locatie van de uitgevoerde boringen.
- Kaart met daarop de gebieden die aan oppervlaktekartering zijn onderworpen en de locatie van de oppervlaktevondsten.
- Voor **klei**gronden: zanddieptekaart cq diepte archeologisch relevant niveau.
- Voor **zand**gronden: zandhoogtekaart (reliëf).
- Kaart met daarop aangegeven de eventuele verstoringen en de begrenzing van de verstoringen.
- Kaart met daarop aangegeven de locatie van vindplaatsen en de begrenzing daarvan.
- Kaart met daarop aangegeven wel en niet nader te onderzoeken gebieden.

Van het rapport dient een conceptversie aan het bevoegd gezag te worden voorgelegd. Eventuele op- en aanmerkingen worden verwerkt tot een definitief rapport. Het conceptrapport dient als Wordbestand te worden aangeleverd zodat digitaal aantekeningen kunnen worden gemaakt.

Het definitieve rapport dient in 5-voud en digitaal (pdf) aan het bevoegd gezag aangeleverd te worden. Voorts worden een exemplaar van het rapport verstrekt aan de provincie Noord-Brabant.

Bijlage 4 archeologische beleidskaart

Legenda archeologische beleidskaart			
	Categorie	Soort terrein	Beleid
	1	Wettelijk beschermd archeologisch rijksmonument	Monumentenvergunning nodig voor alle ingrepen die dieper reiken dan 30cm onder het huidige maaiveld
	2	Wettelijk beschermd archeologisch gemeentelijk monument	Monumentenvergunning nodig voor alle ingrepen die dieper reiken dan 50cm onder het huidige maaiveld
	3A	Terreinen met vastgestelde hoge archeologische waarde	Aanleg- bouw- of sloopvergunning nodig bij werkzaamheden met een oppervlakte groter dan 1m ² of diepte groter dan 30cm – maaiveld)
	3B	Terreinen met vastgestelde archeologische waarde	Aanleg- bouw- of sloopvergunning nodig bij werkzaamheden met een oppervlakte groter dan 1m ² of diepte groter dan 30cm – maaiveld)
	4A	Delen van de stadskern van hoge archeologische waarde op de plaatsen van bijzondere gebouwen. (categorie 2 en 4 op AVK binnenstad)	Voor alle bodemingrepen groter dan 1m ² en dieper dan 50cm onder het maaiveld is een aanleg- bouw- of sloopvergunning vereist. In principe is behoud in situ van de archeologische resten voor deze terreinen het uitgangspunt. Dat betekent dat de funderingsdiepte en de plaats van de palen zoveel mogelijk wordt afgestemd op de aanwezige resten. Bouw van eventuele kelders wordt alleen vergund indien is aangetoond dat hierdoor de archeologische resten niet of slechts in geringe mate worden aangetast. Onderzoeken < 25m ² of in het geval van bijgebouwen ondieper dan 1 m. onder het maaiveld worden door de gemeente uitgevoerd en betaald.
	4B	Delen van de stadskern van hoge archeologische waarde binnen de Middeleeuwse hoofdstructuur. (categorie 5 op AVK binnenstad)	Voor alle bodemingrepen groter dan 1m ² en dieper dan 50cm onder het maaiveld is een aanleg- bouw- of sloopvergunning vereist. In principe wordt gestreefd naar behoud in situ. Dat betekent dat de funderingsdiepte en de plaats van de palen zoveel mogelijk wordt afgestemd op de aanwezige resten. Onderzoeken < 25m ² of in het geval van bijgebouwen ondieper dan 1 m. onder het maaiveld worden door de gemeente uitgevoerd en betaald.
	4C	Overige delen van de Middeleeuwse stadskern van hoge archeologische waarde (categorie 6 op de AVK binnenstad)	Voor alle bodemingrepen groter dan 25m ² en dieper dan 50cm onder het maaiveld is een aanleg- bouw- of sloopvergunning vereist. Onderzoeken ondieper dan 1 m. onder het maaiveld in het kader van de realisering van een bijgebouw worden door de gemeente uitgevoerd en betaald.
	4D	Terreinen buiten de stads- of dorpskernen met een hoge verwachting voor het aantreffen van resten van kloosters, kastelen of molens	Voor bodemingrepen dieper dan 50cm onder het huidige maaiveld is een aanleg- bouw- of sloopvergunning vereist. De vergunningsvrije oppervlakte wordt per geval in het bestemmingsplan bepaald. Onderzoeken < 25m ² worden door de gemeente uitgevoerd en betaald.
	4E	Terreinen binnen de oude kernen van de dorpen met een hoge verwachting op het aantreffen van resten van vroegere dorpsbewoning	Voor alle bodemingrepen groter dan 50m ² en dieper dan 50cm onder het huidige maaiveld is een aanleg- bouw- of sloopvergunning vereist. Onderzoeken ondieper dan 1 m. onder het maaiveld in het kader van de realisering van een bijgebouw worden door de gemeente uitgevoerd en betaald.
	4F	Plaatsen buiten de stads- of dorpskern met een hoge verwachting op het aantreffen van resten van vestingwerken uit de 16 ^{de} - 19 ^{de} eeuw.	Voor alle bodemingrepen groter dan 50m ² en dieper dan 50cm onder het huidige maaiveld is een aanleg- bouw- of sloopvergunning vereist.
	5A	Terreinen met verspreide nederzettingen en grafvelden uit de prehistorie, Romeinse Tijd en Middeleeuwen.	Bij het vervaardigen van het bestemmingsplan zal deze verwachting nader worden onderbouwd en gepreciseerd. De oppervlakte en dieptegrens zal per bestemmingsplan op basis van de resultaten van het verkennend onderzoek worden bepaald. Wanneer in het vigerende bestemmingsplan archeologische verwachtingen mogelijk strijden met bestaande bouwrechten, zal de gemeente op eigen kosten het waarderend onderzoek door middel van proefsleuven betalen.
	5B	Terreinen met verspreide nederzettingen en grafvelden uit de prehistorie, Romeinse Tijd en Middeleeuwen in recent opgehoogde gebieden.	Bij het vervaardigen van het bestemmingsplan zal deze verwachting nader worden onderbouwd en gepreciseerd. De oppervlakte en dieptegrens zal per bestemmingsplan op basis van de resultaten van het verkennend onderzoek worden bepaald. Wanneer in het vigerende bestemmingsplan archeologische verwachtingen mogelijk strijden met bestaande bouwrechten, zal de gemeente op eigen kosten het waarderend onderzoek door middel van proefsleuven betalen.
	6	Terreinen met een lage verwachting	In deze gebieden is wat archeologie betreft geen vergunning vereist. Wel zal bij m.e.r. plichtige projecten en projecten die onder de tracéwet vallen nader onderzoek worden verlangd. Deze situaties vallen onder het regime van de Wet Milieubeheer en de Tracéwet. In deze gebieden is wat archeologie betreft geen vergunning vereist. Wel zal bij m.e.r. plichtige projecten en projecten die onder de tracéwet vallen nader onderzoek worden verlangd. Deze situaties vallen onder het regime van de Wet Milieubeheer en de Tracéwet.
	7	Verstoorde terreinen	In deze gebieden is wat archeologie betreft geen vergunning vereist. Wel zal bij m.e.r. plichtige projecten en projecten die onder de tracéwet vallen nader onderzoek worden verlangd. Deze situaties vallen onder het regime van de Wet Milieubeheer en de Tracéwet.